

most

Alojz Rebula	IZ TRŽAŠKEGA DNEVNIKA 1962-63	45
Wolfgang Borchert	KEGLJIŠČE (proza, prevedla Milena Merlak Detela)	52
Juan Ramón Jiménez	PLATERO Y YO (proza, prevedel Mirko Rijavec)	54
Humbert Pribac	PESMI	56
Nikolaj Gumiljov	STARI CONQUISTADOR, AFRIŠKA NOČ (pesmi, prevedla Alenka Rečan)	60
Krzysztof Baczyński	UDARI (pesem, prevedel Branimir Pistivšek)	61
Lev Detela	GENERALKA (drama)	62
Alojz Rebula	DANTE (esej)	73
Lev Detela	O NOVI UMETNOSTI (esej)	85
Humbert Pribac	KAJ JE TOMAŽ ZAKRIVIL ALI MNENJE O NEKI VRSTI POEZIJE (članek)	93
Søren Kierkegaard	STRAH, KI ODREŠUJE Z VERO (traktat, povzel A. V.)	96
Aleš Lokar	MARKSIZEM, SOCIALIZACIJA IN GOSPODARSTVO (razprava)	98
Guido Botteri	TRADICIJE TRŽAŠKE OBČINE (članek)	116
MARKSISTI IN KRISTJANI	GOVORIJO O BOGU (povzela Živa Gruden)	126
Boro Kostanek	ČRTICE MIMOGREDE (Milena Merlak Detela)	130
Miško Maček	UJETI KRIK (Milena Merlak Detela)	130
POLEMIKA Z MONOLOGOM	(Boris Podreka)	131
POGOVORI NA PROSEKU	(Vladimir Vremec)	134
MNENJE ŠTIRIH O MANJŠINSKEM VPRAŠANJU	(V. V.)	136
KAJ PA GENERAL FRANCO?	(A. V.)	138
SAMOKRITIČNE GLOSE		139
MARGINALIJE		139

D 129908

M O S T
TROMESEČNIK ZA LEPOSLOVJE IN KULTURO

Ureja uredniški odbor:

Lev Detela, Stanko Janežič, Aleš Lokar, Drago Stoka (odgovorni urednik)
in Vladimir Vremec.

Vsi prispevki ne predstavljajo mnenja uredniškega odbora.

Registrirano na sodišču v Trstu s številko 6/64 RCC dne 25. maja 1964.

Uredništvo in uprava: »Most«, Trst - Trieste, Via Donizetti 3, Italija.

Cena posamezni številki 400 lir; letna naročnina za Italijo 1.600 lir. Plačuje se na tek. račun 11/7768 na ime A. Lokar, Via Pindemonte, 8 - Trieste. Za inozemstvo znaša letna naročnina 4 dolarje oz. odgovarjajočo vrednost in se plačuje na naslov uprave.

Ovitek: Boris Podreka.

Tiskala Tiskarna A. Keber - Trst, Via S. Anastasio 1/c.

Iz tržaškega dnevnika 1962-63

Alojz Rebula

Sobota 24. novembra

Slovesna nabitost narave, koralni premolk veselja, tišina stvari-tvene slutnje, ko začne v vijoličasto zamolklo popoldne snežiti, v poševnem nastiljanju belega. Izčiščujem se. Vse pridano se lušči z mene kakor skorja. Tudi zavest, da sem Slovenec, zgineva v milem internacionalizmu elementa, ki gre na nas in nas izbrisuje.

Rad bi napisal pismo Kocbeku. Da bi mu rekel, da je »Pariški dnevnik 1961«, ki je bil pravkar objavljen v Naši sodobnosti, napisan na tisti milostni način, ki budi od mrtvih v naši literaturi. A da je v njem vsaj dvoje, o čemer bi se rad razgovoril z njim v kakšni inspirativni ljubljanski noči.

Prvič.

»Čas je, da moderni človek enkrat zleze ven iz grškega konceptualizma in iz rimskega juridizma.«

Vsakodnevni strokovni opravek z Grki mi ne da, da bi videl v njih takšen hromeč konceptualizem. Nasprotno, čedalje bolj spoznavam, kako Helen odpira svojo bivanjsko razpoložljivost celotni klaviaturi realnosti: in to v tragediji in komediji, v farsu in v obrednem misteriju, v slikarstvu in v glasbi, v arhitekturi in liriki, v skulpturi in politiki, v zdravilstvu in v matematiki, v trgovini in v športu, v omamni množičnosti in v inspirativni samoti, v strogi askezi in v gostinskem veseljačenju, v strastnem racionalizmu in v bakhovski orgiji, v velikodušni utopiji in v državniškem cinizmu, v sli po življenju in v sli po smrti. Kdo je tako strastno ljubil življenje in tako strastno klical smrt kakor Helen? Če je kdo do zadnjega otrešel drevo bivanja, je bil to on, stari Grk. Če se je le kdaj kakšna življenjska forma celostno izživela, je bila to grška. Kaj naj torej vidimo v intelektualni formi, ki so jo nam sporočili in od katere še živimo, in to že globoko v eonu mehanike, če ne edino možno človeško intelektualno formo? Se bi potemtakem dalo skočiti kam iz njihovega konceptualizma? Mar v tem smislu, da bi se odpovedali plusu ali minusu v matematiki, osebkju in povedku v slovnici, torej samemu kalupu mišljenja?

Podobno bi bilo treba reči o rimskem juridizmu: ali bi bilo mogoče skočiti iz njega kam drugam v praznino vsakega medčloveškega odnosa, torej proglasitev anarhije, absolutne izolacije, kot družbenega počela?

Vem: koga kdaj ne zakliče ven iz tegob veka omamni »Retournons à la nature«? Ampak danes zanesljivo vemo, da nas bo tisti klic popeljal lahko samo do praga Edena, nikdar ne čez. In čemu siliti do tistega praga, kjer je že dana vsa naša obsodba-trpljenje, bolezen, smrt — a ni še dana niti elektrika niti radio niti izotopi?

Nikakor se ne vračajmo. Raje se še globlje ukopljimo tu, na okopu usode, ki nam je dan, in anno Domini 1962.

Drugič.

»Že pred vojno sem prišel do spoznanja, da je najidealnejši okvir človeškega bivanja mala domovina.«

To bi bila vse drugače dražljivejša tema za ljubljansko noč.

Bojim se, da bi o tem vprašanju — kje se je našla slovenska revija, ki bi ga načela? — moralo najprej priti do sporazuma o samu abecedi. In preden bi tvegali svoja mnenja, bi se morali ozreti naokrog po strehi neba. Morali bi se vprašati, ali res odkrivamo novo celino. Morali bi najprej povprašati velike odkritelje pred nami. Predvsem tri, ki so na stežaj razprli svoja jadra spoznanju, ne da bi se vprašali, ali bo vanje zavihrala tragika: Prešerna (glej samo Sonetni venec), Cankarja (»Hlapci!«), Župančiča (»Obsojeni na molk v posvetu narodov«).

Na takšen pogovor bi se morali pripraviti tako, da bi pustili lepo pred vrati vse tabuje. Potem bi morali podkaditi prostor, da bi šel iz njega zadnji, najzračnejši, tabu ljubezni. In spregovoriti bi morali, pripravljeni na vse resnice noči, pa četudi bi iz teme zrasli pred nami vsi naši kompleksi. Iz oči v oči bi se morali spoprijeti z njimi, lepo po psihoanalizi. SLOVENSKI KOMPLEKSI, GOVORITE. In vsenaokrog vsi tisti uredniki naših revij, ki so v zadregi za gradivo, da bi stenografirali seanse. In morali bi jih izvrtati do zadnjega, najzavratnejšega. KOMPLEKS MANJVREDNOSTI, GOVORI. Zakaj ljubiti hočemo tudi brez tvoje magije, trdno ukopani med statistikami in procenti. Ljubiti hočemo v odčaranih koordinatah dejstev, pa naj v njihovem okviru Slovenec šteje danes, kar hoče.

Zvečer obisk. Kraški orehi, gorenjski češnjevci, belo briško vino. Razgovor se dolgo vrti okrog Prousta, tega čarovnika emocije, ki je 15 let zaprt v svoji pariški sobi razvozlaval pajčevino svoje notranje preteklosti.

Končno se je pogovor upehal na strmini proti polnoči.

Prihajamo do sklepa, da človek rabi za svojo uteho kaj več kot takšnega genija senzitivnosti kot Prousta, kaj več kot takšnega genija živcev kot Joycea, kaj več kot takšnega maga intelektualne slasti kot Manna.

Kafka, da, to je nekaj drugega. To je že drugi breg. Tu smo že na vznožju Gore.

Torek 18. decembra

Poplava golov na nedeljski tekmi med obema milanskima moštvo-ma. MILAN-INTER: NATALE DI SANGUE, sporoča čez celo stran športni dnevnik s črkami, ki ne bi mogel najti večjih od njih niti za sporočilo o atomski katastrofi. MILAN-INTER: OKRVAVLJENI BO-ŽIČ. Ima torej prav psihoanalitik, ki vidi v dogajanju v športni areni arhetip pračloveškega žrtvenega obreda, ko se rjoveča množica naslaja ob mrcvarjenju žrtve: samo da je zdaj ta žrtev iz nekaj deka-gramov netrpečega usnja, napihnjenega z zrakom. In vendar ga skoraj ni dogodka, ki bi zmozel kakor tale razmigati Italijo, preplaviti s tistimi goli pisarne, spalnice, šole, vojašnice, zapore, tramvaje. Ali bi

si ob takšnem dejstvu kakšen mislec danes še upal iskati »opij za množice« tam, kjer ga je iskal?

Na literarnem večeru Marije Mijotove, te krhke šestdesetletne ženske iz ljudstva, ki si je zagotovila izvirno prvenstvo, da je prva izdala pesniško zbirko v našem tržaškem slovenskem narečju. Ni dovolj, če danes tržaški Slovenec piše več ali manj visokomerne romane: za organsko podobo naše kulturne tvornosti v Trstu je bila potrebna tudi tale drobna knjižica verzov v svetoivanščini. Sele zdaj lahko rečemo, da smo spojili lok dveh ekstremov, ki izpričujeta organskost neke kulture, namreč lok od folklore do literature. In ta nov dokument je mogoče prav zato dragocen, ker je to izpoved našega človeka *ex-loc*o, iz tistega še neobdelanega družbenega dna, kjer se gnetejo naše perice, služkinje, delavci, in mandrjarji. In če ta človek pravi na primer Rossettijevemu gledališču »kason«, je že v tej domačinski šegavosti še en dokaz za tiste, ki bi radi — sicer bolj iz slepe ihtе kakor iz prepričanja — utajili našo avtohtono prisotnost v Trstu. Z druge strani pa vidim v tem tudi novo samozavest, ki je prerasla manjvrednostni kompleks narečja. Naposled svojega dialektalnega pesnika Ljubljana do danes nima. Skratka, ob tem dogodku sem se vrnil na svojo priljubljeno misel, da bi bil Trst lahko celo danes, ob vsem somraku Memoranduma, druga slovenska kulturna prestolnica, in to seveda ne po razponu svojih kulturnih ustanov, ampak po duhovni dinamiki svoje atmosfere. In vrnil sem se še k drugi priljubljeni misli, da je pravzaprav slovenstvo poganjala naprej skozi stoletja predvsem periferija. Ljubljana je slej ko prej sprejemala v svoje jalovo naročje, presnavljala, si zagotavljala bistvo kulturnih sokov, toda slovenski genij je snoval predvsem na obrobju: prave stvariteljske pobude so prišle z Gosposvetskega polja, izpod Karavank, z območja Krke, od Kolpe, iz Prlekije, iz Primorja.

»Kako je kaj, Pepo?« »Tako, vsak po svoje boben tolčemo.«

In hodim naokrog, z vtisom tistih bobnov na trebuih.

Sobota 16. februarja

Dokler sem še na potki, sredi samote, mi vreme zbuja vtis skladnega organizma, v katerem ima zima svojo somračno popolnost. Od snežene kaše na tleh do meglene zastrtosti v ozračju čutim nekakšno enovitost, v kateri vse zunanje počiva samo v sebi, v razumni prepuščenosti elementov. Morje spodaj na levi je nedvoumno sklenjena ploskev, a drevesa zgoraj na desni molijo kvišku vsa resnična, počrnela od scejenega snega. Ko da je snežna brezimnost, ki je pravkar šla z njih, iztrgala vsako izmed njih v novo rastlinsko individualnost: gaber je bolj gaber, v snujoči vitalni črnini, ves izrezan v svoji bukolični silhueti, že ves težeč v pomlad. Morje, hrib in megla se skladajo. To je žalobna, a vendar spodbudna kuliserija, da bi človek zadihal sredi nje in v vsej svoji meri. Prijatelj bi mu bil v spodbudo, palica bi trkala ob tla v temnem skladju s svetom, molitev bi bila polna moči.

Povsem drugače je, ko se potka razmaže, zareže med obzidane parcele in se vzpne na dogled vasi. Prisotnost lastninskih znamenj ali

gradbenih žerjavov ali čakajočih pogrebcev, razlitih v črnih gručah pod cerkvijo? Nekaj se je spremenilo: ko da je nekdo s strelom iz pištole zakadil kuliserijo, da prejšnji okvir zaobjema zdaj nered, gnus in kaos. Morje se razlije v zelene pomije, drevesa se vračajo v gluho brezosebnost rastlinskega, v megli je nekaj ponesrečenega: vse kakor katastrofalna razmetanost za propadlim poskusom. Nič skladnega, vse en sam okrhan rob, en sam gnil kompromis.

Utopil sem se v množici, ki čaka na avtofurgon iz mesta.

V zraku je še popoln poraz. Riše se na obrazih, ki so polni nekakšne suhe zavzetnosti, kakor da bi v tem trenutku z enodušnostjo, ki bi je ob nobeni drugi priliki ne zmogli, storili nekaj, pa ne morejo. A njihove roke, ki jim kakor onemogle visijo v narocja prazničnih oblek, se jim v brk smejuje: ne morejo. Ta nemoč jih je omrtvičila, da so njihovi edini zgibi še tisti, ki jih zahteva priziganje cigarete, rokovanje z nekom, prestop iz ene luže v drugo. KDO MORE KAJ PROTI MENI? Naposled, s komaj vžganim motorjem, kakor onemogel pod neznansko težo, zavozi mednje avtofurgon: ves črn tja do koles, čez ograjico na strehi se mu na vse strani razveša grm vencev, mednje so vdelani blazinjaki krvavordečih rož.

Ali ne bi zdaj, ko stojijo tukaj v tisočih, v enkratni solidarnosti, rama ob rami, z očesom ob očesu, z roko ob roki, nekaj storili? V enotnosti volje, ki jim je sicer življenje ne da? Nekaj: da bi v osnovi predrugacili stvari, ne polovično, ne kulturno, politično, razredno, ampak do kraja, kakor če razsadiš vrata.

KDO MORE KAJ PROTI MENI?

Kakor oklofutani gledajo osredotočene prijeme uslužbencev pogrebneга zavoda, ki potegnejo krsto iz avtofurgona, se z njo obrnejo in jo položijo na nosila. Odkod to, da ne vedo kam s temi svojimi rokami, ki so tukaj vse proste, da se lotijo tistega? Saj so se pravkar čutili vsi drugačni, vsi ujeti v telefonade, v račune, v sestanke, v gradnje — advokati in mehaniki, mlekari in mestne dame, levičarji in desničarji, jagnjeta in lisjaki, nedolžni pepčki in virtuozi bivanja. Zdaj se čutijo le meso, tkivo in praznina, oba organizirana v loke povešenih ramen. Nosila, pod katerimi se je zravnila četvorica, so zaplavala zdaj nad njimi kakor bandera. EDINA STRANKA SEM JAZ.

Za materino krsto se je zvrstila trojica nedoletnih otrok.

Množico nekaj prešine: zdaj! Vsi, kar nas je, smrtniki vseh dežel! NI KAJ PROTI MENI. Res ni kaj. Naj naredita kaj morje in hrib, oni ne morejo. Kakor nikoli se zdaj čutijo meso, ki stopica, ki zagomazi nad mlako, ki izpolni praznino med hrbti. To, kako se zvrščajo v četverostope, kaže nekakšno zlomljenost, ko da so brez kosti. KAJ BI S SVOJIMI ŠOLSKIMI PRIROČNIKI? In tudi morje in hrib molčita. Niti škorec na zvoniku tam gori ne gane. Dobro: potem naj se neha čimprej. Naj se neha. Naj zbor vendar čimprej zapoje »Jaz sem vstajenje in življenje«.

Ko potem hodiš v sprevodu v hrib, je nekam tako, ko da tisto, kar jih je prešinilo, ni bilo čisto res. Ko da je bilo samo na pol res. Ko da zaradi njih morje in hrib lahko tudi molčita, če se jima zdi.

»Tale pred mano s tole nogo ima gotovo številko 40,« pravi moj pogrebni tovariš.

Drugi pravi tretjemu: »Kolona z letnico 1799. Napoleon.«

Celo pogreba mora biti že v cerkvi.

Sobota 3. februarja

Računal sem, da bom to soboto popoldne sam: samota sredi porenore burje, dober občutek kajute sredi oceanske izgubljenosti.

Pa pozvoni na vratih.

»Ste vi profesor Rebula?«

Nepoznanemu mlademu gostu pokažem sobo.

Knjigovodja pri eksportnem podjetju: opravljen s solidno eleganco človeka iz poslovnega sveta, počasnih samoobvladanih kretenj, redko-beseden do tiste mere, da ti vzbuja občutek negotovosti.

Tišina človeka iz drugega sveta, kjer je beseda denar.

»Rad bi se razgovoril z vami.«

Ugibam, vesolje eksportnih podjetij, reprezentanti, bančni računi, menice — ko s knjižne platnice na moji mizi gleda asketni obraz Jeana Daniélouja.

»Prosim,« mu pokažem v naslanjač.

Ko je sedel in se osredotočeno ozrl po nogah naslanjača, čutim kakor prisotnost tihe pričakujoče sile.

»Rad bi se pomenil z vami o življenjskem vprašanju.«

Misel mi prepadena grabi za koledarjem: danes, na predpustno soboto?

Njegova beseda bi bila lahko uvertura v visokokvalitetno pustno ironijo, ko mu ne bi videl v obraz. Močan moški, v katerem je misel enakovredna dejanju. Sedi, v tem je že dejanje. Da, prav za to je tu.

Gledam ga.

Pustim tej sili, da se sama čim lažje razveže, brez vmešavanja.

Mladeniču beseda ne teče, preklada jo kot kamen, prav z naporom se razprede iz svojega nabitega molka. Burja, ki zunaj reže vogale, vzdiguje njegove dolge premore v irealno projekcijo. Počasi obrača stran za stranjo v svojem otroškem, študentskem, poslovnem življenju: že leta ne diha zraka, ampak denar: trgovina se mu je zastudila do tiste mere, ko človek zasovraži nekaj preko pravičnosti: kar ga je doslej reševalo v bolj človeški svet, je bila edinole flavta. Zaradi nje se je celo podvrgel operaciji v grlu. Glasba! Mladenič spet umolkne, kakor da si hoče nabrati moči, da obrne zadnjo stran. Na njej je napisano samo: izgubljenost. Kaj smo, odkod smo, kam gremo. Vsak večer se v treh dobivajo v mestnem baru, da se žrejo o tem. Mladenič je umolknil. Zdaj lahko knjigo zapre.

Tukaj skloni glavo kakor pred naporom, si približa v pahljačo razprte prste obeh rok in reče suho, proti tlom:

»Kaj smo, odkod smo, kam gremo?«

O tem se je hotel razgovoriti.

Ko je šel pred kratkim v Turin, da opravi izpit za carinskega stražnika, mu je bilo kakor še nikoli v življenju. Bil je prepričan, da ga bodo odpeljali norega iz hotela. Dve noči ni mogel zaspati, razdvojen od vprašanja, ali je Bog.

Potlej, ko ob padanju noči še bolj besneče naskakuje burja, ob pustnih fancijah dolgo govoriva o tem, kaj naj bi bili, odkod naj bi bili, kam naj bi šli.

Vsak v svojem naslanjaču, med nama steklena mizica, na njej strašna šahovnica bivanja.

Burja in midva in tale šahovnica med nama.

Toplo se posloviva.

Ko si mladenič zavije šal okrog vratu, zaživi v njegovi roki stvarna odrezava kretnja sveta, ki ni moj.

Obrnem stikalo, da mu razsvetlim stopnice na vrt.

Ricciottijevo Kristusovo življenje si je dal pod pazduho, s kretnjo, ki se je je navzel v pisarni. Tako izgine v noč.

Nedelja 24. marca

Tudi vse bolj preprosto vabilo, ki me je v tem mrzlikastem nedeljskem jutru pripeljalo pred vhod te vlažne terezijanske stavbe, je bilo, ojoj, preračunano na »slovenskega pisatelja«, ki utegne kot kandidat »pritegniti« na bližnjih državnozborskih volitvah. Stopnice, kakršne so, bi lahko prav tako peljale skozi trup pol demolirane kasarne. Izrabljena dvokrilna vrata, umazana barvna lisa v razdejani poltemi veže, se odpirajo v stanovanje s kiselkastim vzdušjem svisl: prazno je, v najemu, za slovensko rabo. Stopim noter, v to pokrajino pristnega. Puščobno dvoranico z nekaj vrstami stolov, ki te od daleč spominja na opuščen šolski razred, obvladuje s slike obraz pokojnega slovenskega političnega voditelja. Odprt obraz kmeta, ki ves diši od boja za grunt. Ob najavljeni uri smo komaj trije. Po kdovekdaj pleskanem hodniku se umaknem v sobico, da se malo razgledam. Še bolj poudarjeno vzdušje opustošenosti, na zdrgnjeni starinski mizi kdove čemu telefon, za obledelimi rožami španske stene iz čitalniških časov se grmadi kup obrabljenih lepenkastih škatel, to je vzdušje neke katastrofalne odselitve. Na drugi mizi ob predpotopnem pisalnem stroju, ob katerem si kar lahko predstavljam prizadevnega finančnega uslužbenca Jovana Vesela-Koseskega, ko hrabro nabija vanj svoj »Paklo«, sveženj zaprašenih »Ameriških domovin«: mogoče sem prvi, ki jih berem, kar radovedno stikajoč po njihovi angleško-slovenski mešanici, v tem zamrlem zakotju. Predstavi se mi starejši doktor, veteran iz časov Balkana. Prav nič nerazpoložen, kar sveže ujet v vzdušje tega čitalniškega jutra oživlja ob spremstvu cigarete spomine na življenje slovenskih študentov na »Revoltelli«, samozavestno gleda nazaj v narodno solidarnost balkancev, se spominja ilegalne poti »Balkanskega okteta« po Krasu. Pol enajstih: kakšnih pet nas je. Ob enajstih, uro po napovedanem, nas je toliko, da v dvoranici lahko izkrčimo praznino za tri vrste stolov.

Na rob mize, tako da simetrično visi med prednjima nogama, je nekdo s kuhinjskim žeblijem pritrdil letak z znamenjem liste, ki gre vsak čas v boj.

Pri mizi se zaporedoma zvrstijo predstavniki skupin.

Diskusija o programu.

Starejši mož nekje iz mesta obide program, prej se hoče razgledati drugje, vpraša: »Povejte: imamo eno samo vozilo?«

Pomirimo se ob nakazanih možnostih, da se tisto vozilo le stakne, in še z zvočnikom povrh.

Program.

Vzdigne se kmet z Brega, roki sta mu kakor dvoje zemljatih kep, navali z zagonom obupa: »Našo zemljo nam kradejo! Razlastitve iz leta v leto! Naša zemlja nam teče izpod nog, kljub vsem protestom! To je v programu premalo poudarjeno.«

Pomirimo se ob zagotovitvi, da bo ta točka v programu, ki je sicer poudarjena, dobila še izrazitejši poudarek.

Vstane profesor, ki poudarja, da je vsak lokalizem nesmiseln, da smo Slovenci eno, od Trsta do Prekmurja.

Ploskanje nas ohrabri v misli, da smo eno.

Potem, ko je bilo to samo besedičenje, vstane bivši komunist, ki hoče razpihati dvoumja. Tu vidim, kako morejo našemu človeku, ki ima za sabo izčrpavajočo psihološko parabolo od 1945 do 1963, živci zgoreti. Zakaj kar zdaj govori, ni več razsodnost, ampak živci. Ekstremizem, ki je zanje znamenje nemoči. Slovenska manjšina v Trstu mora »eksplodirati«. Slovenci moramo zavreči italijanskega škofa in zahtevati svojega. Od danes naprej, pravim od danes naprej ne bo nihče od prisotnih nikjer in nikoli izgovoril italijanske besede!

Mož izgoreva, narodna bolečina ga je oslepila, ponižanost in razžaljenost se spreminjata v besnenje, v frazo, v absurd.

Rad bi videl zbranih v tej dvoranci 130 članov Društva slovenskih književnikov. Rad bi videl tukaj Josipa Vidmarja. Bi ponovil sicer že davno trditev, da je slovensko narodno vprašanje bilo z letom 1945 rešeno enkrat za vselej?

Gremo.

»Pa bo le kaj s tistim vozilom,« se sprašujem na poti domov, z brezmočno zaskrbljenostjo človeka, ki ne zna šofirati.

Četrtek 9. maja

UPORABNA NALOGA ZA SOCIOLOGA

I. Zidar, ki ima vilo, ki zasluži do 140.000 na mesec, ki prihaja na delo s Fiat 1200.

II. Intelektualec z več diplomami, ki živi v stanovanju brez parketa, ki zasluži 80.000 na mesec, ki hodi v službo peš.

Problem: izvedi razredno pripadnost obeh!

V avli osnovne šole ženska. Skromna zunanost, kmečki obraz, izdelane roke, vse to daje njeni nosečnosti nekaj trpečega. Odsotno, z

izrazom človeka, ki si preganja čas, opazujem na velikem stenskem lepaku slike najnevarnejših tipov ročnih granat, ki svariyo mladino pred dotikom

Zapleteva se v pomenek.

Stanuje v zaselku pol ure od predmestja, kjer seveda živijo sami Slovenci. Ampak čeprav gre za gručo hiš, imajo tam italijansko šolo.

»Čemu pa bi pošiljala otroka v pol ure oddaljeno slovensko šolo, ko pa imamo pred nosom italijansko?«

To je bil kristalen argument tistih nekaj vaščanov, ki znajo vzeti življenje s prave strani, izven podedovanih kalupov, v svobodi otrok, hladilnika, televizije in Fiatov.

Ženska se ni premaknila s svojega. Ne na podlagi kakšnega umovanja, ampak takole bolj iz instinkta, češ kam pa naj gre slovenski otrok, če ne v slovensko šolo. In vrhu vsega je naročila še enega otroka!

In zdaj pri že precejšnji nosečnosti prekolesari vsako jutro dva kilometra avtostrade, da pripelje svojo Normo v slovensko šolo. In opoldne spet sede na kolo, da pride ponjo. Na avtostradi je namreč takšno, da ni, da bi puščal otroka samega.

Ena tistih mater, ki porivajo našo usodo naprej skozi zgodovino.

Iz Nove poti 1964

Wolfgang Borchert: Kegljišče

WOLFGANG BORCHERT (1921 - 1947), moderni nemški, žal zgodaj umrli pesnik, ki s surrealističnimi izraznimi sredstvi biča človeške napake — in predvsem vojno, katere žrtev je sam postal. Znana je njegova drama o tragičnem brezdomstvu »Zunaj pred vrati.« V slovenščino so ga že prevajali.

Mi smo kegljači.

In smo krogle.

In smo tudi keglji,

ki padajo.

Kegljišče na katerem grmi,
je naše srce.

Dva moža sta skopala v zemljo jamo. Bila je dokaj prostorna in skoraj udobna. Kot grob. Človek vzdrži v njem.

Pred seboj sta imela puško. To je nekdo iznašel, da bi lahko človek streljal na ljudi. Največkrat ni ljudi niti poznal. Niti ni razumel njihovega jezika. Ljudje mu tudi niso ničesar storili. Toda človek je moral nanje streljati s puško. To je nekdo ukazal. In da bi človek postrelil prav veliko ljudi, je nekdo odkril, da puška strelja več kot šestdesetkrat na minuto. Zato so ga nagradili.

Nekoliko dalje od obeh mož je bila druga jama. Iz nje je gledala glava, ki je pripadala nekemu človeku. Imela je nos, ki je lahko

vonjal parfum. Oči, ki so lahko videle mesto ali cvetlico. Imela je usta, s katerimi je lahko jedla kruh in rekla Inge ali mati. To glavo sta videla oba moža, ki so jima dali puško.

Streljaj, je rekel prvi.

Drugi je ustrelil.

Uničil je glavo. Nikoli več ni mogla vonjati parfuma, niti ni več mogla videti nobenega mesta niti ni mogla več reči Inge.

Nikoli več.

Oba moža sta bila v jami mnogo mesecev. Uničila sta mnogo glav. In te so vedno pripadale ljudem, ki jih nista niti najmanj poznala, ki jima niso ničesar storili in ki jih nista niti najmanj razumela. Toda nekdo je iznašel puško, ki je ustrelila več kot šestdesetkrat na minuto. In nekdo je to ukazal.

Sčasoma sta oba moža uničila toliko glav, da bi lahko iz njih naredili veliko goro. In kadar sta oba moža spala, so se začele glave kotaliti. Kot na kegljišču. S tihim grmenjem. Zaradi tega sta se oba moža zbudila.

Toda nama so vendar ukazali, je zašepetal prvi.

Toda midva sva storila, je zakričal drugi.

Toda bilo je strašno, je zastokal prvi.

Toda včasih naju je zabavalo, se je zasmel drugi.

Ne, je zakričal tisti, ki je šepetal.

Vendar, je zašepetal drugi, včasih naju je zabavalo. Resnično zabavalo.

Sedela sta dolgo v noč. Nista spala. Nato je rekel prvi:

Toda Bog nas je tako naredil.

Toda Bogu lahko opravičimo, je rekel drugi, ker ga ni.

Ali ga ni? je vprašal prvi.

Edino to bi ga opravičilo, je odgovoril drugi.

Toda mi — mi smo, je zašepetal prvi.

Da, mi smo, je zašepetal drugi.

Oba moža, ki so jima ukazali, da naj uničita zelo veliko glav, ponoči nista spala, kajti glave so tiho grmele.

Nato je rekel prvi:

Takoj jih spet nasadiva.

Da, je rekel drugi, takoj jih spet nasadiva.

Tedaj je nekdo zakričal: Končajte! Napadajte znova!

Oba moža sta vstala in prišla za puško.

In vedno, kadar sta videla človeka, sta ga ustrelila. In vedno je bil to človek, ki ga nista niti poznala, ki jima ni nič storil. Toda ona dva sta ga ustrelila.

Razen tega je nekdo iznašel puško. Zato so ga nagradili.

In nekdo — nekdo je to ukazal.

Prevedla Milena Merlak - Detela

Juan Ramón Jiménez: Platero y yo

Nobelov nagrajenec za leto 1956 Juan Ramón Jiménez je s Federicom Lorco najvišji eksponent sodobne španske poezije.

Rojen je bil leta 1881 v Palosu de Moguerju (znano izhodišče Kolumbove odprave v Ameriko), živel je v prostovoljnem pregnanstvu v Latinski Ameriki, umrl pa na otoku Portorico v Srednji Ameriki nekaj mesecev potem, ko je z Nobelovo nagrado dobil najvišje svetovno priznanje za svoje literarno delo.

J. R. Jiménez je trd Španec, suh, kot je suha zemlja, ki ga je rodila, jedrat in včasih surov, kot je jedrnata in včasih surova resnica. Toda pod raskavo skorjo se skriva zlata duša Španca-trpina, Španca, ki »ga Španija boli«, ki jo ljubi, a ji ne prizanese.

To opazimo tudi v »Platero y yo« (Srebrunček in jaz), ki je krasna elegija v prozi, pravi biser vsešpanske literature.

V »Platero y yo« so nanizani kratki, na videz naivni in otročji dvogovori, ki jih pesnik ima s pohlevnim osličkom Platerom, dvogovori, ki se spričo osličkovega molka spremenijo v grenak, neskončen pesnikov monolog nad nesrečami, ki tarejo njega in njegovo domovino.

Slovenskim bralcem posredujemo nekaj odlomkov iz pomembnega dela. Jimenésa so v slovenščino že delno prevedli.

TRN V PETI

Komaj sva stopila na pot, je Srebrunčku šepnila noga. Razjahal sem in se vrgel na tla.

»Kaj pa ti je, revček moj?...«

Srebrunček je rahlo naslanjal desno nožico ob razbeljeno peščeno pot.

Z obziri, ki bi jih živinozdravnik Darbon gotovo ne imel, sem mu dvignil kopito in izčistil peto. V mesu je tičala dolga, zelena igla, smagladno bodalce, močan trn zdravega oranževca; zaboleta me je Srebrunčkova bolečina. Iztrgal sem mu je trn in revčka peljal do potoka med rumenimi lilijami, da bi mu hladna voda s svojim dolgim jezikom izlizala skelečo rano.

Potem sva nadaljevala pot do belega morskega obrežja; jaz pred njim, on za menoj. Še vedno mu je šepala noga, vendar me je v hrbet neprestano hvaležno butal z glavo.

N O R E C

Morda zares nekoliko čudno izgledam, ko razkoračeno sedim v žalni obleki, z ozkim črnim klobukom na glavi in z nazarensko brado, na Srebrunčku, kot na mehki sivi blazini. V vinograd grem, in ko zapuščam zadnje ulice, tlakovane z apnom in soncem, priteče za nama trop mastnih, razmršenih, od sonca ožganih in v vihrave cunje na pol odetih cigančkov, ki za mano vriskajo na ves glas: »Norec, norec, norec!«

Pred menoj leži zeleni gaj; brezmejno se odpira nad menoj nebo v indigovi modrini; moje oči, daleč proč od mojih ušes, se plemenito

razpirajo in včrpavajo nepopisno milino in blažen mir, ki vlada nad neskončnim obzorjem....

Daleč za menoj, še komaj slišno, tu pa tam, utrujeno in naveličano zareglja: »No-rec! No-rec! No-rec!«

J U D E Ž

Ne boj se, dragec, to ni nič! Pomiri se, čukec, saj le Judeža ubijajo! Da, Judeža. Kar tri so jih nastavili: enega na Monturju, drugega na Srednji ulici, a tretjega tu, nad Občinskim vodnjakom. Sinoči sem jih videl; viseli so, kot da bi jih skrivnostna sila držala v zraku, ker so bile vrvice v temi nevidne. O, ta neokusna mešanica starih gosposkih cilindrov, ženskih rokavov, ministrskih in dvorjanskih krink pod vedrimi zvezdami! Še psi so nanje lajali, a le od daleč, in konji so se jih v krogu preplašeno izogibali.

Čuj, zazvonilo je, Srebrunček, kar pomeni, da je padla zavesa pred glavnim oltarjem. No, zdaj pa ni ostala puška v vasi, ki ne bi sprožila svojega strela v Judeža. Joj, kako vse diši po smodniku! Pa še en strel! Pa zopet drugi! A vedi, Srebrunček, ta, ki strelja na Judeža, ta ima v mislih deželnega poslanca, učiteljico ali župana ali pa odvetnika ali vaško babico; pootročili so se vsi na velikosobotni dan, zato podlo streljajo v podobo, ki jim v pomladanski domišljiji predstavlja tega ali onega sovražnika.

V E Č E R N I Z V O N

Jojmene, Srebrunček, kako nam padajo rože z vseh strani: pisane rože, modre, bele, rdeče, vseh barv.... Ali se nebo v cvetju usipa na zemljo? Glej, koliko cvetja imam na čelu, ramena in roke so mi polne rož. Čemu mi bo toliko cvetja?

Veš morda ti, ko jaz ne vem, odkod vsa ta rahla flora, v kateri se raztaplja dan in se med rožnatimi, modrimi in belimi odsevi pogreza obzorje, kakor da bi Fra Angeliko na kolenih slikal nebeško slavo. Zdi se, da pada cvetje iz sedmerih nebeških lin. Padajo pisane snežinke in se ustavljajo na stolpih, po strehah, po drevju. Glej, kako se pod tem čarom vse, pa naj bo še tako trdo in robato, zaokroži in omehča.

In še pada cvetje, zopet cvetje, novo cvetje! Rekel bi, Srebrunček, da nas, ob večernem zvonu, zapušča vsakdanja življenjska moč, a da nova sila vstaja iz nas, mogočnejša in lepša, ki vse dviga tja visoko do neba, kjer se med cvetjem že vžigajo prve zvezde.

Da, tudi tvoje oči, Srebrunček, ki jih ti ne vidiš in ki pohlevno gledajo v nebo, so dvoje lepih rož.

Prevedel Mirko Rijavec

Pesmi

Humbert Pribac

Soseda, ki vsak dan
tepe otroka,
je zavaljena od makaronov
in potu —
votlo kot sod poje
operne arije po dvorišču
in kuha zlobo za večerjo
(toda njena punčka se mi smili,
ker je lačna
in polna podplutb
in joka na lajno;
ima sprijete lase
in umazano krilo
in je žalostna.
Poklical bi policaja,
pa bi dejali,
da me lahko tožijo
za žalitev časti!)

* * *

Danes se mi je otrok
nasmejal tam iz dvorišča;
sonce je pogledalo
izza njegovih solz
in svet je postal
poln dobrote in večnosti.
Mati je menda počesala punčko
in ji dala v roke medvedka
in mogoče navrgla poljub,
zato je otrok srečen.
Pocukal sem se za brado
in ji vračal luč:
njen veseli vrisk
je preplašil vrabce na strehi
in prebudil mačka pod grmom.

* * *

Otroci klatijo zvezde
pod odejami
in potem jih je strah
nožev in pištol s platna,
starši pa sede ob pečeh;
delajo račune za jutri,
ki je že razprodan.

Vse, kar se giblje,
je polno samega sebe
in praznine
in vetra
in trenja
in morebiti zavesti.

* * *

Ljudje pišejo z iglami
in kemičnimi svinčniki
po svojih udih
in zdi se jim lepo,
kar so napisali,
in polno smisla in reda
in ugodja.

* * *

Luna je visoko nocoj
in polna sonca;
spominja me na spočetje senc
in na mrčes v deblih,
na posekane akacije,
nasajene v vinogradih.
Spominja me na žensko meno
in hipno zoprnost dotika
in plimo in oseko morja
in popotnikov.
Spominja me na čričke,
ki so jim bombe razbile ušesa,
in na neumne v umobolnici,
ki tulijo ob deževju in luni
kot psi
in praskajo
iz sten srca.

* * *

Videl sem njive
plavolasega žita
in skupine zagorelih žensk
s sinjimi očmi in polnimi grudmi
in jate raztrganih oblakov
in žar razbeljenih streh:
pa sem si dejal,
lepo je živeti, dokler
je dan in vse diši
po borih in senu,
po hlevih in preperelem listju
in po gnilem morju
v zalivu.

Mestne slike

MELBOURNE

Trepetanje ulic
in svetlikanje poželenja
nad umazanim tlakom
in mornarji,
ki pijano objemajo počestnice.

* * *

Ženska si jemlje cigareto
iz čevlja
in smrdi po rdečilu
in se mi smili vsa vesela
z nasmehom polnim praznine.

* * *

Neon poka od pozabljenja
in psi ne lajajo,
ker niso na vasi
in ne duhajo sena
in ne vidijo lune
in ne spoznajo popotnika
in nimajo gospodarja.

* * *

Mornarji so živali to noč
in vsak dan
in psi me gledajo proseč
s človeškimi očmi.

FIRENZE * * * MUENCHEN

Na dnu praznega soda
se opotekajo vojaki
in cipe sede pred cerkvami,
vabeč kliente z mošnjami,
in se pogovarjajo o piščalkah.
Cvetličarna zaudarja po truplih
in onstranstvu,
po preperelih srcih;
oči so stekleno cvetjje,
oltarji so strohnili,
polni mahu.
in golobjega govna in gnezd,
in muzeji so plesnivost, polna malikov.

MOSKVA

Pokopali so Faraona
in ga obložili z zakladi
in toplimi priležnicami.
Vojaki stražijo mrtvašnico,
ki zaudarja po gnilih rožah,
in skozi gredo ženske
s prti na glavi
in starci z nageljni v zobeh.
In potem pod noč
so prijatelji tolovaji
vrgli mrliča za plot
in spili osmino s stražarji
in se pogovarjali,
kdo bo naslednji na parah
in kdo gre naslednji za plot.

MARSEILLE

Pred vrati zija trgovec
s polnim sodom pred seboj
in toži brivcu,
da ne more spati
in da gre svet k vragu zaradi bomb.

TRST

Mimo gre vonj po kadilu
in ugasnjenih svečah
in tramvajar kolne skozi lino,
ker je slabe volje
in se je prepiral z ženo
(rad bi se igral doma z otroci
in rad bi šel z gasilci na pivo).

PARIZ

Pesniki lezejo v megleno
onstranstvo polno sanj
brez kosti in mesa;
umetniki plodovito
razmnožujejo jalovost
in žreci vseh ver
žvečijo nesmrtnost
in jo bljuvajo
na hodnike mest:
bacili so postali
odporni proti DDT.

Nikolaj Gumiljov : Dve pesmi

NIKOLAJ STEPANOVIC GUMILJOV (1886 — 1921) je ustanovitelj literarne struje akmeizem (akme, grš. — cvet, zrelost), ki se je razvila v odporu do hermetičnega simbolizma. Njegove pesniške zbirke Biseri (1910), Tu je nebo (1912), Kuhalnik (1916) in predvsem Ognjeni steber (1920), ga kažejo kot enega najpomembnejših ruskih lirikov. V njegovi poeziji se je pojavila poetična eksotičnost, ki je prej ruska literatura ni poznala. Pesnik se je je navzel na dolgih potovanjih. Gumiljov je bil tudi literarni teoretik, ki je našel dobre učence. Poročen je bil s pesnico Ano Ahmatovo, a sta se pozneje razšla. Kot nasprotnika boljševizma so ga komunisti 1921. ustrelili. Danes ga v Sovjetski zvezi ne omenjajo.

Stari conquistador

V neznanem gorskem slemenu globoko
stari conquistador blazno jezdil je,
po dimastem nebu so orli letali visoko,
tuje so grozile zasnežene gore.

Lakota ga je mučila že osem dni;
ko mu je padel konj, je zavetje odkril
pod trdimi pečinami, ki jih veseli,
da se je njihov prijatelj pod njimi skril.

Na suho figovo drevo se je naslanjal,
pogosto prepeval o sončni Kastili,
včasih o ženah in bitkah je sanjal,
včasih o mušketah, včasih o mantilli.

Miren in predrzen, kot je vedno bil,
tesnobe, jeze, tožbe ni poznal,
ko je prišla smrt, se stari meč je zaiskril
in jo na igro s kockami izzval.

Afriška noč

Polnoč mineva, afriška tema,
toda reka se v mesecu blešči,
onstran vode se ogenj lesketa,
tam pleme nam neznano živi.

Jutri odločil bo spopad,
kdo pokrajinski poglavar tu bo,
črni kamen je njihov znak,
zlati križ mi nosimo.

Spet bomo grobove in okope obšli,
tu bo pratež, tam bo čreda mezgov stala;
ti Sidamci bodo iz temnih dežel prišli —
niti drevesa jim ne bodo ubežala.

Smešno je misliti, da bomo spopad dobili
(v resnici že večkrat dobili smo ga),
čez drn in strn nas bo vodila
v novo kot kača rumena steza.

Toda če bo jutri Ebija val prerjovel
moj zadnji vzdih s porogom,
bom mrtev na nebesnem oboku strmel
v boj črnega z ognjenim Bogom.

Prevedla Alenka Rečan

Krzystof Baczynski: Udari

Med generacijo mladih poljskih pesnikov, ki so jih med vojno zdecimirali, sodi tudi KRZYSTOF BACZYNSKI (1921 — 1944), ki je komaj triindvajset let star padel v varšavski vstaji. V prvih letih okupacije je ilegalno izdal dve zbirki, ki sta odkrili njegov nenavadni pesniški talent. V njih izpoveduje v vizionarni razpoloženjski liriki svoj odpor do vojnih brutalnosti in se tako vsaj v poeziji umika grozotam, ki jim v vsakdanjem življenju ni mogel uiti (Rozka Štefan).

Oddihava temno mesto z dolgimi vekami,
pripoveduje temno mesto žalost davnih grobov,
razritih z železom, pomirjenih s sanjami,
ne ovenčanih s slavo in ne nasičenih z jokom.
Ne veruj, ako se ulice poglobijo
in postanejo prepad s smrtnim prividom;
zaupaj svojo misel golobom, ki nad njo letijo
in meglicam, ki cvetijo kot višnje ob zidu,
in oblakom, ki so vedno nespremenjeni v višini,
kot koprneč obraz, vklesan v marmornato belino.
Ne veruj koprnenju, ako te izzove
na bregove požganih domov in ti zaukaže, da vstopiš
skozi razbita okna na potemnele vrtove,
da pogledaš onečaščen prah in glavo skloniš.
Veruj le zmaličenim kosom pouličnega kamenja,
ki klonkajo v človeški krvi in se kot steptani psi vijejo
ter mečejo nemaščevani in na vrata bijejo.
O naj ti bodo besede in nepozabna znamenja.
Naj ti strgajo nežnost iz oči in kri iz ran,
da boš ljubeč druge, ljubljene tudi sam;
O pij, pij te temine s porušeni sten
in vsrkaj v se to mesto gromov, kateri treskajo
kot železne zagozde na Kilikinske, Okreže; in če
se zagozdijo na ulici, naj te zbudijo in streznijo.
Bodi krivica in maščevanje, bodi ljubezen in zagospodari
ter zgrabi za meč zgodovine in udari — udari!

Prevedel Branimir Pistivšek

Generalka

Lev Detela

Analiza razkroja v treh slikah

FELDMARŠAL DR. JUR. FERDINAND DROSOWITZ-BRUNN
KONTRAADMIRAL FRITZ VON STOCK-STOCKENSTEIN
GENERAL VOJASKE GODBE NA PIHALA ING. PETER REBERNIGG
POLICIJSKI GENERAL DIPL. ING. LEOPOLD JEDLITZKA (z grbo)
GENERALŠTABNI POLKOVNIK VIŠJI SVETNIK GROF GEORG
WESSELY-DROSSKOW
NAČELNIK POZARNE BRAMBE GENERAL DIPL. ING. PETER
HORALA
NAČELNIK CIVILNE ZAŠČITE GENERAL DR. PHIL. BARTHOLO-
MEUS BRKITSCH
VOJAŠKI SLUGA NAREDNIK PIŠKUR
GENERAL ODPOSLANEC IVAN PAVLOVIČ KOZLOV
GENERAL UJETNIK SIR HENRY BOX
GOSPA GENERALKA HERMENEGILDA VDOVA STOCKHAUSEN
GRANIČAR FRITZ
GRANIČAR IVAN
STROJ

Prizorišče je lahko kakršnokoli, predvsem naj bo to generalni štab ob meji. Dejanje se razpleta v prostorih generalnega štaba pa pod milim nebom, na meji med dvema prijateljskima državama. Predvsem je ob vsem tem važno (in avtor igre te važnosti kar ne more dovolj poudarjati in bi jo, ko bi mu bilo to mogoče in ko bi imel kaj več avtoritete, na kar se da odločen način uzakonil), da zavzemata vidni mesti na odru kipa zmagoslavnih voditeljev feldmaršala dipl. ing. Fritza von Frankensteina in feldmaršala dr. jur. Konrada von Pupp-Puckeldorfa. Sceno, učinek in praznično slovesnost bodo tudi nad vse poživile različne zastave, praporji raznih bratovščin, cvetje, slavoloki, mlaji, plakati in transparenti. Ker je vojna, v ozadju ves čas grmi. Proti koncu igre postaja grmenje vedno močnejše.

POD MILIM NEBOM

IVAN: Ena, dva, tri... prekleta pukša me teži, ena, dva, tri... prekleta
pukša me teži...

FRITZ: Hej, hej, zdravstvuj!

IVAN: Serbus! Kadíl! Rauchen!

FRITZ: Zigarette?! Na tu, u nas velik šstandard, tovarišč!

IVAN: Danke. Hören Sie zu, poslušajte, naš general Kozlov u vas!

FRITZ: Vaš general Kozlov z gospodom feldmaršalom govorit.

IVAN: Harašó, harašó.

FRITZ: Prijateljstvo!

IVAN: Večno prijateljstvo!

FRITZ: Vodka?

IVAN: Ja, ja, jawohl, u menjá vodka. Na flašo!

FRITZ: Danke. Dobra vodka! Prosit! Na zdravje, vojak!
 IVAN: Prosit! Dol sovražni kolonializem!
 FRITZ: Pa ja, dol kapitalizem. Prosit!
 IVAN: Prosit, tovarišč! Živeli!
 FRITZ (gleda skozi daljnogled): Sovražnik izdajalec beži k vam. (Meri s puško): Uničiti ga bo treba!
 IVAN: Pusti, bátjuška, naj izgine pri nas, večno prijateljstvo.
 FRITZ: Streljal bom! (Strelja)
 IVAN: Eh, bátjuška, kaj si tako oster, saj je le zajec.
 FRITZ (smeje): Za vruga, samo zajec.
 IVAN: Pri nas sijajni zajci. Moja mati pekla zajce. V omaki, smetana. Sijajni zajci.
 FRITZ: Sijajna pečenka. Zajci v omaki, kunci v omaki...
 IVAN: Kunci zajci?
 FRITZ: Zajci kunci!
 IVAN: Dobro, dobro, koliko zajec u vas?
 FRITZ: Kaj?
 IVAN: No, no, koliko košta zajec u vas?
 FRITZ: A, košta. Slabo. Draga stvar. Tri marke kila.
 IVAN: Oj, drago, drago...
 FRITZ: In pri vas? Koliko?
 IVAN: Nič. Pri nas ni zajcev. Preskrba odpovedala.
 FRITZ: Slabo.
 IVAN: Draga država. Slabo. Samo vojna.
 FRITZ: Bátjuška, naša država draga država. Nič nimamo. Generali imajo.
 IVAN: Pssst! Generali imajo. Strela naj jih podere! Mi nimamo nič!
 FRITZ: Mi nimamo nič!

V GENERALNEM ŠTABU. NA KLOPI LEŽI ZVEZAN GENERAL UJETNIK BOX

GENERAL UJETNIK: Na pomoč! Vaš postopek ni v skladu s konvencijo.
 FELDMARŠAL: Ste ga videli, a!
 GENERAL PIHALNE GODBE: Ata svira kontrabas, mama tuli zdaj na glas... Tak capin. Vsi ujetniki so capini... Toda gospoda, čisto zaupno: Moj stric igra tudi ponoči kontrabas. Je nor, skratka zmešan človek. Teta udarja na boben, on pa igra v svojem dvorcu na deželi kontrabas...
 KONTRAADMIRAL: Muzicirajoča družina. Toda k stvari, vendar...
 GENERAL PIHALNE GODBE: Veste, potem pa tista vaša generalka. Poleti sem jo srečal v prestolnici, v zimskem vrtu, pod eksotičnim evkaliptusom. Divno. Kot za ljubezenski roman. Ali pa, bolje, veliko bolje, kot v kriminalnem romanu. Umor. Kri! Veliko krvi. Kaj bi, manjka nam eksotike...
 KONTRAADMIRAL: Toda, gospod, general godbe na pihala, te stvari boste lahko pripovedovali tudi pozneje. Preidimo k stvari! Ujetnika moramo vendar zaslišati!

GENERAL PIHALNE GODBE: Samo še eno, gospoda. Takoj bom gotov. Toda te, da se tako izrazim, nad vse majhne, da, kar drobne, drobčkane anekdotice spadajo k stvari, tvorijo vzdušje dobe, tvorijo naše predvojno ozračje...

FELDMARŠAL: Dobro, dobro, gospod general. Toda preidimo k stvari. Ugotoviti vendar moramo, ali je dotični ujetnik (ga pokaže s prstom) sploh general!

POLICIJSKI GENERAL: Morda pa bi le, če seveda dovolite, feldmaršalsko blagorodje, potrebno bi seveda bilo...

FELDMARŠAL: Kaj?!

POLICIJSKI GENERAL: Menim, da bi morali ugotoviti vojni položaj. Sovražnik nas je popolnoma obkrožil. Tudi prijateljsko državo požira. Tako... To bi bilo važno.

FELDMARŠAL: Kaj bi bilo važno?

POLICIJSKI GENERAL: Ugotoviti nastali položaj.

FELDMARŠAL: Kaj, položaj! Če imamo v svojih rokah generala ujetnika, jih držimo v šahu. Ne bodo računali z napadom na generalni štab, kajti če n a s pošljejo k vragu, pošljejo tudi svojega generala ujetnika k vragu...

POLICIJSKI GENERAL: Dvomim, da jih bo to ustavilo...

FELDMARŠAL: Če vam rečem, vam rečem. Zagotovo jih bo to ustavilo.

NAČELNIK CIVILNE ZAŠČITE: Toda gospod feldmaršal, kako naj prevzamem odgovornost nad civilnim prebivalstvom. Saj ga bodo uničili...

FELDMARŠAL: Toda, če sem rekel... Pa končno, če uničijo civilno prebivalstvo, ostanemo še vedno mi, ki smo jedro države.

NAČELNIK CIVILNE ZAŠČITE: Če dovolite, gospod feldmaršal, saj ne rečem, toda popolnoma nas bodo odrezali od zunanjega sveta. Nobe ne hrané ne bomo več dobili, zaprli nam bodo dotok vode, prekinili električno in brzojavno zvezo... Gospoda, gospod feldmaršal, od žeje in gladu bomo izhiral...

FELDMARŠAL: No, in... Potem bo izhiral tudi general ujetnik...

NAČELNIK POŽARNE BRAMBE: In veliki požari bodo nastali...

FELDMARŠAL: Nastali, nastali, saj imamo gasilce...

NAČELNIK POŽARNE BRAMBE: Ne bo jih več, ker jih bodo vse ujeli ali pobili in pozaprli...

NAČELNIK CIVILNE ZAŠČITE: In tudi vodo nam bodo zaprli...

FELDMARŠAL: Zmeraj lovite smeti, kot mačka kost. Fúj! Prekleta voda. Saj imamo smodnik.

KONTRAADMIRAL: Toda, kaj bomo s smodnikom...

FELDMARŠAL:: Kontraadmiral ste, pa ne veste, kaj naredi vojak s smodnikom.

KONTRAADMIRAL: Toda gospod feldmaršal, to bi bil vendar samomor.

FELDMARŠAL: Kakšen samomor?

KONTRAADMIRAL: No, če bi vrgli vse skupaj, naš štab namreč... v zrak.

FELDMARŠAL: Kako? Kaj pa govorite? Saj ste že kar izdajalec. V glavo vam je zlezel strah. Tak vojak. Zapreti bi vas bilo treba.

NAČELNIK POŽARNE BRAMBE: Ne, ne razumem prosim.

FELDMARŠAL: In če ne, feldmaršal sem jaz sam. V zrak bomo vendar vrgli sovražnika — in ne nas. Zato tudi imamo smodnik. In končno, če bi nas uničilo, kaj potem. Vrag bo vzel tudi generala ujetnika.

GENERAL ODPOSLANEC: In mene, gospoda. Mene, ki sem odposlanec prijateljske države, ki jo blatite, o kateri govorite, da jo požira sovražnik. Kakšen sovražnik pa je tu mišljen, če smem vprašati, zunanji ali notranji?

FELDMARŠAL: Toda, gospod general odposlanec. Saj vidite, da bijemo veliko vojno, vi pa takó.

GENERAL ODPOSLANEC: Prišel sem kot odposlanec miru. Sovražnik nas je temeljito pritisnil. Svetujem vam, da odvežete tega generala ujetnika. Z njim se moramo pomeniti o miru, on je naše zadnje upanje. Pravzaprav smo mi njegovi ujetniki...

FELDMARŠAL: Dovolite, da vas prekinem, gospod general odposlanec. Kaj govorite! Vojna ni izgubljena. Imamo smodnik in generala ujetnika, ki je naš talec.

KONTRAADMIRAL: Pravzaprav še ne vemo, če je ujetnik zares general.

FELDMARŠAL: To je res, a takoj bomo ugotovili, ali je ujeti general!

GENERAL PIHALNE GODBE: Samo trenutek prosim... Dokončal bi namreč rad tisto anekdotico iz zimskega vrta... Gospa generalka, veste, gospa Hermenegilda, vdova po generalu Stockhausenu...

FELDMARŠAL: Da, gospoda generala Stockhausena sem poznal. V znani bitki, no saj veste, kako je, litrček ali dva smo si privoščili. Da, to je še bila tovarišija... No ja, kakšna pa je njegova žena, vdova hočem reči...

GENERAL PIHALNE GODBE: Krasna, gospod feldmaršal. Kljub letom še vedno prečudovita...

KONTRAADMIRAL: Pa preidimo vendar k stvari... Kdo je dotični ujetnik. Je res general? In sploh? Kakšen je trenutni vojni položaj? Za nohte nam vendar leze nevarnost. Igrati se ne moremo več.

FELDMARŠAL: Da, žal. Res ne... Pravzaprav bi vas rad, gospoda, najpreje najpristrčneje pozdravil, hkrati pa bi proglasil naše sedanje zasedanje za odprto, in seveda, za polnoveljavno. Predvsem bi rad najpreje pozdravil predstavnika naše slavne prijateljske zaveznice spoštovanega generala odposlanca Ivana Pavloviča Kozlova, nato pa seveda vse moje bojne sotovariše, slavne gospode, in sicer: kontraadmirala Fritza von Stock-Stockensteina, generala vojaške godbe na pihala ing. Petra Rebernigga, policijskega generala dipl. ing. Leopolda Jedlitzko, generalštabnega polkovnika višjega svetnika grofa Georga Wessely-Droskova, načelnika civilne zaščite generala dr. phil Bartholomeusa Brkitscha. Pravzaprav je med nami še neka oseba, ki je baje general ujetnik, a na to se sedaj ne bomo ozirali. Na vsak način, gospoda moja, pozdravljeni, gospoda moja, nad vse pozdravljeni! Pozdravljeni v imenu naših slavnih umrlih feldmaršalov in v mojem imenu!

VSI: Hura! Bravo!

KONTRAADMIRAL: Preidimo vendar k stvari...

VOJAŠKI SLUGA (salutira): Pokorno javljam, sovražnik je razbil državo zaveznico in nas popolnoma obkrožil. Vojaki naše armade so stopili v generalni štrajk: zahtevajo mir in proletarske svoboščine, diktaturo proletariata, boj proti neokolonializmu in vse tisto, kar je proglasila vlada v glavnem mestu...

GENERAL ODPOSLANEC: Joj, joj. Kaj mi je storiti!

FELDMARŠAL To me presneto malo briga. Jaz nisem politik, ampak vojak. Proletarske svoboščine pa naj dà tisti, ki jih je obljubil, to ni moja zadeva. Sicer pa smo po ustavi tako ali tako vojska delovnega ljudstva; ostale so seveda določene preizkušene tradicije...

GENERALŠTABNI POLKOVNIK: Gospod feldmaršal, zavedite se vendar! Položaj je nadvse resen. Vojska je odpovedala pokorščino...

FELDMARŠAL: Prava reč, potem jo bomo obravnavali kot dezerterja. Saj veste, gospod generalštabni polkovnik, kaj to pomeni... Smrt... Konec pravlјice...

KONTRAADMIRAL: Pohitimo vendar. Izdajmo kak ukaz. Izpustimo ujetega generala. Naredimo kaj...

GENERAL UJETNIK: Na pomoč! Na pomoč!

FELDMARŠAL: Vidite, kako kriči, ker misli, da ga bodo slišali njegovi.

POLICIJSKI GENERAL: Pohiteli pa bi že lahko, kajti v petih minutah bo ura pol treh. Saj veste kaj to pomeni. Tedaj pride pasji stroj. Brnenje. Ropot. Udarci. Kot vsak dan. Tedaj smo tepeni, če jo pravočasno ne odnesemo na varno.

FELDMARŠAL: Seveda, to je sitna reč? Da bo že pol tri? Tedaj pride stroj, mi pa še nismo na varnem. Predvsem pa še nismo ugotovili, ali je general ujetnik res general? Kaj to pomeni? Kaj delamo, da ne pridemo nikamor naprej.

VOJAŠKI SLUGA: Gospoda, kaj ne slišite (Streli) Zunaj se punta vojska. Po življenju vam strežejo. Dajte, dajte, sporočite vendar kapitulacijo. Drugače bo prepozno...

FELMARŠAL: Kdo ti je dovolil govoriti, capin. To je očitna nepokorščina.

VOJAŠKI SLUGA: Da, gospod feldmaršal. Na vsak način oprostite, gospod feldmaršal.

FELDMARŠAL: Ta takoiimenovani general ujetnik jih ima za bregom, ko nič ne reče.

GENERAL UJETNIK: Nedolžen sem! Izpustite me! Na pomoč!

FELDMARŠAL: Vedno eno in isto!

KONTRAADMIRAL: Kako kriči, nikakršnega dostojanstva nima.

FELDMARŠAL: Kdo?

KONTRAADMIRAL: Ta ujetnik, gospod feldmaršal.

POLICIJSKI GENERAL: Poščegetati ga bo treba.

GENERALŠTABNI POLKOVNIK: Koga, če smem vprašati, gospod policijski general?

POLICIJSKI GENERAL: No, tega, ki je zvezan, gospod generalštabni polkovnik.

KONTRAADMIRAL: Preidimo vendar k zadevi.

GENERAL PIHALNE GODBE: Bolje bi bilo, ko bi dokončal tisto anekdotico o gospe generalki...

KONTRAADMIRAL: Gospod feldmaršal, zadeva je jasna kot beli dan. Kaj bi si pomislili. Preidimo k stvari.

FELDMARŠAL: Gospod kontraadmiral, tu smo na posvetovanju in ne v teatru na generalni vaji. Tu je potrebna resnost, zbranost, umirjenost, značaj.

GENERAL UJETNIK: Na pomoč! Na pomoč! Izpustite me!

GENERAL ODPOSLANEC: Pa ga odvežite. Položaj je namreč težaven. Moja država je že kapitulirala. Zato temu več ne more odleteti glavica.

FELDMARŠAL: Kaj me sedaj briga vaša država, ko je figarsko kapitulirala. Tu smo sedaj mi. Mi smo še na braniku naše domovine, svobode, neodvisnosti. Mi branimo vsa ljudstva sveta — in čeprav ne kontroliramo določenih svetovnih predelov, se nismo odrekli pravice, da jih osvobodimo.

GENERAL UJETNIK: Na pomoč! Na pomoč!

FELDMARŠAL: Kako se ti dere!

GENERAL UJETNIK: Na pomoč! Izpustite me! Vaš postopek ni v skladu s konvencijo!

GENERAL ODPOSLANEC: Vaše feldmaršalsko blagorodje bo ja uvidelo, da ima ujetnik popolnoma prav...

FELDMARŠAL: Kaj še hočete. Vi ste tako ali tako kapitulirali. Kot veste, sem cenil vlado vašega blagorodja, gospod general odposlanec, toda kot vidite, se je položaj temeljito spremenil... Nikakor vas več ne morem tretirati kot generala odposlanca, ampak kot generala ujetnika in dezerterja... Zvežite neprijetneža!

GENERAL ODPOSLANEC: Nezaslišano... Ne razumem... To vas bo še stalo, dečko...

FELDMARŠAL: Dovolj, dovolj. Kontraadmiral, zvežite generala odposlanca, ki je od tega trenutka navaden dezertter in kapitulant in bo sojen po vojnem zakonu!

KONTRAADMIRAL: Gospod feldmaršal, nobene vrvi nimamo na razpolago. Kako naj zvežem tega nepridiprava, ko ničesar ni.

FELDMARŠAL: Presneto. No, pa že vem za rešitev. Odvežite tega takoimenovanega ujetnika in zvežite z vrvjo, s katero je bil zvezan takoimenovani general ujetnik, generala ujetnika...

KONTRAADMIRAL: Ne razumem, gospod feldm...

FELDMARŠAL: Storite, kot sem rekel... Vi, general ujetnik...

GENERAL ODPOSLANEC: Da, gospod feldmaršal...

FELDMARŠAL: Ne vi, general ujetnik, ki ste bili zvezani, povejte, kako vam je ime?

GENERAL UJETNIK: General sir Henry Box, sir...

FELDMARŠAL: Torej ste res general... Povejte še, kje stojijo vaše sovražne čete?

GENERAL UJETNIK: To je, sir, špionažno vprašanje in nanj ne bom odgovoril, ker po konvenciji nisem dolžan, da nanj odgovorim. Privatno pa lahko povem, da so naše čete v bližini tega vašega generalnega štaba in boste kmalu naši ujetniki...

FELDMARŠAL: Nezaslišana provokacija, general. Le kaj si drznete... Nezaslišano.

KONTRAADMIRAL: Dobro bi bilo, ko bi pohiteli in se domenili glede kapitulacije...

FELDMARŠAL: Kakšne kapitulacije. Kaj tako dobro stojimo? Jim lahko zares diktiramo kapitulacijo?

KONTRAADMIRAL: Toda gospod feldmaršal. Kapitulacijo nam diktira sovražnik. Smo popolnoma na dnu. Nič več ne moremo storiti...

FELDMARŠAL: Ne in ne!

GENERAL PIHALNE GODBE: Zatrobil bi vojni v slovo, pa so mi zaplenili trobento!

FELDMARŠAL: Kdo?

GENERAL PIHALNE GODBE: Sovražnik. Vendar bi kaj več raje povedal o gospe Hermenegildi, generalki.

FELDMARŠAL: Bežite, bežite... Gospod kontraadmiral, s floto boste napadli industrijska pristanišča sovražne države.

KONTRAADMIRAL: Kot veste, gospod feldmaršal, so našo celotno mornarico potopili...

FELDMARŠAL: Hudiča, kaj pa potem čakate... Zakaj ste še sploh kontraadmiral!

KONTRAADMIRAL: Sem brezposeln. Vsi smo brezposelni. Tudi denarja ni več. Od nikogar ne moremo več ničesar iztisniti.

NAČELNIK CIVILNE ZAŠČITE: Kdo bo zaslišal generala ujetnika, gospod feldmaršal?

FELDMARŠAL: Katerega generala ujetnika, tega, ki smo ga razvezali, ali onega, ki smo ga zvezali? Izražajte se vendar natančno.

NAČELNIK CIVILNE ZAŠČITE: Tega, ki smo ga odvezali... To je važneje... "

GENERAL PIHALNE GODBE: To ni moje območje...

KONTRAADMIRAL: Moje tudi ne...

GENERALŠTABNI POLKOVNIK: In moje tudi ne...

FELDMARŠAL: Vas, gospod generalštabni polkovnik, nisem vprašal za mnenje. Ne govorite, temveč izpolnjujte svojo službeno dolžnost! Kdo ga bo torej zaslišal!

POLICIJSKI GENERAL: Če dovolite, bi ga jaz, saj sem kot policijski general...

GENERALŠTABNI POLKOVNIK: Sijajno!

FELDMARŠAL: Tiho, polkovnik.

GENERALŠTABNI POLKOVNIK: Razumem, gospod feldmaršal!

FELDMARŠAL: Dobro, gospod policijski general! Začnimo torej z zaslišanjem!

KONTRAADMIRAL: Nesmisel!

FELDMARŠAL: Kako! Nisem razumel. Gospod policijski general, sovražnik uničuje našo domovino, ubija naše ljudi, rop našo imovino, onečašča naše žene. Bodočnost je le pri nas, diktirali jim bomo zgodovinske meje, take, kot zaslužijo. Poplačati nam tudi morajo škodo, ki so nam jo povzročili. Toda dovolj. Druge stvari nas kličejo.

VOJAŠKI SLUGA: Gospoda, stroj, st... r... o... j!

FELDMARŠAL: Stroj! Nemogoče, kaj je že pol treh? Skrijte se, drugače nas premikasti ta zver, ta tehnika, ta prekleti čas!

(Čez oder pridrdra stroj. Nekaj generalov se je poskrilo, druge pa je stroj ujel. Tepe jih in mikasti, zato generali tarnajo in kričijo. Zagrabilo je tudi feldmaršala. Stroj mu neusmiljeno rahlja kosti.)

FELDMARŠAL: Joj, na pomoč! Na pomoč! Moje kosti! Mati moja! Pomagajte!

(Stroj še zapleše nekaj krogov čez oder in zopet izgine.)

FELDMARŠAL (se pobira in krtači): Presneto. Ta večni stroj. Sedaj imamo tri ure mir, potem pa bomo ponovno tepeni. Vedno eno in isto.

DRUGI: Moj Bog, kakšna neprijetnost! Stroj in vojna! Nezaslišano!

FELDMARŠAL: Nezaslišano... nezaslišano! Samo to besedico bi papagajsko ponavljali. Morala pa taka! Vojaki, ki jih ni treba! Kako si drznete primerjati vojsko in stroj...

GENERALKA: Toda, gospod feldmaršal, kako le morete biti tako osorni. Moj pokojni mož Stockhausen ni kaj takega nikoli počenjal. Bil je general, pa ni vojne nikoli izgubil. Vi ste pa obkoljeni! Sovražnik vas bo vsak čas zajel. Le garda se mu še nekaj upira! Tako! Sramota! In tako prašni!

FELDMARŠAL: Le kaj blebetate! Nas ne bodo! Imamo smodnik!... Kar se pa vašega moža generala Stockhausena tiče, pa ni vredno besede. Bil je reva in ženskar! Ves čas se je klatil s tujimi ženskami po svetu, še sovražne so mu bile prav!

GENERALKA (v solzah): Lažete!

FELDMARŠAL: Kje pa, ženska. In zakaj ste sploh prišli sem. Kdo vas je poklical? Vas straža ni zadržala?

GENERALKA: Kakšna straža?! Nobene straže nisem videla!

FELDMARŠAL: Zopet sabotaža. Spet bo treba katerega postaviti ob zid. Kar se pa vas tiče, generalka, vam povem še to: Vaš mož je bil šleva. Niti v bitki ni padel, temveč na cesti in v miru, ko mu je padla opeka z neke hiše na glavo. Tako... Veter mu je vrgel opeko na glavo. Fuj!

GENERALKA: Feldmaršal, vi ste zver! Našo domovino ste pahnili v prepad, sedaj se igrate z življenji kot otrok! To vas bo stalo glavo!

GENERAL PIHALNE GODBE (poklekne): Blagorodna gospa generalka! V čast mi je, da vas zopet vidim! Oh, božanski ste, gospa, saj se me spomnite. Neskončno vas obožujem. V tem krutem času je vaša lepota nezemeljska, nečloveška. Ljubim vas, obožujem vas, vi, plemenita gospa Stockhausen, gospa generalka...

FELDMARŠAL: Gospa Stockhausen, neverjetno, da ste nas poiskali prav sredi usodepolnega dela! Vam naša domovina ni dovolj velika. Niste mogli najti kakega drugega, bolj prikladnega kotička...

GENERALKA: Ne, gospod feldmaršal. Naše domovine ni več! Sovražnik jo je popolnoma pregazil, samo ta vaš štab je še ostal. Prišla sem v zadnji branik stare domovine... Toda po vaši zaslugi je tu norišnica!

FELDMARŠAL: Zaprl vas bom!... Toda preidimo k stvari. Kaj bomo z generalom ujetnikom?

GENERAL PIHALNE GODBE: Gospa generalka, v čast mi je, da vas zopet vidim.

GENERALKA: O dragi gospod komponist, drago mi je (mu smehljaje poda roko.) Vidite, gospod feldmaršal, samo fini generali vas še rešujejo. Komponisti... A propos, gospod komponist, kdo je ta z grbo...

GENERAL PIHALNE GODBE: To je gospod policijski general...

POLICIJSKI GENERAL (salutira): V čast mi je, gospa generalka!

GOSPA GENERALKA (se prikloni, miga z monoklom): In kdo je ta, ki izgleda kot otrok?

GENERAL PIHALNE GODBE: To je gospod generalštabni polkovnik. Toda govorite tiše, da ga ne užalite. Je poln kompleksov in se zaveda svoje majhnosti.

GENERALKA: Tako, tako... Smešna družčina. Svoje dni še ni bilo tako! A dandanes gre vedno bolj navzdol!

FELDMARŠAL: Le kaj govorite! Poslal vas bom k vragu...

GENERALKA: Jojoj! Na pomoč, vi zver! Le kaj hočete lepi ženski duši!

FELDMARŠAL: Baba!

GENERAL PIHALNE GODBE: Feldmaršal, obnašajte se dostojno!

FELDMARŠAL: Smatram, da ste upornik, general pihalne godbe. Zanorišnica!

GENERAL PIHALNE GODBE: Feldmaršal, navaden lopov ste! (Izdere pištolo) Pobiti vas bo treba. (Strelja) Na hudič, ničvredno govedo, ki si užalilo gospo generalko!

FELDMARŠAL (pada): Ljudje, jaz sem edinozveličavni predstavnik države! Ljudje, kdo jih bo prisilil h kapitulaciji, kdo jih bo našel s smodnikom! Ljudje!

KONTRAADMIRAL: Kaj ste storili, nesrečnež! Zaradi ene ženske morilec!

GENERAL PIHALNE GODBE: Generalka! Pridite!

KONTRAADMIRAL: Ne sanjajte! Z vami bomo postopali kot z morilcem!

POLICIJSKI GENERAL: Točno!

GENERALŠTABNI POLKOVNIK: Morda bi pa sedaj le lahko podpisali kako pametno kapitulacijo...

KONTRAADMIRAL: Dobra misel! Toda kdo bo podpisal kapitulacijo, ko je feldmaršal mrtev!

POLICIJSKI GENERAL: Žrebajmo!

NAČELNIK POŽARNE BRAMBE: Gori!

KONTRAADMIRAL: Kje?

NAČELNIK POŽARNE BRAMBE: Poglejte, zaboga. Povsod.

POLICIJSKI GENERAL: Kaj pa smodnik! Vse se bo vnelo. Vrglo nas bo v zrak. Kaj naj storimo!?

GENERAL UJETNIK: Dovolite, da odidem! Vaš postopek ni v skladu s konvencijo.

KONTRAADMIRAL: Ostanite. Vaš položaj še ni razčiščen! Sploh se moramo pogovoriti o miru! O trajnem miru! To je ja naš namen!

GENERAL UJETNIK: Vrglo nas bo v zrak! Jaz odidem (beži).

KONTRAADMIRAL: Stoj! Stoj! (Strelja. General ujetnik pade mrtev na tla).

POLICIJSKI GENERAL: En primer smo že razčistili! Kar lepo radikalno, kot je prav. Saj nismo otroški vrtec.

NAČELNIK POŽARNE BRAMBE: Gori! In ne moremo poskrbeti, da bi požar minil.

NAČELNIK CIVILNE ZAŠČITE: Tudi za ljudi ne moremo poskrbeti, ker smo jih vse izgubili.

POLICIJSKI GENERAL: Priznajmo, zgodovinska tragedija.

KONTRAADMIRAL: Ne bodi sedaj malodušen, grbavec!

POLICIJSKI GENERAL: Še žalil me boš (izdere sabljo).

KONTRAADMIRAL: No, počasi ljubček!

GENERALKA: Na pomoč! Na pomoč!

GENERAL PIHALNE GODBE: Tu sem, predraga Hermenegilda!

(Kriki, streli, udarci, ropot. Od zunaj se zasliši bobnenje, kot da bi nastopil potres!)

GENERALKA: Potres!

KONTRAADMIRAL: Smodnik bo eksplodiral!

(Dim! Grmenje! Absolutna tema!)

POD MILIM NEBOM

FRITZ (zvezan): Ujet!

IVAN (zvezan): Tovariši vojaki me zvezali! Sramota! Ni proletarskega sodelovanja.

FRITZ: Generale odneslo! Smodnik! Bum! Bum!

IVAN: Za te ni škoda!

FRITZ: Ja, bátjuška. To je res.

IVAN: Vojno bo vzel vrag!

FRITZ: Ja.

IVAN: In se bomo vrnili domov, k ženam in družinam, saj bo konec te lopovščine!

FRITZ: Sedaj je pa še vojna! Še smo ujetniki! Še je stroj!

IVAN: Stroj, ki pridrdrà vsake tri ure!

FRITZ: Rrrr! Ta mehanizem! Te gosenice!

IVAN: Vse to bo izginilo, bátjuška, ko se bomo vrnili domov, k ženam in na naše njive!

FRITZ: Generale je pobralo.

IVAN: Bátjuška, novi generali so nas zvezali! Spet se začenja.

FRITZ: Ne. Šli bomo domov. Tudi te generale bo pobralo. Generali ne morejo brez nas! Mi pa jim bomo odpovedali pokorščino!

IVAN: Kako, ko nas stražijo!

FRITZ: Te straži general, bátjuška. No vidiš! Vojak te straži. Delavec, kmet te straži. Ti stražiš samega sebe. Samega sebe stražimo!

IVAN: Povej naprej in vsi se bodo smejali.

FRITZ: Ni res, prijatelj!

IVAN: Še dolgo bomo stražili samega sebe. Prehiter si, prijateljček. To ni dobro.

FRITZ: Eden mora biti prehiter! Ne bomo se več stražili! Razumeš!

IVAN: Prehiter si, prehiter! Tudi generali so ljudje. Pametni, učeni. Kdor študira, lahko postane general. Mi smo neumni in nismo generali.

FRITZ: To ni res. Ti vojni generali niso pametni. Razbili so svet, pobili ljudi in živino, požgali njive! Je to pametno? Ne, takih generalov ne rabimo.

IVAN: Kajpak, tako je. Morda imaš prav. Takih generalov že ne rabimo.

FRITZ: Vidiš, če ni pametnih generalov, pa sploh ne rabimo generalov.

IVAN: Pametne generale rabimo.

FRITZ: Nobenih generalov ne rabimo, ko bomo vsi kot generali!

IVAN: Ne, pametne generale rabimo. Nekdo mora voditi.

FRITZ: Ti in jaz in vsi bomo vodili! Ne, ne bo generalov.

IVAN: Nekdo bo vodil, razumeš.

FRITZ: Vidiš, brat, sedaj pa pridigaš. Kako je to nalezljivo. Vsi postajamo pridigarji, vsi postajamo generali.

IVAN: Ne in ne! Ne smemo tako! Ostanimo, kot smo. Bog nas varuj, da' bi bili generali.

FRITZ: Bog nas varuj! Ne smemo biti generali. In ne smemo se več stražiti. (Kriči) Ne smemo se več stražiti!

(Na oder pridrdra stroj. Z velikim ropotom se približa Fritzu in Ivanu in ju strahovito obrca. Nato se zaleti naprej po odru. V divjih lakih besni sem in tja. Končno udari v kipa zmagoslavnih voditeljev, feldmaršala dipl. ing. Fritza von Frankensteina in v feldmaršala dr. jur. Konrada von Pupps-Puckeldorfa. Tolče in besni po obeh kipih. Temeljito obrca kip dipl. ing. Fritza von Frankensteina, prav tako pa napade tudi kip feldmaršala dr. jur. Konrada von Pupps-Puckeldorfa. Kot pobesnel se zaganja v kip. Stroj brni in ropota, njegovi udarci so vedno močnejši, nenadoma zahrope in se na kipu razleti na tisoč koščkov.)

Dante

Alojz Rebula

In memoriam

Josip Debevec

Alojzij Res

RAZDALJA

Dantejevo leto nudi sodobnemu človeku možnost, da se sooči z duhovnim pojavom, ki mu lahko postane kaj več kot edinstveno kulturno doživetje: to je pojav, s katerim si lahko sin atoma pogleda iz oči v oči v samem območju žive usodnosti. Brez dvoma bi bilo to manj možno, ko bi to konfrontacijo narekovala afiniteta: tu se samo od sebe ponuja ime Goetheja, katerega faustovski ideal najbolje uteleša »homo faber« naših kozmonavtskih dni. Toda nasprotje se najbolje odraža v nasprotju. In z Dantejem, eksemplaričnim utelešenjem človeka iz dobe katedral, Sum in križarskih vojn, se lahko pomerimo samo v razmerju odbojnosti. A to ne zato, ker ne bi ideal tega avtentičnega kozmonavta duha vključeval tudi favstovstva, ampak ker njegov Odisej, pa če je še tako vrtoglavo zaplul po »velikem morju biti«, ni izgubil Severnice, ki daje biti smisel. Z Dantejem, ki je tako neizpodmakljivo vgrajen na os večnostnega, se lahko sodobni človek, ki je izskočil iz te vgrajenosti v kaos imanence, konfrontira samo kot nasprotje z nasprotjem: odtod neznanskost te konfrontacije.

Tu že ni več ista tujost, ki jo je občutil ob Danteju že renesančni človek: čeprav je namreč ta že zavestno deklariral svojo popolno človeško avtonomijo, je bil moderni absurd še daleč od njega. Po eni strani je namreč renesančni človek še dedoval v sebi nekaj od tiste psihološke totalnosti dobe, ki jo je zavračal, po drugi strani pa mu je odkritje »narave«, ki se mu je pojavljala v vsej novosti čutnega razkošja, za silo nadomestovala eshatološko polnost srednjeveškega človeka. Da je bilo ravnovesje le zasilno, nam dokazuje strah pred ničem, ki se krade tudi v najbolj pogansko sproščeno razpoloženje Firenc v dneh Lorenza Sijajnega. Vsekakor je tisti svet v celoti visel v bodočnost: v bodočnost spoznanja, če že ne upanja. Še večja je bila tujost, ki jo je moral občutiti do Danteja razsvetlenski človek. Tudi ko nam literarna zgodovina ne bi stregla z vrsto imen, ki so v Danteju videla »barbara«, nas sama duhovna konstelacija dobe ne bi mogla puščati v dvomu. Vek, ki se je na eni strani hranil z anakreonitikami in z rokokojem, na drugi strani pa z lucifersko objestjo razuma, je mogel Dantejevo veselje le odkloniti. Najgloblja porenesančna intuicija, Pascal, je bila že prej dojela še večjo krhkost ravnovesja, ki se je napovedovalo: toda prva zarja stroja, ki je takrat zasijala nad Evropo ob desakrirajočem Voltairovem krohotu, je zlahka potišala dvome pascalovskega srca. Lep del poti do današnjega absurda je bil že prehojen: toda od gore teme je bil dovolj daleč celo pesnik — kakor Goethe, če je ves svoj eksistenčni ideal videl v imanentni viziji »svobodnega ljudstva, ki stoji na svobodni zemlji«. Da je romantika s pozitivizmom, marksizmom in scientizmom nosila v svojih zanosnih nedrjih

tudi svojo dialektično negacijo, nam dokazuje krivulja iracionalizma, ki se pne od Kierkegaarda do Nietzscheja. Dejansko je bil prav Nietzsche s svojim prodorom v »Jenseits« v nečloveško nadčlovečnost, prvi velik prerok alienacije. Razlika z današnjo dobo je bila le ta, da je bila tista alienacija še v štadiju upijanjanja vina. V Kafki, tem vidcu sodobne človeške teme, je sledilo iztreznjenje: pri njem sledi za šumečo reakcijo, ki za hip sprostí opojen mavrični oblak, moment, ki je mnogo bolj avtentičen: to je moment odčaranega sesedanja elementov, ki padajo vsak zase v gluhoto življenja gnusa. Namesto nadčloveka, ki po »umoru Boga« razbije stare table, da zakraljuje v novem veselju, stopi nekaj, kar je manj kot človek, človek-insekt, ki se krči v svoji črovski biti sredi pošastnega kaosa stvarstva. Z eksistencializmom je to, kar je bilo pri Kafki videnje izredne umetniške občutljivosti, dobilo svojo spekulativno legalizacijo: krivulja je zarisala svoj somerni lok do »absurda«, v katerem se človek rodi in umre, v popolni odtujenosti sočloveku in svetu. Na mesto Nietzschejevega herojstva je stopilo Camusovo, ki je toliko bolj avtentično, kolikor je brezupno: a v isti mīč, v katerega se je iztekel zagon Nemčeve plavolase zveri, se izteka konec koncev tudi upor Francozovega humanista. Absurd, ki ni samo zadnji črni pristan avtonomne evropske spekulacije, ampak ki je tudi kaos, v katerem se razkrajaja sodobna likovna umetnost, in depresija, v kateri se izraža najobčutljivejša sodobna literatura.

Po tem bežnem pregledu lahko torej rečemo, da današnji duhovni položaj nudi konfrontaciji z Dantejem, tem monolitom vere, misli in dejanja, zadnjo predstavljivo ekstremnost. Ta razdalja seveda ne distancira samo dveh kozmogonij, ampak tudi dve psihologiji, dve umetnosti, celo dve tehniki. Mogoče ni pretirano reči, da se v tem primeru srečujeta kozmološka polnost s kozmološkim ničem, psihološka avtentičnost s psihološko alienacijo, svetotežno umetniško hotenje s svetobežno umetniško gratuitnostjo, ustvarjalna arhitekturnost z ustvarjalno razdrobljenostjo. Sodobni človek se sredi trojnega Dantejevega onstranstva mora čutiti ujetega v tisto prepadno tujost, kakršna ga obide, če razcefranih živcev, preglušen od motorjev, z absurdom v srcu obstoji v hladu zagnanih vertikal gotske katedrale, kjer se je gora marmorja smiselno uredila v en sam stalaktitski zagon, ki naj sprejema množično adoracijo gregorijanskega koral. A to je obenem tudi tujost, ki lahko postane največja bližina: še več, mogoče bolj kot katerikoli tipološki predstavnik pred njim človek absurda lahko do kraja izmeri genija smisla. Saj samo kdor je izgubil, lahko do kraja izmeri izgubljeno. In ni ga zemljevida, kjer bi lahko tako nadrobno spoznal pokrajino smisla, kakor so krogi Pekla, gora Vic in koncentrični obodi Raja. Človek, ki bo prehodil to pot brez brašna Dantejeve vere, bo lahko samo občutil domotožje po totalnosti, v kateri je bilo človeku dano tako do kraja verjeti in upati. Kaj pa kristjan? Se bo mogel danes kristjan razgledati sredi tistega sveta s samozadoščeno zavestjo dediča, ki je sredi svoje lastnine? To je, mislim, kar je krivo za tisto nekaj poze, ki jo človek občuti v sicer monumentalnem Claudelu, kar se tiče njegovega odnosa do Danteja. Danes mora kristjan priznati, da je ozračje,

ki ga vdihava v svojo vero, isto, ki ga vdihava njegov brat brez vere v svoj absurd. Dante je neposnemljiv. Njegova ne verska, ampak psihološka totalnost je komaj dosegljiva celo za človeka, ki še čuti val nezgodovinske reke izpod Petrove skale, katere eden najvišjih momentov je bil prav Dante. S čimer seveda ni rečeno, da je vrednost njegove evangeljske inkarnacije manjša. Terezija iz Lisieuxa, največji svetniški pojav modernih časov, se je po vsej priliki morala bolj boriti proti demonu nevere kakor strankarski, maščevalni in počutni Dante. Prav ker mora vdihavati okuženo ozračje absurda, tako rekoč v nenehnem boju z angelom presnavljati v sebi oglelenino nesmisla v zlato smisla, je mogoče današnji krščanski pogoj še dragocenejši: možnost ponižnosti in ljubezni večja: večja možnost tiste veličine, ki gre tudi preko — saj Danteju masikaj manjka do svetništva — tako malo evangeljske kategorije, kakršna je totranska »slava«, ki se ji Dante ni odpovedal niti v Raju (Raj, XXV, 1-9). Dante je pač Dante, ni pa Avguštin. (1) Toda če modernemu kristjanu ni nedosegljiva kvaliteta njegove vere, mu je — in ne vem, če Claudelov primer izpodbija to trditev — komaj dosegljiva elementarna samoumevnost, od katere diha v njegovem delu krščanski misterij. Sredi najteže sprejemljivih katoliških dogem se Dante, ta titan ne samo umetništva, ampak tudi misli, sprehaja z isto sproščenostjo kakor fizik sredi zakonov materije.

SVET BREZ ALIENACIJE

Očitno smo tu sredi veselja, ki ga obvladuje suverena avtentičnost. Ne bi manjkalo argumentov za trditev, da Dantejeva avtentičnost presega celo grško, in kajpak v njeni apolinični poluti. Zakaj kar je pri Grku »naravno« sprejemanje sveta, je pri Danteju že aktivna zagnanost, celo napadalnost. Alienacija: če je kje stvarnik, ki je na antipodu vsega tistega, kar more ta beseda — sicer bolj nova po izrazu kakor po smislu — pomeniti, je to Dante. Dantejev svet žari od najbolj avtentične polnosti biti. Polnost politične angažiranosti, ki ga po vrsti žene na bojno polje, v vodstveni organ rodnega mesta in — po obsodbi na smrt na grmadi — v dvajsetletno dosmrtno izgnanstvo. Polnost kulturne angažiranosti, ki mu da, da se zagriže v svoj literarni opus s samozavestjo človeka, ki sta v njegovo Komedijo vpletena »nebo in zemlja«. Polnost nazorske totalnosti, ki mu v celoti osmisluje človeško usodo, ki se po kratki zemeljski krivini v eshatološkem slapu meče v onstranstvo, v sankcijo ali v srečo. Teorija, ki hoče videti v relikviji le največjo

¹⁾ »Iz svoje rodne Afrike sveti Avguštin (354-430) obvladuje vse svoje stoletje in v nekem smislu vso krščansko literaturo. Zlatoustega, Danteja, Tomaža Akvinskega — Avguštin nadkriljuje vse po obsegu in raznolikosti svojih darov: po bistrini uma, po strogosti dialektike, po bogastvu svoje občutljivosti, po živosti vere, po umerjenosti in uravnovešenosti v sodbah, po pristržni dobrohotnosti in po brezmejni ljubezni v pastirskem ravnanju.«

Jules Cheruel, *Breve histoire de l'ancienne littérature, chrétienne*, A. Fayard, Paris, 1962.

obliko alienacije, si torej z Dantejem ne more kaj dosti pomagati. Še več: tak kolerik utelešuje v sebi v enkratni izvirnosti tip krščanstva, ki bi ga lahko imenoval faustovskega. In kakor mu je povsem prirodno verjeti v nazor, po katerem se vse minljivo projicira v neznanski dimenziji v večnost, tako mu je povsem prirodno razmahniti znotraj tega nazora vse prirojeno razkošje svoje osebnosti. Brez najmanjšega dvoma v zakonitost svojih najbolj vitalnih nagonov nese s seboj v onstranstvo vso svojo človečnost: svojo izobrazbo, svojo politiko, celo svojo trdoto. Instinkt mu je drevo, ki mu iz najbolj mastne zemeljske prsti kar prenaturno raste v območje milosti. Nepotešljiva vedoželjnost mu je studenec, ki se mu s samoumevno zakonitostjo izliva v morje razodetja. Politično prepričanje mu je silnica, ki se mu brez sence kompleksa, s kar fanatično neodjenljivostjo vpleta v kar pre-razvidni načrt Previdnosti, po katerem naj Italija postane »vrt« svetega rimskega cesarstva. Strahote pekla, ki jih je z kazuistično natančnostjo »povračilnega zakona« (*Legge del contrappasso*) izumil za devetero krogov večne kaznilnice, komaj potešijo njegovo slo po pravici: po potrebi jih dopolni s svojo privoščljivostjo, s svojim zmerjanjem, celo s svojim dejanskim posegom. Res, tudi v njem najdemo kdaj trenutke ver-gilovske »*pietas*«: tako na primer takrat, ko se z vrha neba ozre nazaj na prehojeno pot: takrat, ko se mu daljna zemlja pokaže samo še kot drobec v neznanskem prostoru, ga spreleti sočutje ob »gredici, ki nas dela tako okrutne«. A to je tudi najdelj, kar more prodreti vanj to, kar bi mogli imenovati senco kozmične tesnobe. Dejansko je za njegovo ptolomejsko samozavest, za katero je Zemlja le kraljica, središče vsega, le minljiv trenutek slabosti. Saj sredi te gredice ni najmanj divji on, »*Dantes Alighierus, Florentinus natione, non moribus*«: je sploh kaj v njeni človeški geografiji, kar ne bi izzvalo njegove divjosti? Na kaj vse je divji Dante? Na Italijo, »*bordel med narodi*«, na Firenze, »*ki je pekel poln njenega imena*«, na Piso, »*sramoto med ljudstvi*«, na skoraj vse evropske monarhe, na skoraj vse papeže od svetniškega Celestina do oblastniškega Bonifacija, na škofe, nadškofe in opate, končno celo na meso svojega mesa, na tovariše v izgnanstvu, ki so se prelevili v »*divjo in noro svojat*«, da mu na kraju življenjskega izkustva ostaja ena sama stranka, v kateri mu je dobro, »*stranka samega sebe*«. Takšna celovita angažiranost misli in strasti ne more zrasti v onemoglem ozračju odtujenosti: razmahne se lahko samo v svetu, ki njegova polna kozmična skladnost dovoljuje popolno skladnost človekovega zagona. Gre za pravi faustovski napon, ki naj preobrazi tako cerkev kakor svet: gre za preroško vehemenco, ki je tako »družbeno« angažirana, da ji tako rekoč manjka ves venec tistih obrobni psiholoških razpoloženj, ki so danes tako rekoč stržen alienirane literature — resignacija, solipsizem, ego-centričnost, izgubljenost, gnus, »spleen«, absurd. In nikakor ne bi bilo točno, ko bi hoteli pripisati to psihološko monolitnost samo činitelju dobe: Vergil je n. pr. tisoč let pred njim vse bolj dovzetan za »*lacrimae rerum*«. Resnica je, da to ni toliko psihološka enovitost dobe kot take kolikor vere, ki je tisto dobo prešinjala, nudeč človeku občutek totalne

osmisljenosti sredi totalno osmisljenega stvarstva. Skratka, v Danteju se človeška zemeljskost preliva v božjo nadzemeljskost z naravnostjo, ki je mogoče celo presamoumevna za pogled na svet, ki sta mu zakon na eni strani ponižnost, na drugi pa ljubezen. Toda tukaj se postavlja širše vprašanje: vprašanje nedvoumnega krščanstva tega nedvoumno vznemirljivega kristjana, ki je pokopal v svoj pekel vrsto papežev, a zraven zložil najbolj vzvišeno molitev Mariji. Ki si je — v razmaku stoletij — z De Monarchia zaslužil indeks Svetega oficija, a z Božansko komedijo encikliki Benedikta XV. in Pavla VI. Določneje se tu postavlja vprašanje krščanskega tveganja: do kam lahko seže napetostno razmerje med brezkompromisno krščansko vestjo in med neevangeljsko hierarhijo. A kar velja tudi poudariti, je predvsem to, do kakšne stopnje reifikacije je genija, kakršen je bil Dante, usposobil krščanski nazor: dejstvo, ki je v enu odtujenosti — odtujenosti tako v kapitalizmu kakor v socializmu — lahko izhodišče za temeljni pretres vseh naših vrednot. Ta reifikacija bi bila manj eksemplarična, ko bi mogli reči, da je bil Dante nazorsko polovičen kristjan. Dejstvo pa je, da se njegova tostranska totalnost v celoti projicira v njegovo versko totalnost. In mogoče je manj pomembna za nas njegova dogmatična totalnost kakor njegova doživljajska totalnost. Poleg vsega drugega je namreč Božanska komedija tudi izpoved njegove osebne askeze: ne smemo pozabiti, da se je Dante vzel na to pot, potem ko se je triintridesetleten znašel v »divjem, neprehodnem in strašnem gozdu, ki samo ob spominu vzbuja grozo«. Bilo bi torej odveč govoriti o kakšni preproščini njegovega religioznega izkustva: Dante gre na pot, potem ko se je v grozi zgubil v gozdu bivanja. Kakšna psihološka globina je že v simboliki prve knjige Pekla, lahko razvidimo iz tega, da preden mu je dano srečati Vergila, se pravi človeški um v njegovi naravni čistosti, mora mimo trojne zveri lakomnosti, napuha in počutnosti. Z drugimi besedami — kar je v našem času dovolj osvetlil Guardini: celo pot v pravo razumsko spoznanje na čisto naravni ravni je odprta samo tistemu, ki je ukrotil v sebi to človeško zver. Ali: tudi do naravnih osnov vere pride lahko samo čisti v srcu — vera ne gre pred eksistenco, ampak sta si v svojem vzponu vzporedni. In na goro Vic se vzpne kot romar, ki na vsakem krogu sklone glavo pred angelom, da mu z mečem zbríše s čela odgovarjajoči P (peccatum): po vrsti vse sedmere P glavnih grehov, od napuha do lenobe. In pot skozi sfere raja je eno samo poglobljanje najbolj osebnega verskega doživljanja: dovolj je omeniti samo dva vrhunska momenta: molitev Mariji, ki je ne doseže nič napisanega, kvečjemu Schubertova Ave Marija; in sklepna zazrtost v misterij Trojice, kjer se vreclec osebnega doživljanja po tistem arhitekturnem čudežu, kakršnega je zmožen samo Dante, meče v sam vreclec katoliške dogme. Poluta Dantejeve religiozne celovitosti, nič manj intenzivna od njegove zemeljske celovitosti: in obe se skladata v kristalni krogli eksistenčne enovitosti, kjer je življenje vera in vera življenje, v skladnosti kozmosa in usode.

Alienacija — zanjo v tem svetu, nabitem smisla, ni mesta.

ODISEJ NA MORJU BITI

Kjer je takšna suverena usidranost, tam ne more biti spoznanjskih tabujev.

Sproščena odprtost vsemu, vidnemu in nevidnemu: darežljivost čutov in razuma celotnemu spektrumu bivanja: razpoložljivost ne samo za vse, kar izkustveno je, tudi kar more nadizkušensko biti: Dante je Odisej, ki je v svoja jadra ujel vse vetrove na »*velikem morju biti*«.

Kdor se je tako kakor on razrasel z vsemi koreninami v zemljo in z vsemi vejami v večnost, se lahko preda tudi vsem vetrovom, kar jih proži Eol spoznanja. Temu največjemu katoliškemu pesniku ni nič bolj tuje kot tista intelektualna samozadoščenost, ki je kar preznačilna za določen tip »katoliškega izobraženca«. Dante, to je kar odisejevska sla po spoznanju, ki ji je XXVII. spev Pekla nedosegljiv slavospev. V tem pogledu je ob primerjavi videti celo apolinični Homer skorajda resigniran, ko da ga je prirojena jonska »sophrosyne« zadržala pred mejo, preko katere umrljivi človek ne sme. Saj se vse sanje njegovega »mnogoumnega« Odiseja stekajo le v to, kako bo po brezkončnih blodnjah končno le zagledal »dim, ki se suklja iznad rodne Itake«. In dim pomeni ženo, sina, očeta, hišnega psa, rodni krov, upokojitev, v domači vladarski vsakdanjosti. Dantejevemu Odiseju pa še tako plemenito filistrstvo družine in domovine ne more potešiti nagona, ki je nad vsakim še tako osrečujočim pristanom. »*Niti sladkost sina niti sočutje — do starega očeta niti dolžna ljubezen — ki naj bi osrečevala Penelopo — niso mogli premagati v meni hrepenenja, — ki me je imelo, da bi razpoznal svet, —, človeško slabost in človeško veličino*« (Pekel XXVII, 95-100). To je nepotešljivi nagon, ki si hoče novih prodorov iz teme bivanja tja, kjer se jasni vzročnost stvari. In tako se odpove vsemu, kar je bilo dotlej njegov sen, da se lahko prebije ven iz znanega Sredozemlja, da spregleda Heraklejev »*Non plus ultra*« med Španijo in Afriko in da zaplove v skrivnostno črnino oceana. Šele tu izven vsega, kar je bilo kdaj preizkušeno, se čuti Dantejev Odisej doma: sredi novih voda in novih zvezda, kjer je vse ena sama še nerazrešena šifra biti. In kar ga, starega sredi starih tovarišev, prevzema, ni strah, ampak opoj: »*Iz vesel smo naredili peruti za naš nori polet*« (Pekel XXVII, 125). Kako daleč smo tukaj od omledne predstave sveta, ki naj bi ga povzdignjenost v misticizem odtujevala od osnovnega spopada s spoznanjem! »*Noro*« izzivanje uganke stvari: ni tu Dante s kretnjo, ki mu je bila lastna, povzel izvirnega napotka iz Geneze »*Podvrzite si svet*«? Ko ne bi bila zgodovinska znanost prav tako, kakor je razveljavila klišejsko predstavo helenizma, razveljavila tudi še bolj klišejško predstavo »srednjega veka«, bi nekaj pomenil že ta simbol. Še več: ob tem odisejevskem spoznavnem naponu, kjer se povampirjena »*ratio*« ne opaja v svojem napuhu, ampak prodira v neznano v uravnovešujoči zavesti vsega nespoznavnega, v rosnem ozračju misterija, si ne moremo kaj, da ne bomo občutili, do kakšne mere se je moderno prometejstvo osušilo v svojem racionalizmu, če že ne v konfortnem pragmatizmu in državniški prestižnosti.

»Morje biti«: vkrcan na najboljšem čolnu, kar mu ga je moglo stesati stoletje Tomaža in Alberta, Bonaventure in Duns Skota, ga Dante prepluje v dalj in v šir, kar mu nesejo radoznale oči. In na tej plovbi ga ni obzorja, ki ga ne bi mikalo: zanima ga tako izvor luninih peg (Raj, II) kakor bistvo vere, upanja in ljubezni (Raj XXIV, XVV, VVVI), tako hierarhija zla (Pekel XI) kakor zakon dednosti (Raj VIII), tako vprašanje človekove svobode (Vice XVIII) kakor ustvaritev angelov (Raj XXIX), tako bistvo umetnosti, te »vnukinje božje« (Pekel XIV), kakor toponomastika (Pekel XX), tako razvoj človeškega semena (Vice XXV), kakor ekonomija odrešenja (Raj VII), tako izvor jezika (Raj XXVI) kakor hierarhija angelov (Raj XXXVIII). Toda z isto strastjo, s katero ga zaposluje veliko obzorje misli, ga zaposluje tudi plovba sama: človeška in zgodovinska gmota, skozi katero mu orje »čolnič uma«. Zakaj če ima na krnu odprtega Tomaža, je čoln sam nastlan z listi iz zgodovine njegovih dni: in če mu oči merijo meridiane misli, je srce vse zaprejeno v gmoto valov, ki mu pršijo čez krov. Zakaj to ni plovba metafizika, ampak plovba umetnika, specialista za človeško. To je predvsem snov, kateri velja prvobitna pozornost tega sicer tako intelektualno nadarjenega ustvarjalca. Nemogoče bi bilo samo nakazati vso to gmoto človeškega, zgodovinskega, političnega, saj od nje žehiti tako rekoč slednji verz Komedije. Razpon vseh človeških veličin in vseh človeških grehot, ki jim zgodovinska zakladnica komaj zado-
 stuje, da mora pesnik večkrat segati po mitičnem. Razpon vseh človeških položajev od greznice, do Guida da Montefeltro, od nadškofa Rugerija in Judeža do vrhov svetega, do Dominika, Frančiška in Bernarda. Razpon vseh človeških pogojev od kozarja, zazrtega v svojo čredo, starke, ki ob pletenju pripoveduje stare zgodbe, delavcev, ki delajo v ladjedelnici, zakonolomcev, ki ju skupno branje zamami v poljub, meni-
 ha, ki se sklanja nad obsojencem na smrt, romarjev, ki hitijo na jubi-
 lej, mornarjev, ki jih prebada domotožje, tja do zgodovinske pozornice, kjer se otepajo veliki tega sveta: veliki, pred katerimi nima Dante sence tistega kompleksa, ki je malodane prirojen »kulturniku« v njegovem odnosu do mogočnikov. Tudi ti niso za Danteja nič več kot gradivo: gra-
 divo, ki ga s tisto etično brezkompromisnostjo, ki zavrača vsako psiho-
 loško vživiljanje, vsak »*tout comprendre*«, razmeče ali v ogenj ali v žit-
 nico, ali med dobro ali med zlo. In tu se za simonističnim papežem vrsti
 minister cesarskega dvora, ki so ga spletke prignale v samomor, za
 princem, ki je nesrečno končal v bitki, nadškof, ki je omadeževal svoje
 maziljene roke z izdajstvom, tja do skoraj vseh tedanjih evropskih mo-
 narhov, ki jim je Dante biblijsko neusmiljen sodnik. Da niti ne omenjam
 razpona vidne narave, ki ji je Dantejeva elementarno lirična natura
 razumljivo odprta: narava, ki trepeta tako v veličastju sončnega vzhoda
 kakor v slovesnosti polne lune kakor v domotožju jezera kakor v skriv-
 nostnem snovanju gozda. Spomnimo se samo panične nabitosti, od
 katere trepeta edenski gaj na vrhu Vic. Poleg spoznavnega razpona torej
 razpon v vse smeri konkretnega: od ekstaze, v katero ga spravi zretje
 trojne mavrice Trojice, tja dol do fiziološkega verizma, po katerem mu
 je trebuh organ, »*kjer drek postaja to, kar se zauživa*« (Pekel XXVIII,

27). Odtod vtis resničnosti tega sveta, ki se nam zdi vklesan v še globlji relief kakor na primer Shakespearov: kakor da pri Angležu hodiš med debli, pri Italijanu pa med stalagmiti. Mogoče zato, ker tudi tostransko dobiva svojo največjo dimenzijo samo, če se projicira na zaslon absolutnega?

POTNIK V ABSOLUTNO

Za modernega človeka, ujetega v ris imanence, mora biti Dante kaj vznemirljiv pojav. In to ne samo kolikor mora biti zanj vznemirljiva transcendenca sama kot nenehna vaba v antipodno eksistenčno situacijo. Pri svetniku, pri mislecu, pri preprostem verniku se lahko sklicuje na neko domnevno pomanjkljivo eksistenčno totalnost: toda pri Danteju, pri katerem dimenzija absolutno raste iz najbolj možatega zemeljskega humusa?

In vendar je transcendenca nekaj, izven česar je Dante sploh nepredstavljen.

Pot, ki se začne v »mračnem gozdu«, sredi »zapuščene sipine«, v »veliki puščavi«, ki jo oživlja samo trojica zveri, ki ga hočejo poriniti nazaj tja, »kjer sonce molči«, se po sestopu v brezno in po vzponu na goro očiščenja in v sfere poveličanja izteče v hip, ko mu zavest omahne ob zretju Trojice. Ta neznanski doživljajski lok je razpet med dvema nemočema: med nemočjo puščave, ko v grozi zavpije svoj »*Usmili se!*« Vergilu, in med nemočjo videnja, ki použije njegovo človeško zmogljivost. Obup nad nesmisлом biti se preko prečiščenega razuma (Vergil) in preko nadnaravne znanosti (Beatrice) izteče v ekstazo ob troedini »Ljubezni, ki sonce giblje in vse druge zvezde«. Iz gozda imanence, ki mrli v svojem mrtvem listju, nabit z gnusom, do zvezdne razvidnosti transcendence, kjer vsa človeška predstavotvornost omaga spričo spoznanja, da je na začetku vsega — Ljubezen.

To je dimenzija Danteja.

Njegova transcendentnost ni nič manj samoumevna kakor njegova tostranskost. Prav ob tej njegovi samoumevnosti lahko moderni človek premeri vse zgodovinske plazove, ki so nam zapovrstjo, od renesanse do atomske sodobnosti, zasuli stoletje avtorja Božanske komedije. To je morda tudi lastnost, zaradi katere je Dante modernemu človeku in celo kristjanu najbolj »zgodovinski« in še najmanj eksemplaričen. Tudi v tem pogledu je Avguštin edinstven: doživljajsko skalo njegovih »Izpovedi« more na primer vsak današnji kristjan, in še prav posebej konvertit, z lahkoto prevesti v skalo svojih lastnih notranjih poti. Vpliv dobe, ki je prav tako kot naša mrlela pred nekim grozečim zatonom, katerega predigro, zavzetje Rima po Alarihu 410, je bilo dano Avguštinu tudi doživeti? Ali razsežnost svetništva, ki je v svoji skrajni avtentičnosti svojo religiozno dramo »zdramatiziralo« v toliko, da mu prva »dramatis persona« ni bila on sam, ampak tisto Usmiljenje, ki je ena sama rdeča nit Izpovedi?

Verjetno le ne gre pretiravati vpliva zgodovinskega činitelja do take mere, da se človek ne bi nagibal k temu drugemu mnenju. Potem-

takem bi tvegali misel, da je bil Dante »literat« — se pravi nesvetnik — v toliko, v kolikor je svojo religiozno izkustvo epiziral do takšne mere, da nam v njem ni popolnoma razvidna poluta teme — kar bi z dovolj primerno metaforo označili kot »boj z angelom«. Razen seveda kolikor nočemo videti v zlati dobi srednjega veka neko res do kraja neokrnjeno religiozno totalnost, ki bi mejila že na množično harizmo, kar je več kot tvegana podmena glede na to, da najdemo tudi v XIII. stoletju deklarirane ateiste kakor na primer Friderika II. Najverjetnejše bo reducirati tudi to značilnost Dantejeve religioznosti predvsem na monolitnost tega edinstvenega značaja, katerega virilnost nima dediča v vsej italijanski literaturi. Na vsak način mora tudi kristjan samo-umevnost njegovega verovanja komaj kaj več kot občudovati. In to ne samo zaradi zgodovinske inkompatibilnosti, ki jo čuti med njegovim in svojim časom, ampak predvsem zato, ker je prepričan, da je verovanje danes objektivno nekaj »nelahkega«. »Težko je služiti Gospodu,« je rekel umirajoči Solovljev. Razpoloženje, ki je morda bolj avtentično krščansko, zgneteno kakor je iz trpljenja, kakor tisto, ki ga je izrazil umirajoči Claudel: »Vem, kam grem.« Kdor bo iskal tudi danes sopotnika proti Emavsu, se bo pridružil Avguštinu.

A če je Dante po tej plati skoraj nepribližljiv, je v celoti eksemplaričen v drugi psihološki razsežnosti svojega verovanja, v njegovi pristnosti. V tem pogledu je treba poudariti predvsem tisti del njegove poti, ki se iz »mrtve zarje« Pekla povzpne pod štiri zvezde južnega tečaja, na sipino pod vznožje Vic. Odtlej, ko mu Vergil z roso, ki jo pobere s trave pod goro, umije obraz, vse do najvišjega neba, kjer se izgubi v žarnem prepadu Trojice, Dante poje kot kristjan, z rastočo poglobljenostjo, ko da tudi sam čedalje bolj odstopa od svojega virulentnega jaza v prid Nejazu, ki je Bog. Sicer pa to rastočo krščansko avtentičnost posredno priznava tudi mnenje, ki je bolj estetski dojem kakor kritično ovedenje, po katerem je treba videti umetniški vrh Komedije v prvi kantiki. Posebno v Nebesih piše Dante najpristnejšo krščansko literaturo: in to ne toliko zaradi prevladujoče teološke tematike, h kateri pritegne kot sobesednika bolj svetnike kot mislece, Tomaža in Bonaventuro, Frančiška in Benedikta, Petra, Jakoba in Janeza, kolikor bolj zaradi evangeljske intenzivnosti, s katero ob tej tematiki razpravlja. V svoji plovbi v absolutno je veliki mornar že daleč od Pekla, od tistega kalnega morja, ki je vse preblizu zemlje, da ne bi gomazelo od peščenih vrtincev strasti, od listja kroniške vsakodnevnosti in od razbitin zgodovine. Preko umirjenih voda Vic, še zastrtih v žalno zaoblacenost s pretrgami jasnine, zareže plovba v Nebesih v eno samo žarenje, skozi poldnevne čiste sinjine, ki presvetljuje tudi mornarja navznoter, saj sta v njem nekdanja sprta pola — *il disiro ed il velle*«, hrepenenje in hotenje — eno, v harmoniji milosti. Od življenja izmučeni poet, ki je v vaški tišini Ravenne, med longobardskimi razvalinami in med bizantinskimi mozaiki, sam med bori in morjem napisal Nebesa, je moral biti brez dvoma človek, ki je z vso svojo duševnostjo dejansko že visel v večnost.

Od izgubljenosti v gozdu do zazrtja v Trojico se nam torej Dantejeva pot zarisuje kot avantura, ki jo je rodila predvsem sla po absolutnem. Tista sla po absolutnem, ki se je v najglobljem profetu našega stoletja, v Kafki, sprevržena, a nepotešena izrazila v svojem antipolu, v sli po niču. In ki se danes izživlja v raznih civilizacijskih variantah nič, o čemer nam je neizgrešljiv pokazatelj prav moderna umetnost, ki nam na dnu vseh svojih reakcij nudi precipitat, ki mu je jedro — življenja gnus. V tem pogledu nam je Dante lahko več kot oporna točka za trigonometrijo duhovnih razvodij v zgodovini: Dante nam slej ko prej predstavlja izbiro na ravni usode. Zakaj ista sla po absolutnem, ki ga je gnala iz gozda na pot k Ljubezni, živi prav tako neumrljiva, mogoče še bolj razbičana v nas, sinovih XX. stoletja. In bo živela, dokler bo človek obstajal, kot dokaz njegovega večnostnega poklica.

DLETO KATEDRAL

Dantejeva umetnost! Tu more biti samo tišina: skrušena tišina, v kateri lahko samo gledamo oslepljeni navzgor, v vertikalni gotski čudež, onemeli sredi onemoglosti svojih pritalnih -izmov.

Toda mar tudi problem Danteja umetnika ne presega inštrumentov, ki nam jih nudi neka samozadoščena estetika, ki malikuje »umetniški dej«?

Ne smemo pozabiti, da med tistimi, ki so se zazrli navzgor, pa niso videli ničesar, ni bil samo Voltaire, ampak tudi Goethe.

Stvar je v tem, da smo slej ko prej na ravni usode.

»Razžrt« od skrite sle, da bi bil sam Bog, ne more prenesti, da bi bivalo kaj, kar ni on sam«: ali ne moremo besede, ki jo je francoski kritik izrekel o Valéryju, razširiti na večji del moderne poezije? »Altruizem« Dantejeve poezije in »egoizem« moderne: bivanjska ponižnost, ki radodarno daje pravico bivanja Nejazu, in bivanjska zavist, ki trpi od tega, da biva kaj izven jaza. Estetski prevod tega binoma je jasen: na eni strani je dano prvenstvo bivanju, na drugi strani pa jazu: na eni strani »elementarnost«, na drugi strani pa »precioznost«.

Naj tukaj navedem stran iz eseja že omenjenega kritika:

»Znano je, kar je rekel William Blake in kar je tako zlorabil Gide: 'Razlog, da je Milton pisal nesproščeno, kadar je opisoval Boga in angele, razlog, da je pisal sproščeno, kadar je slikal hudiče in pekel, je v tem, da je bil resničen pesnik in da je nevede držal s hudičem.' Potemtakem je jasno, zakaj so vsi »resnični« pesniki več ali manj »preciozni«. Če namreč predpostavimo, da je »preciozna« vsakršna retorika, ki teži za tem, da vsrka s tem, da jo izrazi, temeljno dvoumnost vesolja — recimo s tem, kar imenujemo *metafora*, ali s pojmi renesančnih, elizabetovskih, marinističnih ali gongorističnih pesnikov ali celo z besednim igranjem Queneauja, Joyca ali Heraklita — in če po drugi strani vidimo v Satanu predvsem obrekovalca, ki nas po krivem prepričuje o indiferentnosti nasprotij in nam kaže belo črno in sladko grenko, je razumljivo, zakaj so pesniki nevede in nehote in skoraj po poklicni nuji na strani hudiča« in molijo kakor Jodelle dvojno ali celo trojno

Hekato, razsvetljevalko neba in kraljico podzemlja. Nič čudnega torej, če je to, kar nam prikazujejo v svojih verzih, nekakšen obrnjen svet, nekakšna »negativa« resnične eksistence. Potemtakem bo zadnji cilj poezije v tem, da nam privabi privid sveta, ki je končno skrčen v svojo enovitost, poslužujoč se pri tem vseh ustreznih orodij, od metafizike do igračkanja, pa čeprav bo morala zaradi tega proti zdravi pameti proglasiti s Heraklitom identičnost nasprotij, enakovrednost življenja in smrti ali izjaviti v herojskem zagonu s Paulom Valérjem, da

vesolje ni nič drugega kot praznina
v čistosti Nebitja.« (2)

V nasprotju s to senzitivno motnjavo stoji Dante sredi absolutne pozitivnosti. Biti, titansko razprt samo med dvema ločnicama, med dobrim in zlim. Največji pesniški genij se druží z najnaravnejšo zdravo pametjo. Njegov skalnat svet se lahko odraža v skrajni čistosti robov, za katere bi bil izraz »realizem« preplehek. Z njegove kiparije je odpadla še tista infinitezimalna plast snovi, ki bi utegnila zasenčevati zadnjo ostrino reliefa. Eksaktna fantazija: lahko bi šli delj: znanstvena fantazija. In ta čistost robov ni značilna samo za vizuelno opisnost, ampak tudi za edinstvene primerjave, za dinamiko prizorov, končno za znamenito arhitekturo njegovega pesniškega vesolja, ujetega v nerazrušeno, a obenem prozorno statiko. Brezprimerna lekcija zvestobe bitju, ki ga njegovo dleto kos za kosom izbija iz rodne teme (*«La materia è sorda»* — »Snov je gluha«), z vsem naporom uma in čutov, dokler ga ne izkleše v zadnjo dosegljivo razvidnost. Ob nobenem drugem primeru se nam »informalna« poezija ne more bolj razkriti za to, kar je, namreč impotenca: impotenca, ki ne pozna ponižnosti pred vidnim, saj slednje zahteva najprej odprtost, kontemplacijo. A to je predvsem odpoved jazu. To je uklonitev jaza pred pravico nejaza, da je. In v tem je tudi vsa razdalja, ki loči Danteja od sodobnega solipsista. Tam topel vrtinec bitij, sredi katerih pesnik ni nikoli sam: tu gluhoti hladilnika, kjer ledeni jaz v svoji samoglednosti.

Ne bojmo se zapisati besede, ki še pohujšuje: tendenca.

Zakaj Dante — to je tendenca.

S tem smo pri korenini.

Dante piše mogoče predvsem zato, da bi ošteval, sramotil, se maščeval, proslavljal, dokazoval — skratka, da bi spremenil svet. Še nobena poezija ni bila tako tendenčna. In to preprosto zato, ker še nobena ni izhajala iz takšnega dojetja edine kategorije, ki šteje, iz kategorije dobrega in zlega. Sredi heraklitovstva, ki je zakraljevalo v moderni umetnosti, mora Dantejev klic zveneti skoraj absurdno: namreč klic: *«Nati foste per seguir virtude!»* Toda zgodovina nam je pokazala, kam pripelje Nietzschejev *«Jenseits»*. Dante kliče iz zmede hieroglifov k abecedi: k osnovnemu ločevanju: med dobrim in slabim, onkraj vsake dialektike.

2) Claude-Edmond Magny, *Satan dans la littérature contemporaine*.

Da to ne bi nujno škodilo umetnosti, za to nam je porok delo, kakršno je Božanska komedija.

Svojo tehniko, to je pa odnesel Dante v svoj ravennski grob. Iz sipine svoje fragmentarnosti lahko samo občudujemo celovitost njegovega stvarstva. Lahko samo zremo gor, v njegov navpični vzgon, kjer se je gora gradiva presvetlila v geometrijo sinjine.

To dleto je pač pokopano pod stoletji.

Dleto katedral.

DANTE IN MI

Kdor količkaj pozna zgodovino dantoloških prizadevanj pri Slovencih, bo brez težave priznal, da je bil avtor Božanske komedije pri nas komaj kaj več kot prevajalski problem. V globoko duhovno osrčje, kjer se snuje narodni genij, Dante pri Slovencih ni segel, čeprav so vanj segli manjši — Petrarca, Schopenhauer, Ibsen. Je to mogoče značilno za določeno vrsto veličine? Ali je treba to pripisati dejstvu, da se je naša duhovnost do nedavna hranila z nelatinsko ozmozo? Ali gre to tudi na rovaš ljudi, ki so nam hoteli Danteja približati, med katerimi ne najdemo vselej potrebne kulturne kvalitete? Koseskega »Paklo« — denimo —, ta orgija neokusa, gotovo ni moglo kaj prida udomačiti Danteja med našimi izobraženci osemdesetih let.

In vendar bi bilo krivično trditi, da se slovensko — že več kot stoletno — prizadevanje z Dantejem ni nikoli povzdignilo iznad filološke oziroma prevajalske problemskosti. In tu bi lahko našteli vrsto imen, začevši s Čopom, tem genialnim knjižnim dihurjem na začetku slovenske duhovnosti, ki je svojo lepotno nepoštenost mogoče najbolj nahranil prav v Božanski komediji, tja do Lebna, ki je razživel vso svojo estetsko akribijo ob Beatričinem liku, in do Debeljaka, ki mu je njegov prevajalski zanos hranilo tudi prepričanje emigracijske afinitete.

Toda sedemstoletnica nas skoraj dolžnostno navaja k temu, da se spomnimo predvsem dveh slovenskih kulturnikov, ki jima je Dante pomenil več kot priložnostno kulturno srečanje, ki sta oba — čeprav z različno prodornostjo — videla v avtorju Komedije predvsem nenadkriljivega hranitelja. Poklonitev njenemu spominu se nam zdi stvar kulturne dolžnosti tembolj, ker gre za imeni, ki se ju slovenska kulturna sodobnost, bolj zazrta v vrtinčenje enodnevnice kakor v zmerom sveže dnevnice naše najkvalitetnejše tradicije, komaj spominja.

Josip Debevec — Alojzij Res.

Ljubezniv, skromen, garaški prelat, ki izhajajoč iz svoje več kot izredne izobrazbe posveti Danteju življenje, da išče po Ljubljani cele tedne eno samo rimo! In ko po desetletnem naporu nabija verz na verz, komentira črpajoč iz najrazličnejših komentarjev, navezuje na Danteja slovensko poezijo in zemljo, si grmadi doma strokovne knjige v raznih jezikih, z edinstveno, če ne celo svetniško skromnostjo ne samo prizna, ampak napiše, da ga je Župančič, ki se je pač genialno poigral s prvim

spevom Pekla, prekosil! In ki ne doživi ne za življenje ne po smrti, da bi izšel v knjigi prevod, ki iz njegove enkratne solidnosti črpajo — ta z dolžnim priznanjem, drugi brez njega — njegovi nasledniki do danes.

Klasičen lik slovenskega kulturnega delavca, ki mu utesnjenost malega naroda ne brani, da se svoji življenjski nalogi ne bi posvetil s totalnostjo, ki jo zasluži sama na sebi, in ki se z nasmehom na obrazu, brez priznanja in brez zagrenjenosti, izgara v vročini vinograda.

Alojz Res — se je tega primorskega Evropejca spomnil en sam članek v našem povojnem zamejskem časopisu?

Nepomirljiv intelektuallec, ki si širi svoje obzorje od Dunaja do Zagreba, od Firenc do Benetk, ki se ujet v zadnje evropske duhovne tokove suvereno spreha od literature do likovne umetnosti, ki mu — v fašistični zarji leta 1921, ko stoji med dvema sosednima narodoma zmrcvarjeno telo Primorske! — uspe — celo če ga gledamo iz naše koeksistenčne perspektive — komaj verjeten podvig, da združi v svojem Dantejevem zborniku takšne predstavnike dveh nacionalnih intelektualnih elit, kakršni so bili na eni strani Gaetano Salvemini, Tommaso Gallarati Scotti, Guido Mazzoni, E. G. Parodi, Benedetto Croce, Vittorio Rossi, na drugi strani pa Aleš Ušeničnik, Josip Debevec, Oton Župančič, Josip Puntar, Vojeslav Molè, Milko Kos, France Stele! In potem ko je tako zbral sodelavce iz dveh držav, da natisne svoj zbornik v tretji, na Dunaju!

Če ob tem zborniku, s katerim smo se Slovenci poklonili šeststoletnici Dantejevega rojstva, primerjamo odmeve, ki jih zbuja v našem kulturnem prostoru letošnji jubilej, moramo reči, da je najboljše, da prevalimo vse naše nade na sedemstoletnico, na leto 2021.

Zato naj bodo te besede venec na grobu moža, ki nam je dal, da smo se vsaj v Dantejevem letu 1921 Slovenci predstavili kot narod med narodi.

O novi umetnosti

Lev Detela

DINAMIČNOST UMETNOSTI

Umetnost ni nekaj statičnega, nespremenljivega, temveč je nenehno v razvoju. Ne le, da beleži spreminjanje človeških družbenih razmerij in človekove zavesti, temveč se tudi notranje — kot umetnost — stalno spreminja in izpopolnjuje. Tako n.pr. pomeni Joyceov notranji monolog popolnoma novo kvaliteto v literaturi, ki se je sicer nakazovala že tu in tam prej, a ki jo je šele Joyce uporabil kot enega osnovnih umetniških sredstev, ki so zrevolucionirala sodobno literaturo. A tudi če gremo nazaj v zgodovino — in na primer drugam, k upodabljaajoči umetnosti, moremo ugotoviti isto resnico: umetnost se stalno izpopolnjuje. Michelangelova umetnost ni več utesnjena togost romanike ali zgodnje gotike, temveč v primerjavi s tema dvema stiloma popolnoma

nova kvaliteta. In tu ne gre le za to, da je Michelangelo živel v novih družbenih pogojih kot srednjeveški mojstri in da je te nove družbene pogoje na genialen način analiziral, zbral in sistematiziral, temveč je važno tudi to, da je notranjeumetniško znal razbrati in združiti v učinkovito umetniško vizijo raznovrstne elemente — in to v vizijo novih umetniških sredstev, kakršnih Donatello še ni bil sposoben ustvariti, pa ne zato, ker je bil morda po duhu manjši, temveč ker je živel v drugi dobi, na drugi stopnji razvoja.¹⁾

Na eni strani torej vidimo, da je umetnost odvisna od pogojev, ki jih njenemu razvoju nudi določena doba, in od zgodovinskega umetniškega izročila, od stopnje, na katero je v kompliciranih zgodovinskih procesih že prispela. Odvisna pa je tudi od umetnikove sposobnosti, določene družbene pogoje in družbeno zavest, ki so jo le-ti sprožili, analizirati, selektirati in sistematizirati v učinkovito vizijo sveta, ki mora biti ustvarjena z novimi umetniškimi sredstvi, če hoče postati res novo veliko delo, nova kategorija v dolgi verigi družbene zavesti, v kateri se je poleg religije, filozofije ali znanosti zaradi družbene delitve dela rodila.

Potemtakem ni čudno, da je resnična umetnost tako po vsebinski kot formalni strani v permanentni revoluciji. Zlasti pri večjih umetnikih lahko opazamo, da ves čas svojega delovanja skušajo tako na vsebinski kot formalni plati izboljšati svojo umetnost. Te stalne izboljšave, eksperimenti, ta permanentna revolucija stila in vsebine se n. pr. na učinkovit način zrcali skozi ves Joycejev roman *Ulysses*, a tudi pri drugih ustvarjalcih. Tudi pri Cankarju lahko opazamo dovolj živahne vsebinske in formalne spremembe, ki bi preko Podob iz sanj morda vodile v genialen vrh slovenskega ekspresionizma.

STRUKTURA NOVE UMETNOSTI

Vsaka zmaga novih tendenc v umetnosti pa je hkrati poraz starih in preživelih. Nova umetnost se rodi prav v spopadu s preživelim, vendar je odvisna od preživelega, katerega dobre tendence ohrani.

Danes ni več novost, če trdimo, da se začenja nova doba umetnosti. Ta nova doba se pripravlja že več kot pol stoletja. Zlasti lahko opazimo, da postaja struktura umetnosti komplicirana in labirintična. Na eni strani skuša sodobna umetnost svet razstaviti in v transformirani obliki postaviti v novo sintezo podobe sveta, na drugi strani pa vdirajo v poezijo, prozo in dramo (kot tudi v upodabljajočo umetnost in glasbo) komponente, o katerih bi lahko rekli, da so za umetnost povsem tipične, čistoumetniške (da torej niso uvožene z drugih področij družbene zavesti, diferencirane zaradi komplicirane delitve dela).

Umetnost se je končno zavedla sama sebe: emancipirala se je v razmerju do religije, filozofije ali znanosti. Tako umetnost danes ne pripoveduje v starem smislu in tudi ni koristna v banalnem pomenu besede. Gre za nekaj, kar je mnogo težje in več: danes umetnik ne po-

¹⁾ Primerjaj: Heinrich Wölflin, *Das Erklären von Kunstwerken*, A. Seeman, Köln 1940, str. 51 in drugod.

vzema na žurnalističnodeskriptiven način odkritij, ki so jih naredili znanstveniki in ne razlaga božjih resnic, temveč sama odkriva in sama išče Boga. Niso ji več všeč stereotipni junaki starih romanov, temveč postavlja sam roman na glavo: danes, ko se dogodki okrog nas vrste z bliskovito naglico in jim nismo več kos, da bi jih primerno motivirali, oz. se nam vsi dogodki zdijo tako povprečni (ker smo z njimi prenasršeni), njih junaki pa tako papirnati, puhli in brezosebni, pravi anti-heroji brez srca, ljubezni in vsakršne hrbtenice, odpada veselje in volja, da bi literarno delo oblikovali v načinu starih mojstrov. To tudi ni več mogoče. S tem pa seveda ni rečeno, da smo vrgli puško v koruzo, da smo se uklonili svetu takih brezosebnih, fragmentarnih nejunakov. Gre, kot se nam zdi, predvsem za to, da se z risanjem takega puhlega, brezosebnega, zmaterializiranega in skomercializiranega sveta odpre projekcija izrazite nekonformističnosti, projekcija v odpiranje ne-junakovih oči, ki mu naj povzroči glavobol in ga začne počasi osveščati in očiščevati.

Upor proti starim estetikam (najmanj še proti romantični, ki je dopuščala večjo svobodo) se ne zrcali le na področju proze, temveč na vseh področjih sodobne umetnosti.²⁾ Strindberg, Čehov, Hauptmann itd. so na primer povzročili krizo drame s tem, da so porušili pravila klasicistične drame, kot jih je zahteval Lessing: enakost kraja, časa in dejanja. Danes imamo na področju dramatike cel niz novosti: tu je ekspresionistična »jaz-drama« ali pa Brechtov epični teater, v katerem osebe pripovedujejo, namesto da biagirale. Razkroj klasicistično-klasicega nazora o dramatiki je prišel že do skrajnih meja možnosti, pri nekaterih avtorjih je drama že popolnoma razstavljena na vse osnovne komponente, povezane v bizarni igri, ki ukinja celo logični dialog (happinings so skrajna meja tega procesa); dialog pač ni edini nosilec drame, tu imamo še ples, gibanje, svetlobo, kostume itd. Analogija Proustovemu proznemu opusu o času bi mogle biti Wilderjeve igre o času in vrsta spominskih vizij in meditacij, ki jih je v svoje drame vpletel Miller. Nova resničnost sveta, svet širokih tehničnih možnosti in absurdnih nevarnosti, svet čez človeka rastočih mehanizmov, ki nas gonijo v obup, odtujenost in samoto, je rodila gledališče absurda in izrednega interpreteta sodobnosti: Becketta.

Na življenje je treba znati gledati skozi ribje oko,³⁾ ki razstavi in zamegli predmete v svojevrstnih perspektivah, potrebno pa je tudi najti človeško vizijo, ki po ribje razstavljenim predmetom dà določen smisel in pomen. Tako se zdi, da je zlasti najbolj čista literatura, to je

²⁾ Dobro sodobno literarno teorijo sta razvila v Ameriki delujoča René Wellek in Austin Warren (*Theory of Literature*). Opozoril bi tudi na nekatera v nemščini izšla dela, ki osvetljujejo probleme sodobne umetnosti: Gustav René Hocke, *Manierismus I.* in II. rde (Rowohlt); Peter Szondi, *Theorie des modernen Dramas*, edition suhrkamp (Suhrkamp); Hugo Friedrich, *Die Struktur der modernen Lyrik*, rde; Gerda Zeltner - Neukomm, *Das Wagnis des französischen Gegenwartromans*, rde; Karl Krolow, *Die Rolle des Autors im experimentellem Gedicht*, Franz Steiner; Wilhelm Emrich, *Zum Problem der literarischen Wertung*, Franz Steiner; itd. Te razprave so mi bile v oporo pri pisanju pričujočega eseja.

³⁾ Osip Mandelstam, *Ein Ausfall* (esej), Suhrkamp (*Die ägyptische Briefmarke*), str. 152.

poezija, podobno kot slikarstvo, iskala najprej ribjih perspektiv, da je lahko potem dala življenju nov pomen. Že od Baudelaira sem se je lirika osvobajala starih spon, kreativna fantazija pa je preraščala nekdanje dokaj »normaino«, a v bistvu deskriptivno gledanje na svet. V pesmi se je vedno bolj sproščal svobodni ritem, rima je odpadala, v ospredje je stopala magija besed, zdaj kot svojevrstna metafora, zdaj kot bistrournna asociacija, ki je povzročila posebno občutje gibanja. Apollinaire je rekel, da je pesem slika iz napetostnih polj, ki jih ustvarjajo besede. Prav gotovo se razprostira ta notranja napetost (napetost besed, barv, zvočnih mas) preko vse umetnosti in je ena njenih temeljnih gibalnih sil.

UMETNOST MORA BITI OSVEŠČEVALNO DEJANJE

Seveda pa ob nastajanju nove umetnosti rastejo tudi negativne kategorije: prav lahko zasledujemo dehumanizacijo umetnosti, radost nad ničem, modno afektiranost in tisto pretirano deformacijo, ki postaja sama sebi namen. To je pravzaprav tudi začarani krog tiste vrste umetnosti, kot so jo pisali Baudelaire ali Rimbaud. Dehumanizacija umetnosti je seveda v popolnem nasprotju z »izvenumetniško« nalogo umetnosti kot družbenega pojava, z njenimi težnjami, da bi družbo dvigala, osveščala in očiščevala, skratka bila moralna ustanova. Te naloge umetnosti pa so za umetnost (četudi na njeno notranjo podobo ne vplivajo) bistvene, z njo so na dialektičen način povezane in ji šele dajejo etično hrbtenico. Ne bi bilo odveč reči, da je velika umetnost po svojem bistvu formalno vedno revolta, a da je tudi z ozirom na razmerje do družbe v permanentni revoluciji, da opozarja in očiščuje, da povzroča (ob)lastnikom slabo vest. Velika umetnost se bo stalno odganjala od čiste abstrakcije, pa naj ta grozi v literaturi, slikarstvu, kiparstvu ali glasbi. Zato ni čudno, da skuša prav v teh dneh suho modernistično nemško literaturo zamenjati tako imenovani novi realizem,⁴⁾ s katerim nastopa kölnska skupina literatov. Gre pravzaprav za pojav podoben tistemu v Franciji, ki je rodil novi roman, ki je realizem detajla. Vendar je taka umetnost prav tako problematična: velika umetnost je celostna podoba sveta, je vizija kozmosa in človeka. Zato je nujno, da se literati navežejo po peripetijah surrealizma, modernizma in novega realizma zopet na mojstre sodobne literature, na mojstre celovitega kozmosa: Joyceja, Kafko, Bjelija ali Prousta.⁵⁾ Le od tu lahko zraste velika sodobna literatura, edino pri teh avtorjih gre za dejanja, adekvatna odkritjem sodobne znanosti (n.pr. atomska fizika, teorija o antimateriji). Velika umetnost je formalna revolta in pristen, proti krivicam uperjeni humanizem. Taká je umetnost slikarja Picassa, morda največjega sodobnega upodabljaljočega umetnika. Vsi modernizmi in reakcije na njih (med njimi popolnoma neumetniški pop-art, ki pa ga

⁴⁾ Primerjaj: Walter Höllerer, *Veränderung*, revija Akzente, št. 5-6 (1964).

⁵⁾ Primerjaj: L. D.: *Mojstri sodobne literature*, Novi list, julij in avgust 1965.

v zadnjem času že prerašča sicer predmetni, a geometrični signalizem⁶⁾ so ničeve, kolikor niso znale povezati modernosti z umetniško tradicijo in pristnim humanizmom. Ob tem bi francosko dekadenco morda mogli razlagati kot upor proti družbenim krivicam, vendar je kljub formalni revoluciji, ki jo je izvršila, bila velikokrat popolnoma protidružben pojav. Medtem ko je za Cankarja značilen formalni eksperiment, družbena revolta in pristen humanizem, pa tega za francosko dekadenco ne moremo vedno reči. Hkrati pa je popolnoma jasno, da tudi pri njej ni šlo zgolj za dehumanizacijo, temveč je v njej ležalo zrno bodočega protiburžoaznega humanizma. Tudi Eluarda brez francoske dekadence ne bi bilo. Niti Aragona.

Danes bi bilo treba pisati literaturo, ki bi bila formalno dovršena, a hkrati komplicirana podoba odtujenega sveta, ki bi bila razstavljane, deformacija, paradoks, kontrast, manirizem, fantastičnost, groteska, človek lutka, a ki bi preko vseh teh komponent vendarle rasla v humanistično sintezo bodočega neodtujenega sveta.

Umetnost je po svojem bistvu genialna kombinatorika in organizacija. Seveda pa se celotni problem ne more izčrpati samo v dosledno izvedeni konstrukciji, temveč je treba poudariti tudi emocionalno komponento, ki je ena izmed temeljnih gibalnih sil umetniškega dela.

ANGAŽIRANOST IN UDINJANJE

Tu pa se zopet dotikamo problema, ki ga povzroča umetniška družbena angažiranost, umetnikova osebna revolta zoper negativno v svetu. Umetniško angažiranost tolmačijo nekateri kot nekaj negativnega, kot ne-svobodo, kot udinjanje političnemu (ob)lastniku.⁷⁾ Vendar je resnična angažiranost prav nekaj nasprotnega: je upor zoper udinjanja političnim (ob)lastnikom, je z umetniškimi sredstvi izražena revolta zoper krivice sveta, je angažirana umetniška izpoved resnice o svetu. Jean-Paul Sartre pravi v eseju Kaj je literatura, da je literatura razkrivanje; pisatelj mora pisati za publiko, ki poseduje svobodo, da vse spremeni: razen uničevanja razredov je to tudi odstranitev vsakršnih diktatur, je stalno nadaljujoče se spreminjanje reda, takoj ko ta skuša okosteneti.

SLOVENSKE »RAZMERE«

Seveda je vprašanje, v koliko taka publika na Slovenskem sploh obstaja. Pri nas se celo pisateljem velikokrat upira vsaka misel, da bi bilo treba svet spremeniti. In ker je umetnost po svojem bistvu na estetski način organizirano telo, ki živi lastno življenje, ki nastane iz čudežnih vzrokov, a ki mora rasti, če hoče živeti, ki se mora spreminjati, če hoče biti nova metafora, nova podoba novega sveta, se upi-

⁶⁾ Razstava »Signale«, Kunsthalle Basel 1965 (razstava je bila odprta do 5. septembra 1965).

⁷⁾ Posebej bi opozoril na neumestne aforizme slovenskega emigranta Komarja v buenosaireškem Meddobju.

rajo, da bi spremenili umetnost. Izrazi kot groteska, manirizem, bizarnost, absurd se upirajo njihovemu »normalnemu« razumu: ti »pisatelji« ne vidijo, da lahko zraste nova umetnost samo s pravim analiziranjem, organiziranjem in reformiranjem zgoraj omenjenih pojavov, mimo katerih ni mogoče iti. Moderni umetnik na Slovenskem ob vsem tem danes pravzaprav piše za svoje sovražnike in za tiste, ki ga ne razumejo, da ga bodo njihovi otroci razumeli. Piše tako, da se zameri tako levici kot desnici in da niti desnica niti levica ne ve, ali je na desni ali na levi, čeprav je v upor, ki je levica. Bori se za novo pojmovanje človekove metafizičnosti, za prenovljeno vero, a tudi za socializem in mir. To novo umetnost piše danes na Slovenskem le peščica umetnikov, katerih ustvarjalni vrh pomenita Kocbek in Strniša. Umetnik mora biti kot srednjeveški ljubimec: razdati se mora vsem vetrovom, ne da bi mislil na to, kaj bo za to dobil. On piše torej tudi za svoje sovražnike in jim mora znati dokazati, kako velika je ta nova umetnost, ki se ne boji niti najhujšega ponižanja.

PISATELJI IZ PREŽIVELIH STOLETIJ

Če vprašaš modernega umetnika, za koga ustvarja, ti bo torej odgovoril, da ustvarja proti toku. Albert Camus je nekoč napisal esej *Revolta in umetnost*,⁸⁾ v katerem pravi, da je »klasicizem samo ukročena romantika, genialna pa je revolta, ki si je skrojila svoja lastna merila.« Za obširen del svetovne in slovenske današnje literature pa gornji Camusov izrek žal ne drži. Ti pisatelji ne analizirajo niti sodobne stvarnosti niti umetnosti. Pač pa vse, kar je novo, napadajo s prikritimi grožnjami, z vzvišenimi, zaničujočimi opombami, s čudnimi neutemeljenimi namigavanji. Slovenski konservativni pisatelji tako na komunistični kot klerikalni strani nikoli ne vodijo dialoga (te osnovne rasti v bodočnost), ker ga niso sposobni, saj s svojimi koncepti ne živijo v našem stoletju, temveč v nekakšnem času, ki je že davno minil. Ti pisatelji so že tako »afirmirani«, že tako visoko, da nasprotnika sploh ne proučujejo, oni samo diskreditirajo, grozijo s policijo, s Cerkvijo, izobčenjem ali pa te obmetavajo z nepoštenimi priimki. Vodilni ameriški črnski pisatelj James Baldwin je 20. junija tega leta v nekem govoru v Zuerichu⁹⁾ dovolj jasno povedal, da bo današnji čas moral marsikaj prevrednotiti, da je celo veliko tistega, kar se danes proglašajo za levo, pravzaprav čisto na desni, čisto na konservativni strani, medtem ko je marsikaj, kar »napredni« proglašajo za reakcionarno, resnično napredno.

Na drugi strani pa je potrebno opozoriti še na določene pogoje, iz katerih lahko šele zraste resnična živa umetnost. Na zasedanju švicarskih pisateljev, ki je bilo 29. in 30. maja tega leta v Schaffhausenu, je govoril tudi glavni urednik *Weltwoche* Rolf Bigler¹⁰⁾, ki je še posebej podčrtal

⁸⁾ *Perspektive* 30.

⁹⁾ Pames Baldwin, *Amerika heute*, *Weltwoche* 1651.

¹⁰⁾ Rolf R. Bigler, *Der Schriftsteller und die öffentliche Meinung*, *Weltwoche* 1648.

veliko dolžnost pisatelja: kritičnost, nekonformizem, resnicoljubnost. Zaradi teh dolžnosti se resnični umetnik tudi nikoli ne more totalno spojiti z družbo, vedno je na strani, v uporništvu, v dialektičnem razmerju do družbe, kateri kaže njen pravi obraz.

UMETNOST IN ZNANOST

Mnogi tudi povdarjajo, da je umetnost zastala za silovitimi tehničnimi in znanstvenimi odkritji.¹¹⁾ To drži in spet ne drži, saj je jasno, da so tako veliki umetniki kot Joyce, Kafka, Bjeli, Proust, Picasso, Kandinsky, Berg itd. na umetniški način reprezentirali prav tista odkritja in tudi hipoteze, ki jih sodobna znanost postavlja. V eseju *Literatura in znanost* ugotavlja Helmut Heissenbuettel¹²⁾ popolnoma pravilno, da ni naloga umetnosti v tem, da bi poljubno predstavljala odkritja moderne znanosti (tudi tako literaturo, ki ni umetniška literatura, imamo — sicence fiction), temveč mora predvsem na nov način interpretirati človeško bitje. Umetnosti torej ni potreba opisovati raketne polete na luno ali čudežnost atomskih elektrarn, temveč mora predvsem znati podati ozračje sveta, ki je rodilo te pojave.¹³⁾ In nikakor ne bi rekli, da nenihiistična avantgardna umetnost, kakršna zlasti nastaja na področju nekaterih vzhodnih držav (Jugoslavija, Poljska pa Češka s Havlom ali Klimo), ne odkriva posebnega vzdušja sveta, ki je zavladalo v atomski dobi.¹⁴⁾

ZNAK DEKADENCE IN PROPADA: MODA SEKSUSA

Na Slovenskem se je danes poleg konservativnega pisanja ustoličila tudi literarna moda: to je slovenska koketerija s seksusom, ki je brzkone nadomestil predvojno modo s socialno stisko. Če namreč predvojno delovanje slovenskih socialnih pisateljev ne bi bilo moda, bi danes morali imeti vrsto nekonformističnih pisateljev, ki se ne bi ustrašili demokratične kritike, saj bi ta samo koristila ugledu slovenskega pisatelja in interesom slovenskega ljudstva.

UMETNOST JE PREDVSEM ESTETSKO DEJANJE

Tu pa hočem naglasiti, da vsa družbena pomembnost umetnosti le ni njen edini pomen in namen. Zato modno pisanje, ki ga morda izvajajo pod etiketo družbenosti, še ne pomeni družbenosti literature. Literatura in sploh umetnost mora biti najprej estetsko dejanje, mora biti na umetniški način organizirana akcija, ki predstavi vso nenavadnost,

11) Primerjaj nekoliko primitivno anketo o teh problemih v zadnjih letnikih buenosaireskega Meddobja.

12) *Literatur und Wissenschaft*, Akzente 2 (1965).

13) Jaspers pravi v eseju *Filozofija in znanost*, da »ni današnji znanosti nič vseeno. Vse, najmanjše in najgrše, najbolj oddaljeno in tuje, kar pač je kjerkoli faktično, je že zato, ker je, relevantno.« (Jaspers, *Über Bedingungen und Möglichkeiten eines neuen Humanismus*, Reclam Universal Bibliothek, str. 6). Isto mora veljati za sodobno umetnost.

14) Jiri Hajek, *Avantgarda 1964*, Naši razgledi, 22. maja 1965. Esej smo mogli že prej poslušati v avstrijskem Literarnem združenju na Dunaju.

čudovitost, grozljivost in kozmičnost sveta in človeka.¹⁵⁾ Človek je nenavadno bitje in umetnost se rojeva na nenavaden način in v nenavadnih okoliščinah. Francoski esteta Souriau je v primerjalni estetiki Razmerje med umetnostmi¹⁶⁾ na določenem mestu zelo učinkovito dejal, da umetnost uči, da je stvarnost skrivnost, ki je največja prav na njenem najvišjem vrhu, v svetlobi in ozračju njenih višin, in to taka skrivnost, da bi odpustili vsem silam, ki določajo, da živimo, samo ko bi mogli priti v to svetlobo in to atmosfero.¹⁷⁾ Zato umetnost, ki teh višin, te izredne nenavadnosti sveta in človeka, te čudovite grozljivosti človeške eksistence, ne zna predstaviti, še ni prava umetnost. Šele skozi genialno organiziranje snovi, skozi natančne analize in posrečene sinteze umetniških sredstev zmore zrasti umetniška metafora podobe sveta, v kateri se, kolikor hoče biti umetnost etično nepoporečno humano dejanje, zrcali tudi družbeno upornišvo človeške družbe.

DOKONČNA SOCIALISTIČNA DRUŽBA BI POMENILA KONEC UMETNOSTI

Sartre je nekje,¹⁸⁾ zelo dobro povedal, da je umetnost na eni strani negativiteta — in kot taka kaže odtujenost dela, na drugi strani pa je tudi ustvarjalna akcija, in kot taka pomeni transformiranje naše odtujenosti v pozitivnejšo situacijo. V tem je tudi pomen umetnikovega bližanja socialističnim silam, zakaj šele v socializmu bi bila odtujenost odpravljena in bi bila umetnost samo še ustvarjalna akcija. Vendar je socializem v končni obliki utopija.¹⁹⁾ Tako se umetnik, ki je kot umetnik tudi homo ludens,²⁰⁾ socializmu samo bliža. Razpon med negativiteto in pozitivnostjo bo ostal tudi v bodočnosti, saj šele iz tega razpona raste ustvarjalni zamah. Končna socialistična družba pa bi pomenila konec umetnosti, saj bi bila odtujenost odpravljena; v taki utopični družbi bi bilo v vsakem človeku vsajeno tudi umetniško.²¹⁾

¹⁵⁾ Sicer pozitivistična študija Wolfganga Kayserja *Das Groteske* more olajšati razumevanje nenavadnih elementov sodobne literature in sploh umetnosti.

¹⁶⁾ Etjen Surio, *Odnos medju umetnostima*, Svjetlost, Sarajevo 1958; str. 294.

¹⁷⁾ Heidegger je zapisal, da kladivo najbolje spoznaš, ko ga uporabiš za zabijanje (zum Hämmern). In žebelj, če ga zabiješ v steno, in steno, če vanjo zabiješ žebelj. Prav tako bi lahko rekli, da umetnost šele tedaj spoznaš, ko tudi sam ustvarjaš umetnost. Toda tedaj bi v naši odtujeni družbi razumeli umetnost le umetniki in bi šele v socialistični utopiji, v kateri bi v vsakem človeku živelo umetniško, bili vsi v umetnosti. Tu je treba pristaviti, da je jedro umetnosti v na estetski način izraženi podobi, ki počiva v vsakem človeku. S primerno vzgojo lahko umetnost vsaj v določenih komponentah zaobjame vsak človek.

¹⁸⁾ *Kaj je literatura?* (Nemška izdaja); str. 138.

¹⁹⁾ Opozarjam na Blochove tozadevne razprave.

²⁰⁾ Huizinga, *Homo ludens*.

²¹⁾ Problem odtujenosti razlagajo nekateri tudi drugače. Sam menim, da je njen osnovni vzrok diferenciacija zaradi družbene delitve dela, če bi bila delitev dela ukinjena, bi sicer še ostali človeški problemi smrti, groze itd., vendar bi ti povzročali le notranje krize, prerese in razmišljanja o smrti in večnosti, ne pa sedanje odtujitve, ki jo je povzročila družbena delitev dela.

VEST DRUŽBE IN ČAROVNIK LEPOTE

V zgornjih vrsticah naše razmišljanje o umetnosti še zdaleč ni izčrpano. Pokazati smo hoteli samo nekaj temeljnih značilnosti, ki so osnovni del umetniškega delovanja in iz katerih se rojeva nova umetnost. V posebnih težavah in v družbi, ki umetnosti ni najbolj naklonjena, nastaja nova umetnost. Če bo umetnik nove umetnosti ohranil načelo nekonformizma in iz zakladnice stare umetnosti povzel njeno temeljno izročilo, ki je humanizem, in če bo na drugi strani znal odkriti nove besedne igre, pomene, ritme in barve, ki bodo ustvarili novo učinkovito umetniško metaforo, bo mogel postati tako vest družbe kot tudi čarovnik lepote, mogel pa bo postati še več, točka stalnica na nebu kulture.

Kaj je Tomaž zakrivil ali mnenje o neki vrsti poezije

Humbert Pribac

V našem mestu imajo veliko podjetje za podiranje starih hiš. Nihče še ni pomislil, da bi bilo tako podjetje družbi nepotrebno; celo dobro ga plačajo, da se lahko znebijo starih zidov in stopnišč. In ko kamijoni vso to šaro odpeljejo, pridejo tesarji in zidarji in začno zidati novo. Včasih je novo še slabše, tesno, grdo. Tako samo včasih, kajti novo je ponavadi boljše. Toliko za prisposodob!

Tomaž Šalamun iz Kopra, ki objavlja v Naših razgledih svoje pesmi (zato, da se v mnenjih uredništva in v pismih bralcev smejejo ali zgražajo na njegov račun), kajti Perspektiv ni več, je eden teh koristnih podiralcev. Prej, ko si je upal prevzeti mesto urednika Perspektiv, so ga celo vlačili po zaporih zaradi poezije (včasih so takim ljudem dajali lovorike in postavljali kamne, danes to delajo samo še vojnim zločincem, ki so v vojni zmagali!).

Na žalost, poznam ga najbolj iz Naših razgledov in upam, da ni vsega objavil v NR. Zadnjič, ko sem imel priliko prevajati Cummingsa in njegove modernistične tvorbe, polne iskanja in pretrgane smiselnosti, sem dobil občutek, da mu je nekje Šalamun podoben. Zdaj vem, da je Šalamun boljši, predvsem vsebinsko in po izrazni moči, čeprav nima ob sebi takega velikega obzorja, kakor je ameriško, ima pa tesnobo malega naroda, ujetega v mali okvir, hoče pa ven na široka polja dogajanj. Tudi Šalamun se požvižga na slovnico, saj se menda včasih vsi (zadnjič sem nekje bral, da niti učitelji slovenščine ne znajo dobro pisati in se prepirajo med seboj za lovoriko). Tomaž meče ideje iz rokava, tako kakor pridejo iz podzavesti, surove, pretrgane, močne. Zdi se mi, kot da bi nekdo nosil meh vode, po pustinji in iztiskal malo vode semtertja, brez reda. Kjer kaplje prodrejo v pesek, tam pride ven cvet ali pa trn in nam pove, da puščava živi. Osebnost sem sicer bolj za urejeno namakanje in pretakanje idej skozi poezijo, toda Šalamun je človek s svojimi pravi-

camí in dokler ne ubija ter ne krade in počenja kake velike škode sočloveku, ima pravico zbirati svoja izrazna sredstva. In ravno v tem je lepota iskanja, soočenja, svobode, upora. Da vsakdo pove svoje po svoje. In upor je tista pogonska sila, ki daje osebi smisel, ker ga loči od robota in ker ga obenem druží v občečloveške vrednote.

Sinoči, ko sem spet prebiral nekaj njegovih pesmi, sem uspel razumeti Salamuna, njegovo drznost in duševno nasilnost do drugih in samega sebe. Sprva sem ga odklanjal, nekako podzvestno, mogoče zato, ker je tradicija še v meni: neke vrste lažniva oliká, ki jo podedujemo od šole in družbe. Toda pomislil sem: ali se tudi sam ne borim proti stereotipičnosti in konformizmu? Ali me ni včasih strah in sram svojih misli in dejanj, ki rinejo nekam naprej, v nove svetove in razočaranosti do starih, ki ne veljajo več in so se pokazali lažnive. Recimo: dialektični materializem, ki smo ga imeli za zajtrk, kosilo in večerjo dolga leta, je v nas počasi ubil vero v večnost in v smisel osebne ljubezni, postavil nas je na raven živali, katerim smo namenjeni za gospodarje. In kaj nam je dal v zameno? Praznino in prepad, konec iskanja in napotil nas je v mravlinjak, kjer le par mravelj misli, druge so roboti in kimajo z glavami. Ir. Šalamun je šel dlje od marksistov, kajti podira marksiste in potem z jezo, tesnobo in obupom zre v temo in nič pred seboj. Toda to je bilo lani, letos pravi, da se bo boril s smrtjo, kajti sluti, da je življenje več kot reprodukcija in potrošnja:

S smrtjo se bom boril
a ne tako kot v zdravih ljudskih pravljičah
" ko smrt zabijejo v sod
se potem mirno usedejo
žvečijo špeh
in žalostno rečejo
Doberdob slovenskih fantov grob...

Ali ni to upor, če se hoče boriti s smrtjo in danostjo. In ne na stari način, ko ti prižgejo par sveč, v kleti pa pijejo in te potem pošljejo v vice ali pekel, kakor si pač plačal.

Šalamun išče življenje, toda ker je to zaraščeno in zazidano, mora sekati in podirati, mora biti opeka, ki je graditelju v sramoto. In povrh vsega sliši glasove, ki se mu zde nekam blazni in čudni. Kadar kličemo podobe iz naše podzvesti, oziroma kadar same pridejo, se nam zdi marsikaj blazno in čudno, pa se bojimo povedati živi duši, ker smatramo, da so nam to malenkosti, in nas je sram, pa hočemo po vsej sili izgledati pametni, češ, nismo izgubili zdravega razuma. Tomaž ne uživa v teh duševnih doživetjih, boli ga, da je tako in da mora človek iskati resnico v podzvesti in jo izpovedati na nori način. In če smo že tu in govorimo o zdravem razumu, ki ga oporekajo Tomaževi kritiki, ali niso bolj nori tisti, ki trošijo bogastva naroda in narodov za polmilijonsko armado, za tanke, topove in neangažirane konference lastnikov haremov in sužnjev? Ali niso bolj nori tisti, ki dajo pobiti par tisoč ali par milijonov ljudi samo zato,

ker jim niso všeč. Ali niso nori ljudje? Obtožujejo pa Tomaža, ki se mu človeška zgodovina gnusi in njih dejanja tudi in jim je to povedal v brk; obtožili so ga, da je izgubil zdravi razum.

Pred seboj imam Dumo, pesem, ki je vrgla zadnjo lopato zemlje na Perspektive. Saj to ni čudno, čeprav po literarni vrednosti ni umetnina, ker nima besedne lepote, ampak zares čudno zveni. Nje vsebina je strašna, narodna tragedija, napisana v štiriindvajsetih verzih. Toda če smatramo, da je bistvo umetnosti resnična in močna izpoved življenja ali dogodka, potem je ta pesem umetnina junaštva, duševne drznosti ter družbena in zgodovinska stvaritev. Zgrozil se n se, ko sem jo prebral in strah me jo je ponavljati, ker ne kolne samo socializma, temveč tudi Boga. Vendar, ali nismo bili tudi sami bogokletniki, mnogo nas je bilo in nas je še. Ali nas niso učili bogokletja, ko so se med seboj ubijali kakor volkovi v imenu resnic vsch barv in odenkov, ki so se pokazale le laži. Nekateri so to delali samovoljno celo v imenu tistega, ki je dejal: ne ubijajte, ampak ljubite svoje nasprotnike. In če je taka naša skorajšnja in pretekla zgodovina (kajti izkustva imamo še od časov Karantanije!), presneto, da smo Slovenci potem zares prehlajeni predmet zgodovine in kljub svojemu ozkemu nacionalizmu »impotentni«. Kaj čir na želodcu, raka imamo v možganih in jetiko v srcu.

Duma je obupno pretresljiva, nasprotje Župančičeve, oziroma druga stran medalje. Pesnik ne vidi v njej ne poti in niti lepših strani življenja, zakaj mislim da so v najbolj grozotnih dobah in podobah zgodovine trenutki v katerih se zasveti iskra ljubezni in življenja, katero bi bilo treba razpihovati in zalagati z gorivom. Tega Tomaž ne vidi, obtožuje ne samo »socializem a là Louis XIV«, ampak tudi Večnega — in to v predrzni ter grobi, zelo grobi obliki, ki je več kot upor. Verjetno ne ve, da upor proti Večnemu ni rešitev človeških sitnosti in težav, ampak še večja tema. Sicer pa, to je bilo lani, letos pravi, da se bo boril s smrtjo.

Toliko glede vsebine. Glede jezika pa to, da je drzen in celo malce vulgarno pobarvan. Istrski ter tržaški lokalizmi vnašajo nekaj posebnosti in vse skupaj je majhna odlika, čeprav bi določene besede lahko izostale, ker jih mnogo Slovencev ne razume (jota, bakala ipr.). Vsakdanjost izraza in včasih vsebine (banane, ovseni kosmiči, riž, fižol, saharin, tetraeder) izzveni vsakdanje in pesmi postanejo neko razbito kramljanje o vsakdanjih rečeh. Mogoče je to njemu novomodnost, mogoče hoče zbsti v oči in hoče biti izviren. Sicer pa »licentia poetica« menda še velja in prepustimo pesniku, naj brska po živem pravopisu, dokler nam ima kaj povedati.

In končno: Tomaž je kriv: kajti razburil je slovničarje in malo-meščane z ustaljenimi navadami in izražanjem, ker se požvižga na tisto, kar so ga lepo učili v šoli; razjezil je oblastnike, ker je zanj revolucija crknjena mačka, ki po vrhu vsega neznosno zaudarja; duhovniki se križajo v strahu zaradi bogokletstva; policajem je neprijetno zaradi dela, ki ga imajo z njim; bralci pa zgublajo svoje spanje, ker jih je požgečkal za leno vest.

Soren Kierkegaard: Strah, ki odrešuje z vero

BESEDA O KIERKEGAARDU. — Delo »Pojem strah« je izdal danski filozof Soren Kierkegaard leta 1844, ko mu je bilo 31 let. Povzetek »Strah, ki odrešuje z vero« je skrženo peto in zadnje poglavje te knjige. Kierkegaard velja danes za začetnika eksistencializma, vendar se v marsičem loči od sodobnega eksistencializma, ki ga zastopajo Heidegger, Sartre, a tudi Jaspers ali Camus. Predvsem je Kierkegaard ohranil pristno religioznost, tako da človek ne eksistira le sam za sebe. Pri Kierkegaardu se sicer pojavi terminologija tesnobe: strah zadobi osnovni pomen, prav tako stopi v ospredje pomembnost mejnih situacij, v katerih stopi človek pred preizkušnjo: nevarnost, strah, smrt. Vendar ni človek ujet v brezizhodni klopčič te terminologije: tu je strah, ki odrešuje z vero. Kierkegardovi filozofiji ni mogoče pozorneje slediti, če ti ni znana situacija tedanje filozofije. Pri Kierkegaardu se predvsem kaže spopad s Heglovo filozofijo in s Schellingom, ki je Kierkegaarda zelo razočaral. Kierkegaardova filozofija pa tudi raste iz globinsko pojmovanega krščanstva, strah je posledica izvirnega greha, predpostavka izvirnega greha in izvirni greh sam. Pred vojno je o Kierkegaardu pisal Edvard Kocbek, opozorili pa bi tudi na pregledno poročilo o Kierkegaardu, ki ga je v buenosaireškem Meddobju objavil Alojz Šuštar, in na članek, ki ga je v isti reviji priobčil France Papež (oboje Meddobje II., štev. 4, 5). Kierkegaard je težko razumljiv, protisloven in čudaški; njegov jezik je poseben, že skoraj umetniški. Močno je vplival na Franza Kafko.

Med Grimmovimi pravljicami je pripovedka o mladem fantu, ki je iskal pustolovščine, da bi spoznal strah. Mi pa bomo pustili pustolovcu, naj gre svojo pot, ne da bi nas zanimalo, ali bo na tej svoji poti grozno tudi našel. Nasprotno pa bi rekel, da je to pustolovščina, ki jo mora vsak človek prestat: naučiti se moramo biti v strahu, da nismo izgubljeni, ker nismo morda nikoli bili v strahu ali pa ker smo nasičeni s strahom; kdor pa se je naučil biti v strahu, ta je spoznal najvišje.

Če bi bil človek žival ali pa angel, potem ne bi mogel biti v strahu. Ker pa je sinteza, je lahko v strahu, in čim bolj je v strahu, toliko večji je človek, toda ne v smislu, po katerem ljudje strah običajno dojemajo, namreč kot strah pred nečim zunanjim, pred nečim, kar leži izven človeka, temveč tako, da strah sami ustvarijo. Samo v tem smislu lahko razumemo, če pravijo o Kristusu, da je bil v strahu do smrti, in ravno tako, če ta reče Judežu: »Kar delaš, stori hitro« (Mt 36, 37, 38; Mk 14, 33, 34; Joh. 12, 27). Niti strašne besede, o katerih se je celo Luther bal pridigati: »Moj Bog, moj Bog, zakaj si me zapustil,« niti te besede ne izražajo trpljenja tako močno, zakaj z zadnjimi besedami je zarisano stanje, v katerem se nahaja Kristus, prve pa označujejo razmerje do stanja, ki ni.

Strah je možnost svobode, samo ta strah zgradi absolutno z vero, medtem ko pospravi vse končnosti in odkrije vse njihove prevare. In noben veliki inkvizitor nima tako strašnih mučilnih sredstev na razpolago kot strah, in noben špijon ne zna osumljenega tako zvijačno napasti prav v trenutku, ko je ta najšibkejši, in nihče ne zna zanke, v katero naj bi ga ujeli, tako zakriti, kot zna to strah; in noben bistroidni sodnik ne zna tako zasliševati, obtoženega tako izpraševati, kot zna to strah, ki ga

nikoli ne izpusti, ne v trenutkih raztresenosti, ne v hrupu, ne pri delu, ne podnevi, ne ponoči.

Kogar je izučil strah, tega je izučila možnost, in šele tisti, ki je izučen z možnostjo, je izučen po svoji neskončnosti. Možnost je zato najtežja od vseh kategorij. Da pa je posameznik lahko tako absolutno in neskončno izučen z možnostjo, mora biti pošten proti možnosti in mora imeti vero. Pod vero razumem tisto, kar je Hegel na nekem mestu na svoj način posebno pravilno formuliral, namreč notranjo trdnost, ki predpostavlja neskončnost. Če odkritja možnosti pošteno upravljamo, tedaj možnost odkrije vse končnosti in jih idealizira v obliki neskončnosti, v strahu premaga posameznika, da ta tega premaga s predpostavljanjem vere.

Pripovedujejo o indijskem puščavniku, ki je dve leti živel od rose, pa je nekoč prišel v mesto, poskusil vino in postal pijanec. Človek lahko to zgodbo, kot vsako podobno, na različne načine razume, lahko si jo predstavljamo komično ali tragično, toda individualnosti, ki ustvari možnost, zadostuje ena sama taka zgodba. V istem trenutku je absolutno identična z onim nesrečnikom, ne pozna nobenih izhodov končnosti, po katerih bi ušla. Sedaj ima strah možnosti na njej plen, dokler je ne odda odrešen z vero; drugje ta človek ne najde nikakršnega miru, kajti vsako drugo zatočišče je le prazno besedičenje, četudi je v očeh ljudi bistroumnost. Zato pa možnost tako absolutno ustvari. Učenec možnosti dobi neskončnost, duša drugega pa je izdihnila v končnosti.

Strah pa ostane tvoj uslužni duh, ki te vodi proti volji tja, kamor hočeš. Če pride do enega ali drugega izrednega dejanja v življenju, če svetovnozgodovinski junak zbere okrog sebe junake in izvrši junaštva, če nastopi kriza in zadobi vse pomen, hočejo biti ljudje poleg, kajti to ustvarja. Pač mogoče. Je pa še mnogo ugodnejši način biti mnogo temeljiteje izučen. Vzemi učenca možnosti in ga postavi v sredo jütlandskih polj, kjer ni nobenih dogodkov — in kjer je največje srečanje, če divja kokoš hrupno vzleti. In vendar tedaj vse natančneje, popolneje, temeljiteje doživiš kot tisti, kateremu bodo aplavdirali v teatru svetovne zgodovine in kateri ne bo izučen v možnosti.

Strah odkrije usodo, in če se hoče posameznik z usodo potolažiti, tedaj se strah zaobrne in odvzame usodo, zakaj usoda je kot strah, in strah je kot možnost, čarovniško pismo.

S pomočjo vere vzgoji strah posameznika tako, da živi v previdnosti. Ravno tako tudi v razmerju do krivde, kar je drugo, kar strah odkrije.

Tisti, ki se je v resnici naučil biti v strahu, naj gre kot na ples, ko začnejo igrati strahovi in ko vajenci končnosti izgube razum in pogum.

(Povzel A. V.)

Marksizem, socializacija in gospodarstvo

Aleš Lokar

Korenine marksizma segajo v dobo velikega vzpona racionalizma, ki je proti koncu osemnajstega stoletja napolnil človeka z upanjem, da je naravni razvoj človeške družbe v novih okoliščinah nepotreben in da ga je moč nadomestiti z razumskim urejanjem in usmerjanjem. Pred človeškim umom se je preblisnil prikaz odrešene družbe, ki jo bo moč zgraditi z razumnim delovanjem; sledil je občutek krivičnosti nad podobo trenutnega stanja in neučakanosti pred ovirami, ki so zavirale tak proces. Pojav je večino svojih energij začel črpati iz volje do razumske odrešitve starodavnih krivic in tegob človeštva, posredno pa iz velikih znanstvenih dosežkov, ki so začeli tedaj spreminjati odnos do narave in stvarnosti.

Neuzakonjeno načelo znanstvene metode priznava obstoj svojevrstnega protislovja med naravno prodornostjo človeškega razuma in njegovo omejenostjo. Z ene strani gradi tudi najbolj drzne hipoteze, z druge pa jih skuša vedno in povsod preverjati. Znanstvena metoda je duhovni stržen našega časa, ker podpira najintenzivnejše udejstvovanje človeškega razuma, a ga istočasno skuša obvarovati pred jalovimi tiri napuha, ki ne prenese revizij. Duh, ki je sinteza med obema tečajema protislovja, se sprosti le tam, kjer naravni človeški napuh ostaja v mejah zdrave ambicije.

Eden izmed očetov kibernetike, ameriški znanstvenik V. Bush, je nekoč govoreč o nalogah in perspektivah znanosti izjavil, da dela znanstveno udejstvovanje človeka pohlevnega. Kajti ne smemo si delati utvar glede ciljev, ki jih še tako plodna eksperimentalna metoda lahko doseže. »Javno mnenje o znanosti se hrani iz napačnega stališča, da znanstveniki lahko ugotovijo popolno serijo eksperimentalno dokazanih dejstev in razmerij o veselju, na katere bi ljudje utemljili svoje prepričanje in svojo religijo brez vsakega dvoma ali napake. V resnici znanost ne more prav nič reči glede zavesti in svobodne odločitve, ki sta v človeku. Zato tisti ljudje, ki se v svoji filozofiji oslanjajo zgolj na racionalnost in znanstvene dosežke, ostajajo glede teh vprašanj brez vsakršne opore.«

Če znanstveno metodo presadimo na polje družbenega udejstvovanja, se znajdemo pred pojavi, kjer je predmet raziskav človek sam. Najtežje pa si ustvarimo res objektivno mnenje o nas samih, kajti naše delovanje ne izvira le iz racionalnih motivacij, ampak v veliki meri iz apriorističnih eksistencialnih stališč, ki pogojujejo naše mišljenje v taki meri, da smo vedno pod njih najmočnejšim vplivom. Svet razumskih spoznav ponavadi in nezavedno podrejamo apriornim stališčem.

Marksizem torej ne more biti zgolj hipoteza o družbi, ki naj jo preverjamo v praksi empirične kontingence, ampak posega nehotе v druge kategorije človeške biti prav zato, ker smo tu eksperimentalno gradivo mi sami.

Kvantitativna in kvalitativna verifikacija marksističnega eksperimenta, ki jo slovenski človek izvaja v vsakodnevnem stiku z resničnostjo ne-marksističnega družbenega sistema, često ne pripelje do vzpodbudnih zaključkov. Mali človek je vedno bolj prepričan, da se bo tvorni razvoj (in ta široke ljudske množice najbolj zanima) v tako zvanih socialističnih deželah v najboljšem primeru povzpel na stopnjo, ki jo je preko naravnega razvoja in brez hudih napetosti v nekaterih bolj razvitih ne-marksističnih deželah že dosegel. In tu moramo spomniti na dejstvo, da je marksizem obljubljal veliko višje cilje: odrešitev od materialnih spon in ekonomskih zakonitosti, srečno življenje brez potreb, premagovanje človeške odtujenosti itd. Danes pa si socialistične dežele postavljajo kot edini in skoraj nedosegljivi cilj, približati se stanju, ki na svetu že obstaja. Navadnemu človeku, ki se sprašuje, čemu ves krvavi napor revolucije, je blizu skušnjava, da bi sploh ovrgel vsako zamisel in žrtvovanje za hipotetični boljši ustroj družbe in se raje potopil v indiferentno brezimnost ter svoje delovanje in upanje podredil vsakodnevni pridobitniški stvarnosti.

To je sploh najlažji način, da to vprašanje kratkomalo odpravimo iz naše zavesti in ga prepustimo poklicnim politikom in svetovnim centrom oblasti, ki tudi zelo neradi vidijo, da jim kdo meša navidezno jasna stališča.

Toda ideološka praznina je tu in kristjani vemo, da je tako enostavno reševanje vozlov zgolj pretvara, kajti ko bomo problem iztisnili iz vidika zavesti, se bo njegova neizrabljena energija nabirala nekje druge in nas bo nekega dne nepričakovano in nevarno presenetila. Edina resnična rešitev je v neprestanem novem spoprijemanju z neodrešeno stvarnostjo; samo tako bomo izpričevali naše človeške kvalitete, našo skrb nad svojo lastno neodrešenostjo, našo ljubezen nad plemenitim nemirom človeka.

Marksizem se je moral za svoj uspeh v veliki meri poslužiti nadrazumskih, apriornih kategorij vere, ljubezni, sovraštva, zvestobe, ki jih je znal na zelo spreten in elementaren način vzbuditi v zatiranem človeku. Ker tako rekoč danes še nimamo na razpolago takih stvarnih in duhovnih dosežkov, ki bi sami pričali zanj, se moramo v odnosu do socializma še vedno posluževati istih kategorij, posebej pa vere v človeka in njegovega krčevitega boja za uresničitev samega sebe. Kristjani pa lahko dodamo še nekaj svojega: zaupanje v zgodovinsko Previdnost, za katero bi bilo blazno misliti, da se je neznansko kruto poigrala z milijoni ljudi, jih vrgla iz naravnega in starodavnega osišča v vsakovrstne bridkosti in jih nazadnje nasedla na sipine niča in zgodovinske brezpomembnosti. Posebno nam Slovencem in Slovanom naravni nacionalizem ne dopušča tako brezbriznega mišljenja. Kajti v tem primeru bi se uresničila Hitlerjeva napoved, da Slovani nimamo zgodovinskih kvalit. Mimo tega pa še pomislimo, kaj je za delavca ali kmeta pomenila razsvetljenska perspektiva osvoboditve od utrujajočega težkega dela, razredne sprostitev, bratstva. Po tisočletjih suženjstva se je človeškemu bitju tretje kategorije, ki je ždelo v ozkih stvarnih mejah, odprla možnost izhoda iz danosti. Pogoji: znanost in tehnika

sta omogočala nesluten razvoj proizvodnih sredstev, ki jim je vseeno, ali jih izkorišča kapitalist ali proletarec. Zato je važno le, da pridejo v proletarčevo last. Marx se je spraševal: Zakaj bi moralo bitje, ki je služilo za vprežno živino kultur in civilizacij, še naprej trpeti, ko pa je treba samo malo dalje poseči po nesluteni rešitvi?

Vidik ureditve človeške družbe, ki bi se vedla po izključno racionalnih kriterijih, je napolnil takratne mislece s silnim ognjem neučakanosti, vere in upanja: iz znanstvenikov, ki se samo poglobljajo v snov, so se spremenili v vizionarje, preroke in revolucionarje. Morda so zaradi želje po čimprejšnji uresničitvi svojih zamisli tedaj storili nekaj prenačelnih korakov, ki pa danes globoko obremenjujejo socialistično stvarnost. Državniki dežel ustavnega marksizma se dejstva zavedajo, saj se celo sami oprijemajo revizijskega upanja, kakor je bilo zaznati pri primeru Perspektiv, dokler ne načne njihove oblastniške konstrukcije. Ko pa se ta zamaje, tedaj mora umolkniti vsaka težnja po prenovitvi. Zdi se, da so oblastniški ustroji, ki jih je postavil predvsem leninizem, glavna ovira plodne revizije tega družbenega sistema. Kajti znanstvena hipoteza bi morala nujno uporabljati znanstveno metodo, dopuščati bi morala plodno in elastično revizijo v primeru, da se ta izkaže za potrebno. Nuditi bi morala instrumente, ki bi na naraven način in brez posebnih pretresov vzpostavljali ravnotežje med teorijo in prakso, med ideologijo in njenim izvajanjem. Takih orodij pa marksisti niso predvideli: ni jasno, zakaj se jim je to zdelo nepotrebno. Svoje prognoze so določili do točke, ko v prihodnosti nastopi diktatura proletariata, vse svoje sile so osredotočili na prevzem oblasti. Vprašanje kaj bo potem, pa so rešili s pravcatim razumskim kratkim stikom: potem se bo človek na mah popolnoma spremenil in vse bo v redu, glavno je, da pridemo na oblast. Zato je prevzem oblasti alfa in omega marksistične družbene prakse: pred njim je marksistično gibanje izredno gibčno in ustvarjalno, po njem pa se zelo hitro spremeni v tog oblastniški ustroj, ki kmalu izgubi stik z resničnostjo in operira dogmatsko in birokratsko. Da je to res, kažejo mnogi primeri. Togliatti je nekaj mesecev pred smrtjo obžaloval veliki neuspeh svojega življenja, ki zasenčuje vse druge delne uspehe: oblasti ni dosegel.

V resnici se krčevita kriza marksizma začenja kmalu potem, ko revolucionarno gibanje zaseže oblast: Primer: Marx je v svojem Kapitalu predvideval, da »v socialistični družbi, v kateri se bo stara družbena delitev dela spremenila, v kateri bo lastnik sredstev za proizvodnjo celotna družba... ne bo trga ne blagovnega gospodarstva.« V Rusiji so skušali takoj po prevzemu oblasti te besede uvesti v celoti. Vinko Blatnik pripoveduje,¹⁾ kako je država proti koncu leta 1920 izdala dekrete o brezplačni razdelitvi življenjskih potrebščin in predmetov za široko porabo med prebivalstvo.

Ali kmalu se je izkazalo, da komunizma ni moč ustvariti z dekreti.

¹⁾ Vinko Blatnik, *Razvoj odnosa med trgom in planom v sovjetskem gospodarstvu*, Problemi, 25.

že leto pozneje je moral Lenin preiti na novo ekonomsko politiko, ki je zopet vzpostavila stari sistem, ker je grozila gospodarska katastrofa.

Stalin je s primitivno isto problem razvozlaval tako, da je poizkušal uničiti danost. S pomočjo železne diktature in na široko razpredene tajne policije se je lotil objektivne resničnosti. Hipoteze se je oprijel kakor nadnaravnih resnic in jim skušal ukloniti dejstva. Skušal je ustanoviti kraljestvo črke ali čistega subjekta: kult osebnosti. Za Stalinom pa, ko so videli, da jim gora ne prihaja naproti, so se oklevajoč napotili na goro.

Hipoteze o človeku in njegovi družbi ne moremo postavljati na enak način kakor hipotezo o naravi. Ta zadnja narave same ne more in ne želi spreminjati, ampak lahko samo ugotavlja njene zakonitosti. Hipoteza o človeku pa tudi sama človeka spreminja, mu odpira perspektive, mu zadaja naloge, ga odrešuje ali pogublja. Danes je znanstvena hipoteza o človeku možna, vendar le taka, ki skuša zajeti človeka takšnega, kakršen je. Res takega, kakršen se je razvil iz živalskega sveta po milijonih let osveščanja. Bitje, ki je iz naravne danosti najgloblje poseglo v smeri duha in resnice. Marxova, posebno pa Leninova (da o Stalinovi ne govorimo) vizija človeka je danes odločno preozka in nezadovoljiva.

Hipoteza o človeku in njegovi družbi bi morala danes združiti vsa spoznanja, ki nam jih nudijo: antropologija, sociologija, psihologija, biologija pa tudi kemija, fizika, statistika. Taka hipoteza bi morala biti zelo kompleksna, istočasno pa bi morala nuditi resnično trenutno perspektivo razvoja in podajati formulacijo najboljše družbe, ki si jo danes lahko zamišljamo brez nepotrebnih mitov o popolni družbi. Pokazati bi morala, kaj je moč racionalno izboljšati v naših medsebojnih razmerjih in v našem tvarnem ter duhovnem življenju, istočasno pa jasno povedati tisto, česar trenutno ni moč napraviti. Da ne bi izgubljali nepotrebnih energij, ne bi smela imeti oblike zaokrožene in torej omejenega racionalnega sistema, ampak bi morala dopuščati možnost potrebnih izpopolnitev in revizij.

Protislovje, ki danes trže marksistične sisteme, bi tako dvignili na višjo raven z izvajanjem plodnega ravnotežja med teorijo in prakso. Kajti oba tečaja nasprotja je potrebno imeti stalno v vidiku in obema vedno dajati, kar jima gre: relativno zgodovinsko ceno.

O PRIVATNI LASTNINI V GOSPODARSTVU

Za Marxa je privatna lastnina predvsem zlo: privilegij izkoriščevalskega razreda.

Cepprav je z določenega vidika to res, pa ima v kapitalističnem podjetju privatna lastnina svojo naravno funkcijo. Danes nam obstoj obeh sistemov omogoča, da primerjamo prednosti podjetja s privatno lastnino in tistega brez nje.

Vsaka privatno-lastninska celica (podjetje) je sama v sebi ravnotežna, njen baricenter je ekonomski račun, ki avtomatsko uravnava njeno delovanje po tako zvanem »feed-back«
sistemu: predvidevanje

dobička vzpodbuja h gospodarski akciji, odgovornost in tveganje pa zavirata. Ustroj celice je sam v sebi ustaljen.

Že Marx je bil spoznal, da je za moderno dobo značilen pospešen razvoj proizvodnih sredstev, znanosti in tehnike. Sociologi in ekonomisti so o tem dejstvu postavili različne hipoteze. Predvsem so skušali to dejstvo, ki se množično in različno izraža, združiti na skupni imenovalec. Če skušamo pospešeni razvoj kvantificirati, pravi H. Hart,²⁾ da ga je možno opisati z log funkcijo ali pa tudi z logistično krivuljo. H. C. Lehman je raziskoval naraščanje števila odkritij v različnih panogah in je mnenja, da je naraščanje eksponentialno. Vendar pa oblika funkcije, ki najbolje opisuje to resničnost, ni tako zelo važna, važna pa je spoznanje, da je za naš čas značilno pospešeno spreminjanje, t. j. da je hitrost sprememb v določenem trenutku vedno večja kakor hitrost sprememb v prejšnjem trenutku, podobno kakor se dogaja pri verižnih reakcijah. Vse to velja za družbo na splošno in posebej tudi še za gospodarstvo.

V gospodarstvu dežel, ki jih zajema moderni proces pospešenega razvoja, se dejansko stanje privatno-lastninskih celic bistveno spremeni: nenadoma se pričenjajo odpirati na nekem področju neslutene možnosti in obširne gospodarske perspektive. Naraščanje splošne emancipacije, znanstveni in tehnični dosežki vzbudijo nove potrebe, dviga se industrija, ljudje in kapitali se koncentrirajo, mreža komunikacij zaprede prazna področja. Na površje prihajajo novi ljudje, ki niso preveč obremenjeni z dediščino stare opreznosti, velik obseg gospodarskega tveganja vzbudi popolnoma nov stil življenja, stare vrednote propadajo, svet se spreminja.

V teh novih razmerah klasični ekonomski račun ali ventil podjetja vedno manj zavisi od činiteljev, ki so podjetju imanentni, vedno bolj pa od zunanjih razmer, od hitrosti sprememb v gospodarstvu in torej od družbe kot celote. Ekonomska edinica se tako naravno socializira. Kajti socializirati pomeni v najglobljem smislu besede napraviti, da individualno odvisi od kolektivnega, posameznik od celote.

Praksa iz leta 1929 v Ameriki nas uči, da v takih razmerah čisti liberalistični sistem ne vzdrži kritike resničnosti. Liberalistično gospodarstvo ni uravnoteženo samo v sebi kot celota, ampak samo kot posameznik, kot drobec in zato lahko zdrkne v popolno paralizo gospodarske dejavnosti. Situacijo je tedaj moč rešiti le z gospodarsko-političnim posegom od zunaj, in to je v bistvu že socializem. Tako je ukrenil Roosevelt za časa New-Deala, tako Hitler v Nemčiji, ki je postavil obširen program nacionalne graditve, da reši deželo iz gospodarske paralize. Čisti privatno-lastninski sistem se je že leta 1929 izkazal tako rekoč eksperimentalno za nemogočega. Takrat smo dojeli dva aspekta modernega gospodarstva: individualnega in skupinskega in od takrat se pravzaprav problematika suče okrog vprašanja, kako rešiti protislovje med tema dvema navzočnostima. V tem smislu so

²⁾ Stane Saksida, *Hipoteze o pospešenem razvoju družbe*, Problemi, 12.
H. Hart, *Atomic Cultural Lag*: I, II, *Sociology & Social Research*.

danes vse države socializirane, tudi tiste, ki proglašajo marksizem za največji greh nad človeštvom.

Zanimivo je recimo, da je ameriški predsedniški kandidat Goldwater, ki je nastopil kot pobornik čistega liberalizma v gospodarstvu, doma iz zvezne države Arizone, kjer je velik del sicer privatne industrije nastal iz družbenih potreb (elektronska industrija in industrija letalskih ter raketnih delov). Ta industrija bi morda v čisto liberalističnem sistemu propadla, saj živi izključno od državnih naročil. Goldwater je paradokсно baje zahteval, naj se ZDA vpletejo v razne mednarodne spore tudi zato, da bi arizonski kapitalisti beležili še večje dobičke.

Iz tega nekoliko nenavadnega primera se lahko naučimo pravila, da je posamezniku danes (pa čeprav tega noče priznati), družba nujna. Gre zato, ali naj dopusti, da ga družba na neki način pogoji (prav zato tega dejstva noče priznati) ali ne. Mislim pa, da je iluzorno misliti, da bi se dalo iz neke danosti iztisniti le vse ugodnosti in nobene škode.

Toda povrnimo se k ekonomskemu računu privatno lastninske celice. Dinamika podjetja nastaja iz gospodarskega delovanja, posebno iz nakupa in prodaje. Gospodarsko delovanje v določenem času nastane vsled individualnih odločitev gospodarskega operativca. Odločitve padajo na podlagi verjetnosti, ki jo lastnik določa različnim možnim potekom posla. Z verjetnostjo je povezano tveganje, ki je razlika med ocenjeno pozitivno verjetnostjo in gotovostjo, kajti če se ne bo uresničil ugodni potek stvari, se bo pač eden izmed mnogih manj ugodnih. Odločitev za neko gospodarsko akcijo je ponavadi znak, da gospodarski operativec daje pozitivnemu poteku večjo stopnjo verjetnosti, kakor negativnemu. Seveda, ekistirajo tudi posli, kjer tveganja sploh ni, pa tudi taki, kjer pozitivne verjetnosti skorajda ni. Operativec ocenjuje verjetnost iz svojega poznanja trga, okoliščin, možnosti in proti-možnosti, skratka iz celotnega kompleksa svojega gospodarskega izkustva. Vrednotenje apriorne gospodarske verjetnosti je tisto delo, kjer se najbolj pokaže operativčeva spretnost in stopnja njegove iniciativnosti.

Glede dobička, ki si ga ušteva operativec-lastnik pri svojem gospodarskem delovanju, lahko izrečemo sledeče pravilo: čim manjša je verjetnost, da se določeno gospodarsko dejanje ugodno izteče (čim večje je tveganje), tem zajetnejši dobiček se zdi lastniku upravičen, kajti dobiček ni samo plačilo za delo, v večji meri je odškodnina za tveganje. Primer: če gospodarstvenik desetkrat ponovi zelo tvegano gospodarsko dejanje, za katerega je še najbolj verjetno, da se bo le dvakrat ugodno izteklo, mu naravno pravo in gospodarski razum narekuje, da si zaračunava že pri prvem poslu vsaj tolikšen dobiček, ki bo poplačal njegovo delo in še nadomestil osemkratno predvideno izgubo. Seveda, če se javi boljši slučaj, tem bolje, če slabši, tem slabše za našega operativca. Dobička kot odškodnino za tveganje družba ne občuti kot nekaj krivičnega, saj bi tudi njen najbolj pošten član storil enako.

Toda pri gospodarskem delovanju je važna še ena prvina, in sicer njegova kontinuiteta v času. Podjetja niso od danes in tudi ne samo do jutri. Lastnost spretnega operativca se v času sprevrže v trajno ugodnost, v kapital. Človekova dejanja so lahko enodnevna, ni pa pravično, da bi človek, ki je recimo vse svoje življenje pametno gradil, moral zaradi samo enega nepremišljenega ali nesrečnega dejanja doživeti polom. Zato vrsta pravičnih gospodarskih dejanj nima samo minljivega učinka, dobiček se kopiči v obliki kapitala ali gospodarske mase, ki je potencialna, konzervirana gospodarska energija, kakor vsaka druga masa. Ta daje privatno-lastninski celici težo, zanesljivost, varnost, in jo tako obvaruje pred naključnostjo gospodarskega življenja.

Dobiček in kapital sta tista protiutež, ki operativca zavarujeta pred tveganjem gospodarskega delovanja ali pred negativno gospodarsko verjetnostjo. Kajti negativne verjetnosti, možnosti, da se posli ne bodo prav iztekli, ni moč izbrisati iz gospodarske danosti. Lastna je samemu bistvu stvarnega sveta, stihiji narave (družbe), entropiji snovi, zato se skuša operativec pred njo posredno zavarovati, ramena si skuša zakriti z akumulacijo sredstev. Sklop preteklih pravičnih odločitev ni potekel brez haska, ampak je bistveno vplival na utrditev operativčevega trenutnega položaja.

Taka je v bistvu pozitivna funkcija privatnega kapitala, kakor se že tisočletja izraža v zgodovini sveta.

Negativna pa iz te pri priči izhaja. Masa je vedno tudi inertna masa. Masa z ene strani zagotavlja, z druge strani pa tudi ustavlja. Njena zaledenela dinamika nasprotuje vsaki spremembi in je zato v bistvu reakcionarna. Ohranjati skuša obstoječi položaj in ne pozna pomena besede perspektiva. Marx je videl predvsem ta obraz kapitala. Danes vemo, da je privatno-lastninsko družbo, kateri so lastni obsežni kapitali, zelo težko in morda nemogoče revolucionirati. Upanje na komunistične revolucije razvitih držav je propadlo. Obsežni kapitali ali hranijo napeto protislovje razredov, kakor je to predvideval Marx, ali pa se lahko vključijo v dinamiko pospešenega razvoja, kjer ni nevarnosti, da bi propadli, ampak se obratno še kopičijo. Vedno pa nasprotujejo politični rešitvi, ki ogroža njih obstoj.

O SUBJEKTIVNI IN OBJEKTIVNI VERJETNOSTI

Zamisel verjetnosti v gospodarskem odločanju je povezana z dejstvom naključnosti družbe in narave. Teilhard de Chardin trdi, da je razvoj, razvoj iz bolj naključnostnega v manj naključnostno stanje.

Statistiki pojmujejo verjetnost na dva načina: kot čisto subjektivno vrednotenje nekega prihodnjega dogodka, kar seveda konceptu verjetnosti jemlje na splošnosti in pomembnosti, ali pa kot objektivni zakon narave, ki ga je moč kvantificirati in ga ocenjujemo na podlagi števila preteklih ponovitev nekega dogodka.

Primer: mislim, da bo jutri deževalo. Če to mislim zato, ker me boli sklep, ali ker se mi je ponoči tako sanjalo, je to subjektivna ver-

jetnost. Saj tisti, ki ni nič podobnega sanjal, ali ki ga ne boli sklep, misli morda čisto nasprotno, da jutri nikakor ne bo deževalo. Če pa imam tako mnenje zato, ker sem si ogledal statistiko deževnih dni za jutrišnji datum (predpostavljamo pač, da je moč to statistiko najti na meteorološkem zavodu), in da ta statistika pravi, da je v zadnjih sto letih devetdesetkrat deževalo, desetkrat pa ne, potem se poslužujem pri vrednotenju jutrišnjega vremena objektivnega elementa v verjetnosti, ki ga lahko tudi številčno izrazim ali označim: 90 odst. je verjetnosti, da bo jutri deževalo. S tem ni rečeno, da jutri ne bo deževalo, z gotovostjo ne moremo prav nič reči. Toda če gledamo nazaj, vidimo, da je v preteklosti deževno vreme na jutrišnji dan bolj pogosto od nedeževnega. To frekvenco obrnemo na prihodnost in se je poslužimo v vrednotenju prihodnjega dogodka, ni pa v tem dejanju nič preroškega. Če si stvar od bliže ogledamo, vidimo tudi, da je taka verjetnost na podlagi frekvence preteklega dogodka nekaj zelo objektivnega in da je tem bolj objektivna, čim več opazovanj iz preteklosti imamo na razpolago. Pojav verjetnosti se iz priložnosti in slučajnosti začena spreminjati v nekaj dokončnega in ustaljenega, zavzemati pričanja dimenzijo inertne mase.

Preveč zapleteno bi bilo na tem mestu začeti razlagati, zakaj so se statistiki razdelili na dve skupini: objektiviste in subjektiviste, tiste, ki trdijo, da je verjetnostno vrednotenje nekaj objektivnega, izračunljivega in uračunljivega, in tiste, ki to izpodbijajo rekoč, da je vsaka verjetnost le subjektivna, saj se neko bodoče dejanje BO izpolnilo ali pa NE BO, nikakor pa ne sedemdeset ali devetdeset odstotno.

C. West Churchman,³⁾ profesor na kalifornijski univerzi, ta problem takole osvetljuje: »Če vržemo v zrak novc, je moč meriti verjetnost, da se pokaže glava samo tedaj, če že nekaj predhodno vemo o verjetnosti, da se prikaže glava. Težava, ki se pojavi s tako argumentacijo, se zdi morda navidezna. Kako smo prišli v to slepo ulico?...« C. West Churchman je očitvidno objektivist, zato brez posebnih pomislekov nadaljuje: »Postavimo si načelo, da verjetnost preprosto merimo tako, da štejemo frekvenco preteklih dogodkov.«

Zamislimo si dva radikalna primera iz gospodarske stroke, ki bi ponazorila smisel teh misli.

Neki trgovec je živel recimo v dobi renesanse v Benetkah in je blago, ki ga je kupoval na Srednjem Vzhodu, pošiljal v Nemčijo. Drugi trgovec pa živi danes v Evropi in pošilja svoje blago v Ameriko.

Prvi od obeh ima malo možnosti, da bi predvidel, če se bo posel srečno iztekel. Njegovo poslovanje je v veliki meri naključnostno, hazardno. Tveganje je veliko: nevihte, roparji, vojne, ogenj, tatovi in vrsta drugih naključnosti. V skladju s tem, kar smo prej omenili, si bo po pravici zaračunaval zelo visoke prebitke. V starih knjigah je brati, kako je beneški trgovec prišel na stara leta na beraško palico, ker so mu roparji izropali ladjo z blagom! Trgovec v starem Rimu pa se je

³⁾ C. West Churchman, *Prediction & Optimal Decision*, 1961, Ed. Prentice Hall, inc.

za srečno poslovanje obračal na posebno božanstvo, ki mu je moral odšteti del dobička.

V drugem primeru je situacija veliko bolj pregledna. Naključnost je še tu, ali njeno območje se hitro krči. Moderna industrija se lahko organizira, da si predvidevanja zgradi s pripomočki moderne tehnike na podlagi poznanja stanja tržišča, fluktuacije cen, časa prevoza, organizacije razpečevanja, telefonski pogovori pa lahko vsak trenutek čim popolneje objektivizirajo trenutno stanje vseh prvin posla. Tveganje zavzame znano, in omejeno območje, verjetnost se objektivizira. Tudi tveganje postane objektivna sestavina posla. Na takem principu delujejo recimo moderne zavarovalnice.

Drug primer bi lahko bil tale: podjetje začne novo poslovno zvezo. Dokler je ta neznana, je verjetnost poslovanja zelo subjektivna; predpostavljajoč, da so osnovne premise, ki delujejo na partnerja, konstantne, se po določenem času poslovanja verjetnost zelo objektivizira. Zaupanje dobimo do novega podjetja in začutimo tudi meje tega zaupanja!

Iz obeh primerov lahko potegnemo naslednji zaključek: gospodarska verjetnost ni niti samo objektivna niti samo subjektivna. Odnos med obema modeloma stvarnosti je dinamičen: v teku časa se verjetnost preko izkustva objektivizira.

Toda družbeni položaj privatnega lastnika se ob tem razvoju bistveno spreminja: če občutimo, da je privatni kapital relativno pravična protiutež za element naključnosti, ki ogroža posameznikovo gospodarsko delovanje, pa imamo danes vedno bolj opraviti z birokratom, tehnokratom statističnih informacij, menagerjem. Zanj pa je privatni kapital, lastnina nad proizvodnimi sredstvi, samo še privilegij.

Danes si že lahko zamislimo kompleksen računski stroj, ki v največjih podjetjih zbira vse podatke, ki mu pritekajo iz različnih organov podjetja, ki iz njih sestavlja tekočo podobo objektivne verjetnosti. Tak stroj, ki se nam zdi v nekaterih podjetjih ne samo možen, ampak tudi že nujen, opravlja podobno delo kakor možgani v živalskem ali človeškem organizmu. Menager tedaj skoraj nima drugega dela, kakor da sledi navodilom stroja. Dodelimo mu tedaj večjo ali manjšo plačo, nikakor pa ne juridično last nad celim kompleksom proizvodnih sredstev.

Pri tem je seveda treba upoštevati, da je naša doba šele prehodna. Za veliko večino manjših gospodarskih organizacij ni še možnosti, da bi jih vključili v tako izpopolnjen sistem gospodarjenja. Trenutno se zdi še nespametno govoriti o objektivni verjetnosti gostilničarja, kjer je skoraj vse odvisno od gostilničarja samega in njegovega neposrednega podjetništva. Če bi pa lahko turistično področje vključili v neki širši sistem objektivne verjetnosti, bi najbrže lahko brez škode podružabili tudi to gospodarsko področje. Seveda je tu govora o stroju, ki deluje na izpopolnjen način, o sistemu, ki res funkcioniira, za njegov razvoj pa je potrebno mnogo sredstev in mnogo časa.

Da moderno podjetje lahko prav dobro uspeva brez določnejšega

privatno-lastninskega položaja, in to ne samo v Rusiji ali na Kitajskem, ampak celo v tako hudo »privatno-lastninski« deželi, kakor je Zapadna Nemčija, je razvidno iz primera tovarne Volkswagen. Njen generalni direktor Heinz Nordhoff pripoveduje, kako je ta velikanski gospodarski organizem rasel po vojni, ne da bi živ krst vedel v čigavi lasti da je: državni ali privatni. Ne glede na to se je tovarna razvila v eno največjih in najmodernejših avtomobilskih industrij na svetu. Vprašanje privatne lastnine je bilo za življenje tega modernega gospodarskega organizma popolnoma obrobnege pomena. Največ je pomenila vključitev v čimbolj izpopolnjen sistem objektivne verjetnosti (organizacija, tehnika, neprestano prenavljanje, itd.). Nazadnje so se baje politiki spotaknili ob to anomalijo in tovarno, ki je bila doslej last naroda kot kolektivne skupnosti (kam vse je ta slavna tovarna ponesla nemško ime!), z dekretom privatizirali, ker bi drugače stvar pohujšljivo vplivala na splošno družbeno-politično atmosfero Zapadne Nemčije.

Primer zgovorno kaže, da je bila tovarna v redu, v redu pa ni naš marsikdaj zastareli koncept lastnine.

OBJEKTIVIZACIJA VERJETNOSTI IN ČLOVEK

Če je sprememba, ki smo jo nakazali, splošno načelo, ki zajema celotni kompleks človekovega življenja, potem je nujno, da vpliva tudi na tiste dejavnosti, ki nimajo zgolj gospodarskega značaja. Objektivizacija verjetnosti ali slučajnosti ima nujno antropološki učinek. V kratkem esaju ni moč analizirati vseh človeških dejavnosti, vzemimo zato polje, ki je od gospodarstva kar najbolj oddaljeno, tako bomo zaslutili vso širino spremembe, ki prihaja na človeka. Na primer: religijo.

Privatno-lastninska razmerja so globoko pogojila človeško etiko in način religioznega udejstvovanja. Že Marx je rekel, da kupčijski (privatno-lastninski) odnosi povzročajo alienacijo in spreminjajo odnose med ljudmi v odnose med stvarmi. Stare religije so slonele na predpostavkah, ki so zelo podobne ekonomskim. Egipčan in Rimljan sta se hodila v tempelj odkupovat s snovnimi dobrinami. In čim več si dal, tem bolje je to na božanstvo delovalo. Stara zaveza je prežeta z duhom nakupa-prodaje. Zob za zob, oko za oko. Srednjeveški (in še tudi današnji) kristjan si je onstranstvo zamišljal predvsem kot podaljšek življenja, kjer se na pravcatem kupčijskem temelju odplačujejo dolгови, oziroma prejemajo ugodnosti za upanje, ki smo si ga nabrali za življenje na zemlji. Bog stare zaveze, predvsem pravičen sodnik in odplačevalec, deluje še v Dantejevi zamisli onstranstva: saj si je veliki Florentinec izmislil izredno domišljen in do potankosti izdelan sistem, kako točno odplačujemo (točnost je sinonim za pravičnost) za svoje grehe in strasti: Bog je predvsem Bog poravnave.

Religioznost množic je do današnjih dni izredno mnogo črpala iz bojazni pred naključnostjo življenja. Nesrečo je posameznik predvsem občutil kot kazen božjo. Ker se ji ni mogel ubraniti, je človek

naključnost prenesel med transcendentne pojave in tako ustvaril alienacijo, o kateri govori Feuerbach.

Danes se prav na tem polju vrše najgloblje spremembe za človeka in njegov odnos do Boga. Iz objektiviziranja verjetnosti pravzaprav izvira najgloblja kriza religioznosti v človeku in je to glavni vzrok teoretičnega pa tudi praktičnega ateizma v modernem človeku. Ljudje starega formata še vedno trdijo, da danes človek nesreče ne čuti več kot kazen božjo, ker je izgubil vero. Resnica je obratna, izgubil je staro naravno religioznost, ker je spremenil svoj odnos do nesreče in naključnosti. Stari, podedovani način religije mu več bitno ne služi, in kar človeku bitno ne služi, je mrtvo. Teoretična in praktična religija si mora zato najti nov način, kako služiti človeku.

Objektivizacija naključnosti je zato globoko posegla v samo strukturo človeške družbe.

Danes so vsi ljudje ujeti v družbene mehanizme in determinizme. Vsak človek teži vedno bolj za socialnim zagotavljanjem svojega položaja, za urejenim življenjem, penzijo. Ljudje se zavarujejo: proti ognju, proti tatovom, za primer avtomobilske nesreče, za primer smrti. Vse to spreminja samega človeka v masovno bitje: izenačevanje, povprečnost, uradniški ali tovarniški urnik, enakomerna napetost.

V simpatičnem glasilu slovenskih akademikov iz Združenih držav Amerike »Odmevi z Osme«⁴⁾ beleži Franc Šehovič iz Toronta naslednje misli o negativni plati tega problema: »Življenje mladega Američana izven dela sestoji iz dolgega traku weekendov, ki mu omogočajo obisk vsega najnovejšega in vsega, kar se dogaja po nočnih lokalih, lahko si ogleda vse na pol prepovedane filme in obleče vsa najmodernejša oblačila. Zanima se za vse in nič, ljudi pa ima samo za orodje pri izgraditvi svojega, bodočega položaja.« Edvard Kocbek⁵⁾ pa to stanje takole opisuje: »Bojim se, da se težišče preveč prenaša iz človekove notranjosti v zunanji svet. Izgubljam občutek za pomembnost notranjih odločitev in se z vsem inventarjem selimo v zunanost. Bojim se, da se selimo od živih studentov v puščavo... Prihaja čas, ko si bo kolektiv prilastil cilje človekove duše in njegovega poslanstva... približala se bo skušnjava izključno kvantitativnega urejanja. Bojim se za človeka. Ko se bo dokončno preselil v DETERMINIRANI svet in se zaprl v IMANENCO, se bo odtrgal od živih virov večne resnice.«

Človeštvo se spreminja v inertno, socializirano maso, ki se pred našimi očmi vedno bolj spreminja v nekaj, česar še ne poznamo iz zgodovinskega izkustva in v odnosu do katere odpovedujejo vsi podedovani prijem i koncepti. Drzno se moramo oprijeti novih zamisli in jih iz pravilnega znanstvenega stališča čim natančneje eksperimentirati, kajti posebno kristjan bi moral biti prežet z vero, da je vse, kar se na svetu novega porojeva, nekaj živega in kot tako bo moralo nekega dne tako rekoč »vstati od mrtvih«, zaživeti v novi kvaliteti duha in materije, se pokristjaniti.

Kajti v novi sistem vrednotenja je začel človeka pred dva tisoč

4) *Odmevi z Osme*, New York, April 1965.

5) Edvard Kocbek, *Tovarišija*, Državna založba Slovenije.

leti uvajati sam Jezus Kristus. Govoril je o Bogu kot o bitju, ki se ne izraža kakor gospodarski človek, ampak paradokсно: tistemu, ki ima, še dodaja, tistemu pa, ki nima skoraj nič, pa še jemlje. Tistemu, ki je delal ves dan, daje enako plačilo kakor tistemu, ki je delal samo zadnji dve uri dneva. Oče se bolj veseli izgubljenega sina kakor tistega, ki je bil vsa leta poslušen.

Dva tisoč let krščanstva je bilo treba, da se ta beseda pričenja osmisľjati v človeški družbi. Danes čutimo, da ni vse v redu, če zločinca kratkomalo zapremo za dosmrtni zapah — in PLAČAJ za to, kar si storil! Začenjamo se truditi in poizvedovati, da bi zvedeli, kje so vzroki zločina, morda v mladih letih, morda v strahotnem okolju, kjer je kot otrok živel, morda v udarcih, ki mu jih je zadala družba.

Objektivizacija verjetnosti povzroča najgloblje spremembe v človeku samem.

SOCIALIZACIJA IN RAZREDNA NASPROTJA

Marx je napovedoval, da se bo proces socializacije iztekľ v komunistično družbo, v resnici ima objektivizacija verjetnosti za posledico socializirano družbo, o kateri je bilo govora. Marsikdaj je sľišati vulgarno mnenje, da so Združene države Amerike bolj socialne od komunističnih dežel, češ v Ameriki so res vsakemu pridnemu človeku dane enake možnosti, v komunističnih deželah pa so nekateri ljudje BOLJ enaki od drugih. Pod površno formulacijo je čutiti ljudsko občutje: socializirana družba je predvsem dosežek prodora moderne civilizacije in ne toľiko dosledne ali manj dosledne uveljavitve nekega koncepta.

Izčrpno je o tem vprašanju poročal Janez Jerovšek v dveh esejih.⁶⁾ Na kratko bom skušal tu povzeti vsebino zanimivega traktata. Avtor se najprej sprašuje, »ali je marksistični model o razredih še prikladno sredstvo za analizo naše razredne, oziroma socialne strukture.« Temeljna kategorija Marxovega modela je lastnina, t. j. posedovanje sredstev za proizvodnjo v rokah določene grupe. Toda prav položaj lastnine se je v razvitih družbah zelo spremenil. »...Ločitev lastnine od upravljanja pa je v tem pogľedu sprožila tiste bistvene spremembe, ki so ekonomsko in politično vlogo kapitala tako omejile in zmanjšale, da lahko rečemo, da je razred kapitalistov zgodovinsko tako rekoč že odigral svojo vlogo.« Velikih podjetij ne vodijo kapitalisti, ampak menagerji. Frank Tannenbaum, ki je podrobno analiziral položaj v ameriški družbi, pa pravi: »Delavec in delničar (lastnik) sta anonimna in oba podrejena silam, ki jih ne moreta kontrolirati, oba morata sprejemati odločitve od ljudi, ki jih ne moreta poznati.«

Jerovšek zakľučuje: »Vse te in podobne spremembe so toľikšne, da jih s shematično in dogmatično uporabljeno razredno shemo ni mogoče razložiti.«Pripadnost določenemu razredu, pravi Wright Mills, je odvisna, »če jo opazujemo z enostavnega in vsebinskega

⁶⁾ Janez Jerovšek, *Kriterij razrednosti v razvitih družbah*, Sodobnost 1964, št. 10 - 11.

vidika, od višine in izvora dohodkov. Danes je za večino ljudi z lastnimi dohodki izvor dohodka preje v poklicu kot v premoženju. Možnost za prodajo svoje poklicne usposobljenosti na tržišču dela je danes za življenjsko srečo srednjega sloja bolj pomembna kot pa prednost pridobitništva ali prodaja lastnine... Pripadniki novega srednjega sloja ne stojijo med kapitalom in delom, temveč so prav tako brez lastnine kot delavstvo.«

Kolektivi in socialnost resnično nastajajo na svetu; ne nastajajo pa samo preko osveščene akcije proletariata (čeprav ne smemo podcenjevati vloge, ki jo je imela akcija proletariata kot stimulus spreminjanja v kapitalističnih sistemih), ki krvavo obračunava s svojim razrednim nasprotnikom, pač pa predvsem po notranji nuji stvari, preko razvojnih silnic, ki so družbi pospešenega razvoja imanentne. Bodimo si na jasnem! Razredna dihotomija ni iz trte izvita. Zdi se, da latentno in dejansko nastopi povsod tam, kjer počasnost razvoja in splošno pomanjkanje sredstev silijo tiste, ki imajo, da zavarujejo svoje imetje pred tistimi, ki nimajo. In ni izključeno, da bi se zopet pojavila v ostri obliki tudi v razvitem svetu, če bi se tam hitri snovni razvoj naenkrat ustavil.

Toda kjer družba zaide v proces pospešenega razvoja, emancipacije in vsesplošne objektivizacije in kjer začenja to stanje zavzemati tudi konkretne socialistične oblike, tam tudi razredna dihotomija izginja. Ekstremen tip človeka, bodisi kapitalista bodisi proletarca, vedno bolj izgublja tla pred novim tipom človeka, ki je novim razmeram bolj adekvaten. Po biološko: krepi se zvrst, ki je za nove razmere bolj odporna.

Vseobsegajoče podčrtovanje razrednega protislovja je zato socializmu zgodovinsko gledano napravilo medvedjo uslugo. Ob izbruhu madžarske revolucije leta 1956 je sam predsednik Tito izjavil, da je ta dogodek zadal marksizmu in socializmu skoraj nepopravljiv udarec. Stalinizem je prav v zaostritvi razrednega konflikta iskal pretvezo za svoje strahotne zločine. Marksizem nosi na sebi tako negativne in ustrahujoče poteze izključno vsled svoje razredne teorije in prakse. V deželah, kjer so komunisti prišli na oblast, je razredni boj požrl velikanske energije revolucionarnega pokreta, iztiril zdrave sile, z neosnovanimi zločini zameglil resnično perspektivo pravičnejše družbe, ga nevarno potisnil na stranski tir razvoja sveta.

Ilija Ehrenburg⁷⁾ piše: »Stara polemika, če namen opravičuje ali ne opravičuje sredstev, se mi zdi abstraktna. Namen ni smerno znamenje, ampak nekaj zelo resničnega, resničnost sama; ne tiče se le bodočih perspektiv, ampak današnjih akcij, ne določa le politične strategije, ampak tudi etiko. Nemogoče je instavrirati pravico z izvajanjem nepravičnih del, nemogoča je borba za enakost, če spremenimo ljudstvo v skup ek koles in vijakov in sami sebe v božanski mit. Sredstva se vedno prevrčajo na namen, ga napihujejo in spreminjajo njegovo naravo. To je postalo jasno po XX. in XXII. kongresu KPSZ.«

7) Ilija Ehreburg, V. zv. Spominov.

In zopet smo na periferiji nauka, ki ga je pred dvatisoč leti učil Jezus Kristus.

Marksizem hoče biti znanost. Praksa je pokazala, da se razredno protislovje ne razvija tako, kakor je bil to predvidel Marx, zato mora teorija in praksa v deželah ustavnega marksizma nujno opustiti dihotomsko vrednotenje in urejanje sveta, v kolikor ne odgovarja več stvarnosti. Vsled njega se je marksizem v veliki meri pojavljal kot negativna, destruktivna sila, ki ji je bolj jasno, kaj naj razruši, kakor pa tisto, kar naj zgradi.

Za članek Jožeta Pučnika »O dilemah našega kmetijstva«⁸⁾ pravijo, da je povzročil najostrejšo reakcijo med jugoslovanskimi marksisti. Članek je bil objektivno napisan, glede nekaterih trditev pa bi se dalo mirno, t. j. na demokratičen način debatirati. Zakaj torej takšna reakcija? Ali morda zaradi pomanjkanja demokratičnega izkustva? Mislim, da se je to zgodilo zato, ker je Pučnik zavzel stališče, ki predstavlja najučinkovitejšo in najresničnejšo kritiko dosedanje marksistične teorije in prakse. Posebno tedaj, ko govori o katastrofalnih posledicah, ki jih je za jugoslovansko kmetijstvo imelo razredno izhodišče.

Toda Pučnik se ne zadovoljuje z destruktivno kritiko. Iz stališča človeka, ki je celotno problematiko intimno doživel, tudi že podaja konstruktivno stališče (kolikokrat so marksisti izjavili, da radi sprejemajo kritiko, samo — da bi bila konstruktivna!), praktične predloge, kje in kako je treba socialistični sistem revizionirati, da bo začel ustvarjati resnične socialistične odnose. Pučnikovo spoznanje spada med najgloblja tovrstna odkritja.

Pučnik pravi, da resničnih socialističnih odnosov ni moč graditi drugače, kakor od spodaj navzgor, začenši pri najneznatnejši in najnehvaležnejši stvarnosti. Pravi socializem lahko gradimo samo iz najradikalnejše proletarske pozicije! Pučnik na primer svetuje kmetijskim strokovnjakom in mladim tehnikom, naj se ne bi edinole tiščali na znanstvenih inštitutih in mestnih uradih, kjer je človek po sili razmer odtujen od žive podeželske stvarnosti in kjer je stalno v skušnjavi, da bi socializem gradil z dekreti, marveč naj bi se skromno in istočasno najbolj učinkovito podali na teren do zadnjega gorskega kmeta in do najbolj zanemarjenega kmečkega pobalina in tam začeli razvozlavati težave in probleme. Le tako bi navadni človek na svoji koži občutil, kaj je to socialistična zavest in da ima res nekaj od kolektiva. Do skupnosti bi začutil hvaležnost, rad bi zanj tudi kaj žrtvoval in ji začel resnično PRIPADATI. Socializiral bi se.

Zgodovinsko gledano tako delovanje ne bi bilo nič novega, ves slovenski narod je nastajal po podobnem principu. Spominjamo se samo, kako so naši dedje prihajali z Dunaja ali iz Gradca z diplomo v žepu, in namesto da bi postopali po Ljubljani in se bavili z bleščečo ali jalovo mestno kulturo, kakor se je to dogajalo drugje, so šli med ljudstvo in mu posredovali svoje znanje in izkustvo. To se je zgodilo

8) Jože Pučnik, *O dilemah našega kmetijstva*, Perspektive 33 - 34.

z žrtvovanjem posameznika, kajti inteligen ten človek je v primitivnem okolju žalostno okrn el. Toda narod kot celota je iz teh posameznih žrtev enakomerno in organsko raste l in se krepi l. Posameznik se je odpovedal samemu sebi v korist skupnosti. Nasprotje med tujstvom in domačnostjo je premagoval v najradikalnejši socialistični obliki. Zato so bili naši veliki od Prešerna do Cankarja za svoje čase zelo napredno usmerjeni ljudje. Naša nacionalna zavest pa se ni nikoli masovno izrodila v šovinizem, ki je bistvu človeka odtujen.

SOCIALIZACIJA IN MI

Različni gospodarski sistemi ne izhajajo samo iz teoretskih, hipotetičnih izhodišč, ampak v veliki meri tudi iz različnosti danosti same. Zato bodo naša premišljevanja najresničnejša tedaj, ko se bomo omejevali na konkretne situacije in jih analizirali, izhajajoč iz splošnosti neke hipoteze.

Jugoslovanski koncept izhaja iz hipoteze, da se bo nekoč politična oblast v klasičnem smislu preživela in da bo takratna država kot politična tvorba odmrla. To se pravi: ko bo proletariat uspel razredno protislovje postaviti na višjo stopnjo odnosov, ko se bo na mestu stare kvantitete pojavila nova kvaliteta v družbi, tedaj politična oblast ljudem ne bo več potrebna in bo po zakonitosti vseh nepotrebnih funkcij odpadla.

Vendar ni danes nikjer nobenega znaka o nastajanju take nove kvalitete v človeški družbi, ki bi se pojavila sama od sebe po fazi razrednega boja. Sociološki eksperiment ugotavlja, da se novo v družbi ne pojavlja iz razrednega nasprotja. Zato pa lahko podvomimo o zaključkih, ki iz hipoteze o razrednem boju sledijo.

Prav nasprotno vidimo, da se je v socialističnih ureditvah, kakor je Jugoslovanska, politična komponenta z odpravo privatne lastnine iz gospodarstva zelo okrepila, zelo intimno je posegla v svet, kjer prej ni bila doma, in to v tolikšni meri, da danes zelo težko govorimo o marksističnem gospodarstvu ločeno od ostalih družbenih udejstvanj. Opraviti nimamo samo z gospodarstvom, ampak vedno z enoto, ki je politika - gospodarstvo .

Teilhard de Chardin⁹⁾ je odkril izredno važno dejstvo, da je v naravi oblika razvoja iz manj zapletenega stanja v bolj zapleteno iz nekompleksnega v kompleksno. Zdi se mi, da bi bilo odveč podajati posebne dokaze, da taka oblika razvoja velja tudi za družbo samo, saj sta v zadnji instanci človek in njegova družba le del narave.

Vsak dan vidimo namreč, da prav objektivizacija verjetnosti (premagovanje naključnosti) zahteva od človeškega napora vedno kompleksnejših ustrojev, da se število in hitrost interakcij med posameznimi atomi družbe intenzivira po principu verižne reakcije, da je razvoj pospešen.

⁹⁾ P. Teilhard de Chardin, *Le phénomène humaine*.

Iz hipoteze o odmiranju države in oblastniškega elementa družbe so jugoslovanski teoretiki izvedli svoje poskuse decentralizacije oblasti, delavskih svetov in lokalnih skupnosti. Njih pričakovanje se obrača v smer, ko se bo socialistično gospodarstvo **POSTAVILO NA SVOJE NOGE**, ko bo avtonomno zaživel in za politično oblast ne bo več predstavljalo neprestanega izvora homatij in nasprotij. Takrat bo postala komunistična partija nepotrebna in bo lahko polagoma utonila v splošnosti ljudske skupnosti.

To je teorija. V resnici pa pojav decentralizacije in delavskih svetov črpa svoje energije drugje, med drugim, tudi v **nerazrešenih nacionalnih nasprotjih**. Dejstvo nacionalizma nima pravega prostora v marksističnem nauku, ki ga le občasno izkorišča ali pa se ga otepa, kakor da bi ne vedel, na katero mesto bi ga postavil. Njegov obstoj, ki ga seveda ni moč uničiti, se zato pojavlja na različne načine, ti so lahko bolj ali manj odkriti, bolj nagoni ali bolj racionalni. V Jugoslaviji izvaja dvojen pritisk: srbski nacionalni interes se rad pojavlja v vseh elementih integracije, skupne državnosti, združevanja, partije in centralne administracije, slovenski pa v elementih odmiranja vseh teh ustanov.

Pomanjkanje res treznega nazora o nacionalnih pojavih v naši dobi je velika škoda, ker se tako razmetavajo velike nagonске energije socializacije. Če bi se marksisti ne bali dejstvu nacionalizma in nacionalnosti globlje pogledati v oči, bi lahko iz konkretne danosti za socializacijo človeštva veliko več naredili in jo gradili s sigurnejšo roko. Tako je na primer naravno, da je enotni kriterij socializacije v skupnosti, kakršna je Jugoslavija posebno neučinkovit, saj nobena od narodnostnih skupin ne more prav razvijati svojih specifičnosti, v katerih bi vsaka našla optimalne rešitve, ampak se mora vsaka prebijati preko in mimo uradne fasade, izgubljač tako **ogromno količino dragocenih energij**. Za ene je jugoslovanska obleka preozka, za druge pa preširoka.

Razlike se seveda kljub temu javljajo in širijo, ta skuša jugoslovansko obleko razširiti, drugi jo želi zopet stisniti, rezultat pa je, da jo le tržejo. Danes moramo jasno reči, da ne izvajajo samo Srbi nad Slovenci nasilja s svojim integracionizmom, ampak tudi Slovenci nad Srbi, katerim je zamisel o atomizaciji gospodarstva dejansko tuja. Slovenci pa se nanjo naslanjajo prav zato, ker je smrtni greh priti z dejstvi na dan.. Če bi marksisti brez apriorizmov ta dejstva sprejeli, bi lahko vsaki skupnosti dodelili svojo naravno strugo in proces bi pridobil na uspešnosti.

Problem, ali je pri tem potrebno rušiti jugoslovansko državo, se mi zdi neresničen. Državne meje kot zid izolirane skupnosti se v današnji dobi preživljajo, ker nihče ne more živeti samo iz sebe in za

sebe. Socialna učinkovitost narodnih skupin se prav lahko razvija znotraj meja določene večnarodne skupnosti, prav tako pa bo neprestano prehajala preko teh meja. Jugoslovanska politika do Romunov, Bolgarov in Albancev bo predvsem srbska ali makedonska politika, šele posredno pa hrvatska ali slovenska. Razmerje do Italijanov in Avstrijcev pa bo vedno predvsem slovensko.

Hipotetičnost tez o odmiranju politične oblasti in, nasprotno, njen vedno močnejši vpliv na gospodarstvo je zaznati še iz naslednjega pomembnega vidika. Marksistično gospodarstvo je gospodarstvo, kjer je bila v veliki meri odpravljena privatna lastnina. Z njo so bile odpravljene tudi njene funkcije, med njimi seveda individualna odgovornost. Odgovornosti, ki jih doživlja posameznik preko lastnine, sta dve : ena je globalna odgovornost za sredstva in glavnico, druga pa je finejša in subjektivnejša. To je vsakodnevna napetost, ki jo ustvari posedovanje materije, skrb za izpopolnitev ustroja, varčevanje, urejevanje, izglajevanje, izboljšanje. Čeprav popolnosti ne moremo doseči, se ji lahko perspektivno približamo z neumornim in malo očitnim približevanjem od spodaj navzgor, kar pa more hraniti samo mogočna napetost, ki jo ustvari gospodarski čut v človeku. Prva od obeh odgovornosti dela gospodarja, druga pa dobrega gospodarja.

Dejstva družbenih podjetij in organizmov kažejo da je moč po odpravi privatne lastnine prvi tip odgovornosti nadomestiti s sistemom družbene kontrole in objektivizirane verjetnosti, medtem ko drugi tip v socializiranem gospodarstvu skoraj popolnoma zamre. Prav tu pa je eden vzrokov neuravnovešenosti, ki ga socializirana ekonomika pokaže, ko jo prepustimo svobodni tržni dinamiki, in še posebej takrat, ko jo pustimo, da se kosa s tako zvanim kapitalističnim gospodarstvom. Tedaj se obnaša kakor lončena posoda v družbi železnih.

V resnici se z odpravo privatne lastnine gospodarska podstat družbe in njena oblastniška emanacija na zelo intimen in nerazrešljiv način povežeta; kajti socialistična skupnost je nujno organizem in ne več skupk samostojnih celic. Ta organizem pa poseduje organ vodstva.

Zato se mi zdi neutemeljena tudi tista hipoteza, ki zagotavlja, da se bo marksistični sistem lahko razvijal proti socialno-demokratskim večstrankarskim oblikam družbe. Večstrankarski sistem lahko vlada le tam, kjer je med politiko in gospodarstvom tolikšna zareza, da je ekonomska podstat bistveno stabilna in neodvisna od trenutne politične situacije. Ko pa postane gospodarstvo zaradi odprave privatne lastnine popolnoma odvisno od politične iniciativnosti in odgovornosti, ni več možnosti, da bi se vlade v kratkih razdobjih menjavale, kakor je to primer na zapadu. Če pa strank ne moreš menjavati na vladi, postane večstrankarski sistem nesmiseln. Seveda nisem rekel, da je pluralizem idej in mnenj in osebna svoboda nesmiselna. Nagibam se pač k mnenju, da je potrebno ta problem razreševati na povsem nov, originalen način.

V resnici danes v Jugoslaviji funkcijo odgovornosti in kontrole, pa tudi objektiviziranja verjetnosti in odločanja, prevzema nase organ, ki je istočasno politično telo in ideološka polarizacija: komunistična partija. Ona potiska skozi gospodarske organe kri vsesplošne iniciativnosti in odgovornosti.

A. Tannenbaum in S. Seashore¹⁰⁾ sta na XV. mednarodnem kongresu uporabne psihologije v Ljubljani predložila zanimiv prispevek o novih konceptih vloge posameznika v organizacijah. Avtorja trdita da »še totalna organizacija pomeni naraven okvir individualnega obnašanja... Optimalno vodenje in vedenje se da doseči le z ustvarjanjem ustreznih pogojev v organizaciji kot celoti... Pri obravnavanju obnašanja posameznikov v organizaciji je treba praviloma izhajati iz celostnega aspekta organizacije.«

Na mesto razrednega kriterija, ki danes obvladuje vodilni organ socialnega organizma, bi moral zavladati preko izpopolnjenih mehanizmov objektivizirane verjetnosti celostni kriterij. Razredna diskriminacija ima po dvajsetih letih aplikacije socializma le še razdruževalni učinek, ker neresnično cepi ljudi v vredne in nevredne, posvečene in neposvečene, tiste, ki vedo in tiste, ki ne vedo, nas in nasprotnike, napredne in nenapredne, itd.

Osnovni problem socializma pa ni toliko problem oblasti, ki je že tako rekoč eksperimentalno dokazal svojo relativno neučinkovitost pri spreminjanju odnosov v samih temeljih socialnega organizma, ampak je vprašanje pojavljanja družbene sile, ki bi začela iz radikalne proletarske pozicije, iz eksistencialne nuje spreminjati ozračje, ki danes vlada med ljudmi. Kajti Tannenbaum in Seashore pravita: »V visoko storilni delovni skupini ni rečeno, da obstajajo boljši delavci ali vodje, boljši stroji ali tehnična organizacija, ampak predvsem *veliko večja stopnja vzajemnega vplivanja... ali višja stopnja komuniciranja navzgor, navzdol in na isti ravni*. To prispeva k povečani senzitivnosti članov organizacije in večja njihovo dostopnost za vertikalne in horizontalne vplive.«

V bistvu je to zahteva po spremembi v človeku samem, za katero je Marx mislil, da se bo pojavila kar sama od sebe, medtem ko danes vemo, da je ne bomo dosegli brez verovanskega napora. Res je iluzija, kakor meni splošni nazor v današnji dobi dezorientacije in pragmatizma, da bi se dal človek radikalno spremeniti, vendar pa je vsaka zamisel socializma, t. j. manj naključnostne družbe, tako intimno povezana s spremembo v nas samih, da je tedaj tudi socializem sam le še iluzija. Misel o socializmu je nerazrešljivo navezana na upanje o postopnem spreobračanju človeka.

¹⁰⁾ A. Tannenbaum, S. Seashore, *Novi koncepti raziskovanja vloge posameznika v organizacijah, Problemi*, 24.

Tradicije tržaške občine

Guido Botteri

Ob dogodkih, ki jih je sprožil vstop Slovenca Dušana Hreščaka v tržaški občinski odbor in ki so preteklo mesece razburjali tržaško javnost, prinašamo analizo stališča najbolj naprednega dela tukajšnje krščanske demokracije, ki jo je njen tajnik Guido Botteri prebral na zasedanju stranke. Zapis je izredne zgodovinske važnosti, ker je neposredno pričevanje velikega preobrata, ki se je izvršil v nekaterih delih italijanske skupnosti v odnosu do slovenske manjšine.

Krščanski demokratje ne morejo črpati iz politične dediščine tržaške občine pod Avstrijo, kajti te politične tradicije niso bile demokratične pa tudi ne katoliške, ampak v glavnem protidemokratske in protiklerikalne.

NEDEMOKRATIČNA IZKUŠNJA NA REPREZENTATIVNEM PODROČJU

Na podlagi avstrijskega volilnega sistema in posebnih privilegijev, ki so jih priznavali Trstu kot mestu, v katerem sta sovpadali občinska in deželna uprava, so volili tržaški občinski svet:

1. Do leta 1907 preko petih volilnih kurij, katere so delile meščane po vsoti plačanih davkov ali pa po pripadnosti določenim poklicnim in gospodarskim združenjem. Prvi kuriji je pripadala »velika lastnina«. To so bili tisti, ki so plačevali 400 kron davkov in tista podjetja, ki so bila vpisana na borzi. Drugi kuriji so pripadali meščani, ki so plačevali 200 kron davkov, industrijci in svobodni poklici. Tretjo kurijo so sestavljali tisti, ki so plačevali 50-100 kron, mali trgovci in obrtniki, četrto pa vsi tisti, ki so plačevali 5-50 kron. Posebni kuriji so pripadali okoliški prebivalci in to zopet na podlagi te razdelitve.

2. Leta 1907 so povečali število občinskih svetovalcev od 54 na 80, katere so porazdelili na štiri mestne kurije in na eno okoliško. Bili so vezani na volilna okrožja. S splošno volilno pravico so zdaj volili v četrto mestno kurijo in v eno okoliško okrožje vsi državljani, ki so dosegli polnoletnost. Ostale kurije pa so še naprej sestavljali po starih določilih: 400 kron plačanih davkov za prvo, 100 kron za drugo in 20 kron za tretjo kurijo.

Ta sistem je imel za posledico, da je bilo do leta 1907 vpisanih v volilne imenike 6.000-10.000 meščanov od skupnih 150.000-200.000, kar pomeni 5% vsega prebivalstva. Volilna udeležba je nihala od 40-80%. Lahko rečemo, da je 3-4% ljudi zastopalo vse prebivalstvo. Ostajala pa je tudi notranja nesorazmernost: leta 1870 je bilo n. pr. vpisanih v prvo kurijo 220 ljudi, ki so volili 12 občinskih svetovalcev. Enako število svetovalcev je volila tudi druga kurija, ki je imela 318 volilcev, kakor tudi tretja kurija s 1225 volilci in četrta s 1250 volilci, medtem ko je okolica, ki je štela 2002 volilca smela voliti le 4 svetovalce. Leta 1900 pa je 440 volilcev prve kurije smelo voliti 12 svetovalcev, 422 volilcev druge kurije je tudi volilo 12 svetovalcev kot tudi 2709

volilcev iz tretje in 1997 volilcev iz četrte kurije. 2520 volivcev iz okolice pa je smelo voliti le 6 svetovalcev. Po letu 1907, ko so uvedli t.i.m. splošno volilno pravico, je imelo od skupnih 220.000 - 240.000 prebivalcev volilno pravico 40.000 - 42.000, t.j. 18-20% vsega prebivalstva. Volilna udeležba je znašala 80%. Nesorazmerje je še ostajalo: 1023 volivcem prve kurije so določili 16 svetovalskih mest, isto število tudi 4121 volilec druge kurije, 4282 volilec tretje kurije, kakor tudi 22.086 četrte kurije. Za 9561 volilcev iz okolice pa je bilo na razpolago le 12 svetovalskih mest.

Krščanski demokratje ne moremo prevzemati izkušenj, ki so onemogočale ljudsko zastopstvo, ki niso težile za splošno volilno pravico in ki so ohranjale povsem jasne pogoje političnega privilegija kapitalističnemu razredu.

NEDEMOKRATIČNA IZKUŠNJA NA POLITIČNEM PODROČJU

Narodno-liberalna stranka, ki je do leta 1918 obvladovala tržaško politično življenje, ni bila demokratična sila. Vzemimo v roke delo, ki to jasno dokazuje. Napisal ga je Attilio Tamaro v svoji knjigi »Storia di Trieste«, II. knjiga, str. 542.

»Bolj ali manj radikalni pripadniki liberalne stranke so bili demokratje, toda samo toliko, kolikor ni demokracija mogla škoditi narodnim koristim. Občinska uprava je ustanavljala vse občinske institucije, ki jih je terjalo časovno dogajanje: znotraj stranke je bilo dovolj možnosti za stike med meščani in ljudstvom, ki so jih vzdrževali preko velikih združenj tudi takrat, ko ni bilo volitev. Toda vodilni ljudje, ki so n. pr. zagovarjali in širili volilne sisteme, ki so v resnici onemogočali vsako demokracijo, ki so temeljili na davkih in poklicih, so morali pri zadevah občine in političnega predstavnštva upoštevati takó spremenljivost množic, kakor tudi strnjene napade protinarodnih strank. Kljub temu, da so nekateri posamezni voditelji iskreno čutili frامasonstvo, je bilo vodstvo prisiljeno voditi politiko nacionalizma, kar pa je izključevalo demokracijo... Boj je zahteval skoro diktatorski režim: Felice Venezian ga je vodil s svojim ozkim krogom... in z maloštevilnimi prijatelji, ki so vsi prisegali na eno vero... in vsi so jo sprejemali, kljub temu, da je povzročila mnogo protestov in nezadovoljstva, kar je bilo med italijanskim ljudstvom neogibno, tudi zaradi tega, ker so bili nekateri najboljši izključeni iz strankinega vodstva. Zgodovinska dejavnost tržaške narodno-liberalne stranke je precej podobna temu, kar je danes fašizem, predvsem zato, ker je najmlajši in najbolj bojeviti del že takrat uresničil to, kar imenujemo skvadrizem. Lahko pa trdimo, da je delovanje tiste stranke, ki je temeljilo na strogo ločeni hierarhični zgradbi kljub vsem navideznim znakom demokracije v resnici bilo predhodnik fašizma.«

Istrski narodno-liberalni poslanec v avstrijskem parlamentu Matteo Bartoli se je še leta 1906 z odlaševalno in razbijajočo taktiko upiral izglasovanju zakona, ki bi vnesel splošno volilno pravico in to v nakazanih mejah.

NEKATOLIŠKA IZKUŠNJA NA PROGRAMSKEM IN IDEOLOŠKEM POLJU

Naslednje delo osvetljuje takratno usmerjenost narodno-liberalne stranke, predvsem v občinski dejavnosti predstavnikov, ki so jih postavljali na čelo občine. Giulio Gratton, lastnik akcij in framason, opisuje v svoji knjigi »Trieste segreta« str. 128 in 129, nekatere osebnosti, ki bi jih morali po besedah liberalnega svetovalca Jone imeti krščanski demokratje za učitelje in predhodnike.

Felice Venezian, »ki se je že mlad vključil v framasonstvo kot sicer večina tržaških političnih voditeljev, je dosegel najvišjo stopnjo, bil je triintrideseti...« in še »v letu 1894 so Felice Venezian, Giuseppe Caprin, Luigi Cambon, Teodoro Mayer, Aristide Costellos, Costantino Doria, Giorgio Benussi, Jacopo Liebman, Guido d'Angeli in še kdo drug ustanovili novo ložo z imenom „Julijske Alpe“.«

Povsem jasno je, da se krščanski demokratje ne morejo strinjati s tradicijo in izkušnjo tržaških prostozidarjev, ki so imeli vodilni položaj v tržaški politični preteklosti pod Avstrijo. To je bila politična tradicija, ki jo je ista vodilna plast ideološko prenesla v fašistični skvadrizem, kot dokazuje prva izjava skupine »fascio di combattimento«, ki jo je vodil Pietro Jacchia, ki je postavil med programske točke tudi »antiklerikalno politiko« (Claudio Silvestri: »Dalla Redenzione al Fascismo« str. 36).

Med narodnimi liberalci se je samo ena pomembna osebnost, ki pa se ni bila vključila v prostozidarstvo, uprla antiklerikalni usmerjenosti in je izpričala svoja katoliška čustva: to je bil župan Domperi. Toda narodni liberalci so ga hitro izključili iz stranke. Pri občinskih volitvah leta 1900 in leta 1903 se je predstavil s skupino neodvisnih in z združenjem Domenico Rossetti, toda zaman. Narodni liberalci so mu najprej določili za naslednika Sandrinellija in nato Valeria. Sandrinelli je imel namreč, kot je to sramežljivo podčrtal Tamaro, preveč točne pojme o zakonitosti.

Današnji liberalci nas z vabilom, da bi se mi navezali na tradicijo, spominjajo samo na protidemokratske framasone, pozabljajoč seveda zavržene »filokatoličane«, medtem ko pa kak humoristični časopis spet oživlja pozabljenega Sandrinellija.

Treba je še govoriti o pozivu na narodni boj, ki ga je vodila narodno-liberalna stranka in njeni predstavniki: krščanski demokratje smejo in morajo odgovoriti, istočasno ko poudarjajo lastno sodbo o etični vrednosti, ki naj jo ima narodnost, da ne morejo voditi svoje borbe na način in z utemeljevanjem narodnih liberalcev. Pogoji za to bi bila žrtev demokracije in — za nas — nesprejemljiv koncept nacionalizma narodnih liberalcev, ki ga mi ne moremo sprejeti.

K pojasnitvi ideološkega stališča, ki so ga do te zadeve imeli katoličani, naj priključimo v spomin stran, ki jo je napisal Luigi Sturzo leta 1924 v knjigi »Popolarismo e fascismo«:

»Teoretični princip nacionalizma ima poganške korenine in je nemoralen, v kolikor ima narod za najvišjo нравno vrednost in absoluten vzrok človeške družbe; v kolikor podreja posameznika železnemu zakonu kolektivne nadvlade: narod kot smoter samemu sebi; v kolikor ukinja moralno enakopravnost ljudi in narodov v bistvenih pogojih človeške narave; v kolikor povzdiguje moč in nasilje v zakonita sredstva socialnega reda in jih dviga nad državo in zakone.

A v praksi stvarne posledice nacionalizma ne sledijo železni logiki teorije, kakor je to običajno za vse teorije, izoblikovane predvsem v sredstvo ostre in absolutne logike. V resničnem človeškem življenju bivajo namreč mnoge zavestne in nezavestne prvine, ki spreminjajo praktična gibanja izhajajoča iz razumskih konceptov in sistemov.

Krščanski morali gre predvsem za subjektivno in stvarno vrednotenje posameznih dejanj in vplivov na človeško vest, obsoja pa teorije in dejanja, ki nasprotujejo najvišjim zakonom. Krščanstvo izvaja neko stalno spreminjajočo dejavnost po besedah svetega Pavla: noli vinci a malo sed vince in bono malum (ne premaguj zlega z zlom, ampak z dobrim). Tako se je zgodilo z liberalizmom, ki ga obsoja, ker je to nauk absolutne svobode. Pod vzgibom нравnih reakcij svoje dobe je ta popravil daljnosežnost svojih posledic in iz tega so nastali pozitivni elementi za razvoj skupnosti.

Če hočemo to doseči, ne smemo niti za trenutek prenehati idejnega boja proti posledicam napačnih principov, da ne bi napake in zlo niti v skriti obliki ne okužile нравnosti človeških dejanj in bistvenih pogojev skupnega življenja. In tu je treba omeniti, kako je katoliška Cerkev vedno reagirala na нравne napake, ki so se pod imenom politične, patriotske ali pa državne nujnosti razbohotile v vseh dobah.

Kar se tiče šovinizma moramo reči, da mu katoliški kulturni in politični centri vse preveč prizanašajo in ne vidijo vse nemorale njegovih principov, morda zato, ker se je kazal religiji zelo naklonjen. Toda nacionalizmu pomeni religija le toliko, kolikor služi nacionalističnim ciljem: zanj je konflikt med državo in Cerkvijo rešen, zakaj nad enim in drugim stoji v dialektičnem smislu narod kot absolutna duhovna vrednost in poslednji cilj; na isti način, kot je za nacionalizem rešen konflikt med namenom in sredstvi, v kolikor služijo nacionalističnim koristim, podrejajoč se narodu kot prvotnemu нравnemu principu.

Moralizirajoči napor krščanstva, ki je nastalo v imenu božjega bratstva, skuša premagati vse egoizme — vštevši nacionalističnega —, ki v času in prostoru nadvladajo ljudi in spremenijo v dobro slabe zgradbe tega sveta; zakaj ves svet stoji v slabem — mundus totus in Maligno positus est. Tako je nastajajoče krščanstvo spremenilo grško-rimsko poganstvo in nato še barbarstvo in v 19. stoletju je skušalo pokristjaniti demokracijo. Njegova stalna нравna dejavnost se bo morala torej spoprijeti s silno napetostjo, ki jo nacionalizem sproži, in tako narode odrešiti egoizmov in nadvladujočih egocentrizmov v boljše in bolj zdravo vrednotenje človeškega in krščanskega univerzalizma.«

MINLJIVE IZKUŠNJE PREFASISTIČNE DEMOKRACIJE

Tri leta potem, ko je Avstrija razpustila tržaški občinski svet in ukinila ustavne garancije, je 30. oktobra 1918 župan Valerio ustanovil »odbor za javno zdravje«, ki ga je sestavljalo 12 narodnih liberalcev, 12 socialistov (socialist Edmondo Puecher je bil postavljen celo na mesto podpredsednika), h kateremu so se pristopili 4 Slovenci, od katerih sta dva bila pripadnika narodne stranke, dva pa socialista.

Tako je bil narodni liberalec prvi, ki je s samostojno odločitvijo, ki pa ni bila posledica kakšnega demokratičnega volilnega dejstva, poskušal k vladanju javnih zadev v Trstu tudi Slovence. Radi bi pa spomnili na določena sorazmerja. Slovenci, ki so jih povabili k sodelovanju, so se še nekaj dni prej bojevali za jugoslovansko rešitev Trsta, v smislu določil njihovega narodnega odbora v Ljubljani.

Ob prihodu vojaškega guvernerja generala Petittija so razpustili odbor. Narodni liberalci so z novo stranko, ki so jo preimenovali v »Rinnovamento« prosili in tudi dosegli, da so vzpostavili stari avstrijski občinski svet, ne da bi prej sklicali novih volitev s splošno volilno pravico, kot so to zahtevale druge demokratske in ljudske sile in tudi niso odpravili kurij, ki so bile nosilke tolikih privilegijev.

Avgusta leta 1919 so z imenovanjem komisarja Mosconija razpustili »preživeli« občinski svet.

Tako pridemo do volitev v januarju leta 1922. Zakasnitev gre na račun juridičnega značaja ozemlja, ki ga je določala mirovna pogodba in ki je potekalo znotraj Julijske krajine. Toda to so bile volitve, ki so jih pogojili in nadvladali fašisti.

Od skupnih 80 sedežev je »Alleanza nazionale«, ki so jo sestavljali fašisti, nacionalisti, demokratje in socialisti-reformisti, osvojila 64 sedežev. Od teh jih je 42 pripadlo fašistom. Za župana so izvolili Gorgia Pitacca.

Po vsem tem ne moremo govoriti niti o delni demokratični izkušnji v tržaški občini. Pa tudi se krščanski demokratje ne morejo sklicevati — kot je to hotel humoristični časopis, ki je sicer bolj šibak v poznavanju zgodovinskih dejstev, toda toliko bolj trden v svoji »nespremenjeni« veri — na izkušnjo občine, ki je bila že pod fašističnim vplivom in na župana, ki je bil zaveznik totalitarcev, ki so kak mesec pozneje izvedli protidemokratski in protiparlamentarni državni udar.

Od 26.000 je fašistični blok dobil več kot 11.000 glasov. Ljudska stranka je dobila 621 glasov, ki pomenijo v resnici začetek in idealno pričevanje naših najboljših.

Če danes kdo trdi, da niso krščanski demokratje in župan, ki so ga izvolili, vredni tistih tradicij, naj se zaveda, da nas s tem nikakor ne žali, ampak da daje priznanje naši politični časti in doslednosti.

Tudi glede narodnega značaja tistih občinskih svetov in tistih županov so krščanski demokratje dolžni ponoviti — tistim, ki se iz zgodovine ne bi ničesar naučili —, da se italijanstva ne da doseči, pa niti braniti s pendreki in ricinusovim oljem. Italijanstvo pomeni predvsem in nadvsem kulturnost, ki sta jo v naših krajih ricinusovo olje in pendrek najprej onečastila in nato tudi kompromitirala.

Naj v tem smislu še en dokument pojasni stališče katoličanov: pastirsko pismo vojaškega nadškofa, msgr. Bartolomasiya, ki je načeloval tržaški škofiji od leta 1919 do leta 1923. Pastirsko pismo nosi datum 24. maja 1921.

»Škofova dolžnost in bolečine v srcu mi narekujeta, da protestiram zaradi divjih izgrediv po župnijah naše škofije, ki niso prinesli samo škode ljudem in svetim predmetom, ampak ki so povzročili tudi nekaj smrtnih žrtev, da kličem h krščanskemu bratstvu in pozivam k redu in miru.

Protestiram zoper napade na cerkve, farovže in župnijske urade.

Protestiram zoper uničevanje knjig, seznamov, slik, pohoštva in cerkvene opreme.

Protestiram zoper oborožene grožnje, gonje proti osebam, ranjene župnike in kaplane, ki so jih prisilili zapustiti nad deset župnij, katere so sedaj brez službe božje in dušnega pastirstva.

Pripravljeni smo ukoriti ali kaznovati duhovnike, ki bi ne izvrševali svoje dolžnosti, a le na podlagi dokazanih in jasno navedenih obdolžitev, nikakor pa se ne morem strinjati, da bi si skupine državljanov ne glede na cerkveno in civilno pravo, preko državnih zakonov in človečanskih pravic, na podlagi nejasnih govoric in strankarskih nezadovoljstev, jemale pravico krivičnega in krutega obračunavanja z ljudmi brez obrambe.

Protestiram pa tudi kot pastir, ki svojo čredo ljubi in zanjo trpi, kot škof, ki mora braniti cerkveno svobodo in spoštovanje cerkvenih oseb in predmetov in ki je napravil vse, kar je bilo v njegovi moči ob prihajanju vedno burnejših poročil.

Resnično! Nikoli nisem mislil, da bom moral opravljati to žalostno dolžnost. Ne morem naprtiti duhovniški odgovornosti silnih reakcij, ki so na opisana dejanja sledile. Upajmo, da bo po viharju prevladala pravičnost nad silo, številom in orožjem.

Sklicujem se na pravico, a verujem, da je nad človeško, božja pravica. Mi duhovniki in verniki vanjo zaupamo.

To vero mi daje klic ljubezni in usmiljenja, ki je zmagal na križu: »Oče odpusti.«

Bratje, kako vzvišena je ta božja beseda!

S krščansko silovitostjo in plemenitostjo jo ponovimo še mi: »Oče odpusti.«

Pred zadnjo bitko je daroval svojim sinovom še eno tolažilo: »Enotni bodite med seboj, to bo vaša moč.« Sklicujem se tudi na krščansko in duhovsko bratstvo. S takim upanjem in nameni sem prišel med vas, čeprav jih niste morda vedno razumeli.

Bratje in sinovi, nastopajoča ura je primerna, da izkažete svojo krščansko solidarnost in bratstvo.

V teh časih je duhovniško združenje potrebno.

Združenje imamo, treba ga je še utrditi.

Omenjeni dogodki so našim prizadetim bratom povzročili gmotno škodo, nekajkrat celo težko škodo.

Treba je popraviti in pomagati.

Prosil bom pristojne oblasti, zahteval bom povračila in popravila cerkev, uradov in oseb, a prepričan sem, da je prej potrebno, da se izkažemo v bratskem usmiljenju in tolažilju.

Vsem duhovnikom združene in ljubljene škofije toplo priporočam pomagati in tolažiti pobegle in oškodovane.

Začenjam nabirko, v katero sam takoj vlagam dvatisoč lir v upanju, da mi sledijo vsi moji duhovniki ne glede na narodnost.

V srcu pa nosim drug, slovesnejši poziv.

Vsem vernikom kličem: »Mir, mir!«

Siti smo vojn, sovraštva, neredov. Protivimo se sovraštvu, nasprotstvom, sili in sumnji. Poslušajmo Jezusa, ki je od zibelke do križa, ob zadnji večerji in skozi stoletja zaklical: »Pax vobis!« Mir ljudem, mir družbenim in političnim strastem, mir vere in usmiljenja.

V veri in usmiljenju bomo tudi našli razloge za opravljanje svoje državljske in duhovniške dolžnosti: stisnimo si roke, da bi skupno in učinkovito delali, za versko in moralno dobrobit naših krščanskih prebivalcev, da bi se naše duše zlile in tako zadušile medsebojno zagrenjenost in nasprotja med državljani pod istim nebom, na poti v isto nebeško domovino.

Duhovniki moramo postati apostoli, dejavniki krščanske pomiritve. Zanje bomo prispevali besedo, molitev in dejanje, ki naj nastajajo iz prave svobode in Evangelija.

Jezusova ljubezen vlada v vaših srcih.

Trst, 24. maja 1921.

† ANGEL škof.«

Nekateri ljudje se nesramno sklicujejo na dediščino fašistične občine in fašističnega župana. To naj bi bil vzorec, ki so ga Krščanska demokracija in njeni ljudje izdali.

Humoristični časopis, ki smo ga prejle omenjali, je izjavil, da se zaradi pričujočih dogodkov trese v grobu razen Carla Archija (do nedavna Carla Archa) tudi župan Salem.

Kakšen opomin za demokratske katoličane in sploh za vse demokrate!

Salema so namreč kljub nedvomni fašistični veri in kapitalističnemu izvoru (tržaški fašizem je bil vedno s tem povezan) odstranili iz tržaške občine prav zaradi židovskega porekla. Dvajsetega avgusta leta 1938., šele štiri dni po njegovi defenestraciji, je izšla v časopisu le majhna nota o »zamenjavi nalog« na občini. Ta zamenjava je potekala med županom in prefekturnim komisarjem, ne pa med županom in županom.

Kaj naj torej pomeni sklicevanje nanj?

Ali pomeni le protest zoper rasno politiko fašizma, ki je prizadela najprej ljudi, ki jih židovska pisateljica Gemma Volli imenuje »fašistonski Judje do leta 1938«? Članek je koristno berivo (Gli ebrei

in Italia durante il fascismo) za tiste, ki žele odkriti nekaj novih zanimivih potrdil o mnogih drugih bobnečih katonih občinskega sveta.

Ali pa morda protestirajo, ker ne nadaljujemo njih rasne politike še v drugih smereh?

Iz groteske pa preidemo na satiro, če pomislimo na posledice, ki jih je rasistična politika imela na dogodke v naši občini, ko so si leta 1941 omislili novega župana. Takole pripoveduje Carlo Schiffrer (revija Trieste, november-december 1938), ki si je bil v prefekturi ogledal tozadevne dokumente.

Gefterja Wondricha ** »so izločili, ko so v preučitveni fazi nepreznе candidature ugotovili na podlagi genealoškega drevesa, da je »Halbjude« (na pol žid) in ga zaznamovali s pečatom nürnberških zakonov. Ugotovitev pa je bila še otežena, ker so našli, da je treba drugo polovico njegovega porekla označiti za hrvatsko-madžarsko«. (To se ni dogajalo namreč po naši italijanski zamisli narodnosti, ki je predvsem zgodovinsko-duhovna, t. j. človeška, ampak po takrat veljavnem biološko-rasističnem, živalskem konceptu.).

Demokracija, in prav je tako, je bila z Gefter-Wondrichem bolj radodarna. Če hoče oditi z občinskega sveta, lahko to stori brez impozicije njegovih fašističnih kameradov, teorikov rasizma, ampak po svoji svobodni odločitvi.

PA PREIDIMO NA IZKUSTVO OBČINE OB PROPADU FAŠIZMA

Poslužili se bomo zanesljivega in mirnega Schiffrerjevega pisanja.

»Septembra 1943 se je italijanski državni aparat za Trst in Julijsko krajino sesul, sledila je nemška aneksija, ki je bila zakrita bolj v imenih kakor v dejanjih. Višji tržaški meščanski sloj, ki je bil do leta 1918 za Avstrijo, nato pa za odkrit ali zakrit fašizem, se je zaradi varstva svojih interesov takoj spoprijaznil z mislijo kolaboracionizma. Toda hotel je ostati zvest svojim načelom, da je bolje ne izpostavljati svojih glavnih eksponentov na javnih mestih, zato je potisnil v ospredje na pomembnejše položaje svoje najbolj preizkušene funkcionarje, kakor sta bila Coceani in Cesare Pagnini (ta drugi je bil pravzaprav sindikalni voditelj, ali za fašizem je to bilo eno in isto); tako sta ta dva postala prefekt in župan, ob svoji strani pa sta imela mlade ude kapitalističnih družin.

Osemindvajsetega aprila je najuglednejši eksponent avstrijsko-grško-lošinjsko-tržaškega združenja milijonarjev odšel k Antoniu Bertiu, za katerega je mislil, da je predsednik C.L.N. (Narodno osvobodilnega komiteja) in mu takole dejal: »Coceani in Pagnini sta naši zaupni osebi; na tista mesta smo ju postavili mi. Vi morate zato vplivati na komite, da naj tudi „potem“ ohranita isti mesti kakor zaupni osebi samega C.L.N.«

Tistega dne je Berlin gorel, Hitler se je v deliriju pripravljaj na svojo nibelunško smrt, Mussolini je visel vznak na Piazzale Loreto. Samo za te tržaške glave se ni nič spremenilo in najvažnejši problem

so videli v ohranitvi svojih kreatur na ključnih položajih, kamor so jih bili postavili.

Ali naj se krščanski demokratje oziramo na takole dediščino?

Ali Krščanska demokracija izdaja narodne koristi po bitki, ki jo je skvadrizem dobojeval z ricinusovim oljem in palico, fašistični režim pa s posebnim sodiščem, streljanjem, mučenjem na inšpektoratu v ulici Bellosguardo, s svojim kolaboracionističnim dvoličjem?

Glede tragičnega inšpektorata ne bo odveč, če se spomnimo nedvoumnega dokumenta, kjer najdemo tudi že obsodbo fašistične obrambe narodnih koristi. To je pismo, ki ga je tržaški škof naslovil marca 1943 (pred padcem fašizma) na podtajništvo za notranje zadeve:

»Že delj časa je slišati glasove, da aretirance silno pretepajo, da bi spregovorili. Glasov je zadnje čase vedno več. Zagotavljam vam, da je prebivalstvo nezadovoljno in ogorčeno nad takim zadržanjem, ki ni v skladu s človeškimi zakoni in ki škodi našemu dobremu imenu.

Sprva takim glasovom nisem hotel verjeti, ker sem mislil, da so pretirani. Sedaj pa ne več. O tem mi govorijo resni in verodostojni ljudje. Naposled pa sem za dejstva zvedel naravnost, in so torej gotovo resnična. Može in žene mučijo na strahoten način. Ob nekaterih posameznostih sem se zgrozil. Mlade in celo mladoletne žene slečejo do golega in jih posiljujejo na krut in opolzke način. Ranjeni in potolčeni svoje mučitelje prezirajo. Dogodki, ki jih ni moč zanikati, morajo prenehati zaradi človeške časti, dobrega imena Italije, spoštovanja zakona in oblasti.

Resnica, ki prihaja med mukami na dan, je kar najbolj negotova, saj med mučenjem človek izreče tudi kar ni res, le da bi se rešil trpljenja.

Ne glede na to pa se vse ruši, ko predstavniki oblasti protizakonito izvajajo silo in krivico. V zaupanju naroda vse propade. Ni je sile, ki bi ohranila in obranila zgradbo, ki je v temeljih načeta. Nezavarovani državljani se brani sam. To je anarhija. Ko je človek popolnoma brez pravic, se silno upre, saj nima kaj izgubiti. S strahom gledamo na te dogodke. Prosim vas, ekszellenca, da govorite s tistim, ki more in mora obraniti take zločine. Prosim vas, da mu prikažete neugodno občutje in neodobravanje italijanskih Tržičanov, preden bi jih izrazil kdo drug, ki nas ima za barbare.«

Dramatično pričevanje monsignorja Santina bi morali vsi proučiti, ga pohlevno premisliti in poglobiti oceno in obsodbo nad našo zgodovino in ljudmi, ki so v nji sodelovali.

Ali so možje kolaboracionizma branili narodnost, prav tisti, ki se danes iz različnih prižnic drznejo obsojati v imenu zgodovinske etike?

Galliano Fogar (»Sotto l'occupazione nazista nelle provincie orientali« str. 36) piše: »Junija 1944 prepove Sturmbahnführer SS oddelkov Muendhaenke vsem četam in podvrženim poveljstvom, da bi razobežali narodne zastave in oznake ali druge podobne simbole. Ukaz za italijanske regimente podpiše sam Esposito zaradi pokorščine in pa, da bi gornjo izjavo sporočali vsem oddelkom in odvisnim prezidijem.«

(Krožno pismo št. 748-RS-5.) 17. 8. 1944. je bil na Reki izdan strog ukaz, da pri mostu Svežega Ivana izgineta italijanska in hrvatska zastava. Nacistična oblast ne trpi nobenega zunanjega znaka italijanske prisotnosti, tudi fašističnega ne.

Danes veliko govore o »spuščanju trobojnice« — in to predvsem tisti, ki so jo dejansko edini spustili s svojimi rokami v rokah nacistov po 8. septembru 1943, ko so krščanski demokratje v vrstah upora pripravljali demokratsko bitko za osvoboditev.

Pričevanji je mnogo.

Umetna polemika o »odpiranju občine« priklicuje v spomin zaradi kontrasta odločbo nacističnega gauleiterja, ki naj bi omejevala »bivanja« Italijanov iz drugih provinc na ozemlju Jadranskega priirozja do največ sedem dni, prekoračitev roka pa vezala na izdajo posebnega dovoljenja (odločba št. 29).«

Nacistični vojaki porušijo v Kopru Saurov spomenik.

Kakšno spuščanje zastave s strani krščanskih demokratov!?

Slovenski kolaboracionisti porušijo v Gorici pod varstvom SS-oddelkov spomenik padlim iz prve svetovne vojne (Fogar str. 42). O tem piše sam Bruno Coceani (najbolj zanesljiva priča) v delu »Mussolini, Hitler, Tito alle porte orientali d'Italia«.

Prefektura ustanavlja slovenske in hrvatske šole, prefekt pa tiska uradni list tudi v slovenščini. V Gorici, Postojni, Puli in Reki pa imajo fašistični župani ob strani slovanske podžupane in podprefekte.

Sam general Esposito, nesrečni predstavnik samega sebe, ki mu nacisti preprečijo vključevati med salojske vojake tržačane (Esposito je na to pristal), prinaša (Trieste e la sua odisea, str. 135) norčevalno nacistično obtožbo, da je sama italijanska uprava odgovorna za nesrečno stanje, ker je prekomerno zaostрила narodnostna nasprotja.«

Za nacisti (in fašisti so bili z njimi) je Primorje področje, kjer vlada babilonska zmeda jezikov in prepletanje narodov. (Fogar str. 44).

In še Carlo Schiffrer iz prefekturnih dokumentov:

»Ko je Coceani poslal okupacijskim oblastem Pagninijev curriculum vitae (živiljenjski opis), je z uradne kopije izbrisal označbo »irendentist«, zanikajoč na ta način vso tisto preteklost mesta in samega sebe, ki je bila moralni temelj njegovega dotedanjega delovanja.

Podobno v vsej provinci. Iz upravnih aktov in imenovalnih dekretov je zaznati hitro drobitev italijanskih stališč. Vojaške oblasti postavijo na čela občin že od prvih dni slovenske elemente, večinoma zgolj relikvije avstrijske uprave, pa tudi ljudi, ki jih je fašistična policija imela za »subverzivne« in ki jih je prej posebej nadzorovala. Ti vpeljejo v uradne akte svoj jezik, razpustijo italijansko uradništvo, ga zamenjajo z ljubljanskim, se povežejo s četniki itd.

Ali je moč krščanske demokrate opominjati na takole dediščino italijanske obrambe? Ali naj se naš občinski svet in naš župan navežeta na tradicijo tržaških kolaboracionistov iz let 1943 in 1945?

Če stopimo za korak naprej, najdemo po tridesetem aprilu 1945 na tržaški občini, ki jo je bil prevzel Svet za Osvoboditev Trsta, kor

vedno imena prostožidarjev, ne pa imen katoličanov. Še celo v delegaciji, ki se je šla dvaindvajsetega maja 1945 poklonit Titu, bomo našli prej imena italijanskih kapitalistov kot katoličanov.

ZA KONEC

Zavedamo se, da delujemo v dramatičnem zgodovinskem sosledju, ki je bogato na protislovjih, a tudi na osveščanju. Vendar se jasno zavedamo tudi napak in nesreč, ki jih je demokracija podedovala iz preteklosti. Čutimo težo vzpostavljanja človečanskega sožitja, ki se je že bilo povrnilo v barbarstvo, kakor je rekel škof Santin. Nove odnose bomo lahko vzpostavili samo s povezovanjem demokracije, narodnosti in duhovne zavzetosti.

Zavedamo se, da v razreševanju vozlov našega ozemlja ni še nihče preizkusil demokracije ali krščanstva.

Zavestno gledamo v prihodnost sveta, ki širi svoje meje, jih umerja, se združuje v verskem, duhovnem in družbenem ekumenizmu. Zato moramo naprej!

Marksisti in kristjani govorijo o Bogu

Marca letos je bil v Parizu 17. teden katoliških intelektualcev. Tema debat je bila: Bog danes, Ateizem v vseh svojih aspektih je bil torej v središču zanimanja in študijev. List »Témoignage Chrétien« je sledil delu tega tedna in o njem obširno poročal. Po mnenju tega lista je največ pozornosti vzbudil večer dialoga med marksisti in kristjani, h kateremu sta največ prispevala dva moža: Roger Garaudy, član Centralnega komiteja francoske komunistične partije, in Jean-Yves Jolif, redovnik pridigar. Iz obširne reportaže njunih govorov povzemamo najvažnejše misli.

ROGER GARAUDY: »KOT MARKSISTI SE BORIMO ZA ČLOVEKA

Ena osnovnih značilnosti marksističnega ateizma je ta, da dopolnjuje vse, kar so kulture in nadaljnje civilizacije prinesle človeku. Dober del te dediščine je krščanstvo, čigar človeške temelje bo po Marxu samo resnična demokracija uresničila na profan način. Garaudy skuša naštet, kar se po njegovem mnenju v marksistični misli veže s krščansko dediščino, ne da bi pri tem hotel nadomestiti teologe ali dati neko novo razlago krščanstva. Marksizem je dopolnil predvsem tri teme, ki jih najdemo v krščanstvu.

Človek stoji nasproti dvema nasprotujočima si nujnostima: potrebi po popol-

nem znanju in nezmožnosti, da ga doseže. To protislovno nujnost so doživeli vse religije in še posebno krščanstvo, toda na problem izvora in cilja so skušale odgovoriti z miti geneze in z eshatološkimi miti. Marksistična kritika zavrača te iluzorične odgovore, ne pa realna vprašanja, ki so jih religije vzbudile. Dejansko se ne more govoriti o religiji le v mejah alienacije: alienacija je bolj v odgovorih kot v vprašanjih.

Človek pridobiva rastočo nadoblast nad naravo, nad družbo, nad svojo lastno usodo, toda če njegova oblast nenehoma raste, pomeni, da se mora vedno vojskovati in nikoli zmagati. Bolj kot pri popolnem znanju opazimo to pri popolni sreči, h kateri človek teži.

Religija hoče dati metafizičen odgovor na to historično nujnost. Na ravni spoznanja religije začenjajo pri neki realni potrebi in spremenijo v odgovor, kar bi moralo biti vprašanje, na ravni dejanja pa prehajajo od nujnosti posredovanja do prisotnosti posredovalca.

Znova bomo rekli, da je alienacija v priznanju te priložnosti, ne pa v nujnosti, ki jo povzroča in ki jo mora marksizem vzeti nase tako, da med miti najde prizadevanje, ki jo je rodilo.

Veliko bogastvo krščanstva je v objubi združenja človeštva, ki predstavlja nek totalen in širok pomen človeški ekzistenci in dejanju. Za grški humanizem je najširša skupnost skupnost mešča-

nov, iz katere so izključeni sužnji in barbari. Z rojstvom krščanstva se prvič v zgodovini pojavi poziv k neomejeni človeški skupnosti, k celoti, ki združuje vse celote. Poleg tega je krščanstvo prvo ukinilo razdelitev med svobodnimi in sužnji, toda to je storilo le v duhu, nikakor pa ne dejansko kot na primer Spartak. Krščanstvo je torej religija sužnjev. Da pa se je ta težnja krščanstva uresničila, je bilo treba čakati stoletja, in ta razvoj se je odvijal predvsem izven Cerkve, posebno v herezijah, še največ pa v revolucionarnih kljub in socialističnih revolucijah. Kljub temu pa pojav krščanstva »predstavlja neko čisto novo fazo religiozne evolucije, ki je poklicana, da postane eden najbolj revolucionarnih elementov v zgodovini človeške misli« (Engels). Dejansko postane suženj prvikrat človek, ne pa govoreče orodje, kot je bil tudi za največje genije Grčije. Tega, kar Marx imenuje človeške temelje krščanstva, ni uresničila nobena krščanska skupnost, lahko pa bo komunizem to uresničil na profan način v brezrazredni družbi, v kateri bo vsakdo imel možnost, da razširi vsa človeška bogastva in kjer svoboda in življenje drugih ne bosta predstavljala neke meje, temveč pogoj za svobodo in življenje individua. Prej pa se morajo med ljudmi uničiti tisti kupčijski odnosi, ki povzročajo alienacijo in spreminjajo odnose med ljudmi v odnose med stvarmi in pripravljajo ugodna tla za družbeno izkoriščanje, narodnostno zatiranje in vojne. S socializmom se je »resnična ljubezen človeka prvikrat organizirala kot ustvarjalna moč« (Gorki). Pojmovanje krščanske ljubezni je najvišja podoba, ki si jo človek lahko daruje o sebi in o pomenu svojega življenja. S tem, da se na to ljubezen sklicuje, kot na že obstoječo, zato da obsoja pravične krutosti boja proti svetu, ki je nasprotje ljubezni, krščanstvo brani tiste ustanove, ki preprečujejo uresničenje te ljubezni in človeške skupnosti.

Razčlenimo čim jasneje pomen marksističnega ateizma. Za nas marksiste je naš boj boj za človeka. Marksistično zanikanje Boga ne izvira iz zanikanja človeka, temveč iz boja za človeka. Do ateizma nas navaja dejstvo, da religije odgovarjajo na vprašanja, ki si jih človek postavlja, z odgovori, ki so nevredni vprašanj, in da nam z izgovorom nadnaravnega ponujajo podčloveško, kot na primer

pri religijah iracionalnosti ali resignacije.

Tudi marksist si postavlja vprašanja o pomenu svojega življenja in smrti. Izpovedovanje ateizma ima le vrednost očiščevanja. Upravičeno in potrebno je proti vsem karikaturam absolutnega, ki so v pravem pomenu besede zločin proti duhu. Religija odgovarja visoki človeški nujnosti totalizacije znanja in dejanja, ki bi naredila resničnost za nas prozorno, tako, da ponuja nadomestek totalnosti in nadomestek neskončnosti, ki izjalovi in poniža misel in dejanje. Take nadomestke in karikature marksist odklanja. Ateizem je potreben, da doprinosu krščanstva da nek poln pomen.

Kristus je dal najvišji model svobode in ljubezni, toda krščanstvo ga dviguje nad njegov človeški položaj. Tako ta svoboda ni več človeška svoboda, temveč božji dar. Ta ljubezen ni od tega sveta, ampak že obstaja in Kristus nam jo je že odkupil. Zgodovina človeških bojev za svobodo in človeško enotnost je torej le trikirana zgodovina, kajti mi smo bili že odrešeni.

Vse to, kar so ljudje sanjali najlepšega pod božjim imenom, nikakor ni za nami, temveč pred nami, kot naloga, ki jo moramo dopolniti. Anglikanski škof Robinson pravi, da ni srečanje s transcendentnim privilegirano izkustvo, temveč specifično človeško izkustvo. Transcendentno se pojavi vsakokrat, ko se nekaj novega pridruži človeški formi tako na znanstvenem in umetniškem, kot tudi na političnem ali socialnem polju. In transcendentno je izkustvo, preko katerega človek spozna, da je Bog v svetu. Na tem polju se lahko marksisti, ki hočejo razumeti, dopolniti in uresničiti človeške temelje krščanstva, združijo s kristjani, ki razumejo očiščevalno vrednost marksizma in ki se nočejo odtegniti človeškemu boju.

S tem, da kristjani nočejo več videti v tehničnem napredku Satanovo skušnjo, temveč potrditev človekove moči in veličine, s tem, da tudi sami občutijo potrebo po omejitvi razlik med družbenimi razredi, da ne grozijo z izobčenjem socializmu in komunizmu, temveč da v njiju vidijo neki sistem človeških odnosov, ki je nad kapitalizmom, s tem, da priznavajo vrednost ljubezni do življenja, znanja, sreče, z vsem tem se pred nami odpirajo neskončne perspektive skupnega dela in boja. Problem odnosov med kristjani in marksisti se

iz dialoga lahko razširi na medsebojen pouk in tekmovanje, ki bo silam preteklosti in smrti zoperstavilo neskončno gradnjo človeškega mesta.

JEAN-YVES JOLIF:

»NOV SVIT VSTAJA«

Večkrat je opis ateizma krščanski veri tako blizu, da vernike nujno vzpodbuja k temu, da se na bolj jasen način polastijo svojega lastnega izkustva. To je bilo, je in bo. Nekatere duhovne dimenzije, ki so neločljivo združene z vero, najdemo tudi proste, postale so dobrine človeškega duha. Krščanstvo odkriva izven sebe neki humanizem, ki je kot njegova narobe obrnjena podoba, njegov profani izraz. Tu mu je včasih zelo blizu, nikakor pa ni z njim nezdržljiv. Današnji čas zahteva, da se mu prilagodimo. Toda tega ne bomo storili s predelavo ali uravnavo vere, temveč s tem, da bomo preuredili življenje po njenih zahtevah.

S tem, da nam pokaže, da hoče biti marksizem dopolnitev človeških temeljev krščanstva in njegova profana uresničitev, nas Garaudy vzpodbuja, naj se vrnemo k bistvu. S tem, da hoče nadomestiti teologe ali dati neko novo razlago krščanstva, ne zanika soglasno z mano vernikom pravice do svoje lastne razlage.

Prvi pogoj za medsebojno razumevanje je ta, da se drug drugemu predstavimo odkrito, brez mask in trikov. Brez te medsebojne zahteve po poštenosti bi bilo srečanje med katoličani in marksisti nekoristno in jalovo.

Vera nam razodeva končni pomen človeške zgodovine. Vse situacije, dejanja, sklepi so le zavzetje nekega stališča v odnosu do božjega Življenja, ki nam je dano. Smrt je odvrgitev od tega Življenja. Zgodovina je tako kraj in čas izbiranja med Življenjem in Smrtjo. Razodeto nam je tudi, da je izbira Življenja mogoča samo po Kristusovi milosti in to ne samo zato, ker je po njem Življenje postalo imanentno človeški zgodovini, temveč tudi, ker bi nam ga pred grehom, zanikanjem Boga in torej Smrtjo, lahko samo on vzel. Človeško existenco lahko razložimo z dejstvom, da nas je Bog, potem ko smo bili zaradi greha že mrtvi, znova oživil po Kristusu. To Življenje, ki je naše po veri v Jezusa Kristusa, se nam kaže kot ljubezen, ki združuje ljudi med seboj in z Bogom. To združenje nam je darovano skupno z

Življenjem. Te ljubezni in tega združenja ne moremo skrčiti na zgolj človeški pomen besede, z vero se njihov pomen dvigne na božjo raven. Kristjani tolmačimo zgodovino in existenco vsakega človeka v luči vere. Garaudyjeva skrb in strah, da bo krščanstvo z dogmatičnimi odgovori na človeške zahteve ustavilo tok zgodovine, odvrčanje darov, ki jih človek lahko doseže le s svojimi dejanji, protest pred trikirano zgodovino, pohujšanje pred Bogom, ki nastopa le zato, da napolni vrzeli človeškega znanja, vse to je za kristjana pomembno in zdravilno. To, proti čemur se Garaudy dviga, je hkrati to, kar skušamo mi z delom vsak dan premostiti, to, pred čemer nas bo rešila le neprestano spreobračanje: Krščanstvo brez vere, krščanstvo, ki se ne sklicuje več na božjo besedo in ni več božje Življenje, temveč preprost človeški odgovor na človeške zahteve, ki je kot poganske religije fikcija človeškega izvora. Vernik torej razume resničnost, v kateri živi, le po veri.

Toda ali nismo postavili krščanskega življenja vse preveč v neko onstranstvo? To je značilnost religij, ki so obljuba neke dovršitve v onstranstvu, po smrti. Kot take lahko služijo kot slepilo tolažilo, prikrivajo resnično trpljenje, lahko nasprotno storijo to trpljenje nezno in silijo človeka, naj mu zada neki konec, nikakor pa ne morejo dati človeku dokončne rešitve, kajti odgovor postavljajo v neki jutri, ki je vprašanju tu. Med krščanstvom in tem, kar imenujemo religije, je velika razlika: prvič je treba krščanstvo živeti v zavesti, da je osnovano na božji iniciativi, drugič pa krščanstvo ni beg v onstranstvo, ampak valorizacija sedanjosti. Božje kraljestvo sedaj sicer ni očitno in vidno, spoznamo ga lahko le preko vere. To pa še ne pomeni, da je odsotno in da onstran zgodovine ni še nekaj. Sprejeti krščansko življenje se pravi sprejeti sodobno človeško življenje, se pravi živeti v svetu. Nič ni nevarnejšega kot brezbržnost ali mržnja do človeških resničnosti in nič ni nasprotno bolj zdravega, kot je ljubezen do življenja. Vera zahteva od človeka, da spozna in prekorači vse dimenzije in vsa področja. Življenje samo nam zadosti za vse svoje muke. Končno pa se do Boga lahko povzpne le preko človeškega, saj se nam je krščanski Bog razodel prav preko Učlovečenja Jezusa Kristusa. Krščanski Bog ni vključen v neko mrzlo in daljno

transcendenco, temveč je Bog, na katerega se obračamo in ki je objekt naše ljubezni. Razlike med svetim in profanim ni, kajti najpreprostejša dejanja dvigujejo človeka k Bogu. (Kar ste storili kateremu izmed mojih najmanjših bratov, ste storili meni. - Mt 25, 40).

Sprejeti dar milosti, to je božje življenje, nikakor ne pomeni odtegniti se človeškim vrednotam, kajti le preko njih ljudje spoznajo božje Kraljestvo. Milost človeško naravo le izpopolnjuje, nikakor je ne tlači, kajti kljub milosti ima človek še vedno dolžnost spoznavanja in iskanja.

Kristjani so del človeštva in tudi njim je prisojen del tiste naloge, ki je naloga vsega človeštva. Kristjani niso neko bratstvo odsotnih, toda bistveno zanje je to, da gradijo bratsko občestvo, ki bo v zgodovini dalo slutiti občestvo svetnikov.

Historični angažma je za kristjana potreben, toda ne odločilen. Rešenje človeštva — njegovo življenje v absolutnem smislu — ni namreč odvisno od historičnega ali profanega uspeha, ampak je sad božje iniciative. V tem smislu lahko doseže odrešenje vsak človek, ne glede na historični položaj in efektivno človeško revščino, toda nikakor ne brez svojega sodelovanja. To pa obstaja v težnji, da odgovori nujnostim, ki zanj predstavljajo božjo interpelacijo, in v težnji k humanizaciji zgodovine same. Ta zgodovinska naloga pa zahteva materialne pogoje, brez katerih ni mogoče odpreti poti in spremeniti stvari in ustanove.

Če so se torej uresničili pogoji, da se ustvari bratsko človeštvo, lahko trdimo, da danes vstaja nov svet, da se pojavlja nova zgodovinska doba, ki bo omogočila vsem ljudem, da spoznajo dimenzije božje Ljubezni.

Povzela Živa Gruden

Boro Kostanek : Črtice mimogrede

Državna založba Slovenije v Ljubljani je pri knjižni zbirki Tokovi časa in v nedomiselni opremi Jožeta Brumna koncem lanskega leta izdala prvo knjigo mladega koroškega avtorja Bora Kostanka. Črtice mimogrede tako je avtor naslovil svoje delo, so razdeljene na dvoje prizorišč, med katerima pa ni dramske napetosti, niti kake druge bistve-

ne razlike, če ugotovimo, da je prvo prizorišče zbirka ljubezenskih pesmi v prozi drugo prizorišče pa le razširitev te zbirke na moderne človeške in osebno-umetniške probleme.

Med ljubezenskimi pesmimi v prozi, ki v tej knjigi prevladujejo, bi bile najboljše Nezakonske trave, Mavrična deklica, Poljub, vendar tudi zanje veljajo vsi tisti zadržki glede jezika in notranje strukture v Kostankovih črticah, katerim moramo še posvetiti svojo kritično pozornost. Čeprav je Kostanek avtor bliskovitih liričnih asociacij, so te pogosto preveč stereotipne in nosijo pečat tistega provincialnega literarnega sentimentalizma, s katerim smo Slovenci že prenasiteni in se ga mora sodoben avtor čimbolj varovati. Enostaven primer: »Roke moje male deklice so pravkar rodile beli dan,« stran 16.

Največjo ustvarjalno globino je Kostanek razodel v črtici Mimo drevesa Zlatasti (stran 26), kjer si je z učinkovito surrealistično podobo (»V očesu moje mame plava mrtev kit«) in s slikanjem mrtvega sveta (»Stene so brez stene, na cestah ni nobene ceste«) odprl vrata v metafiziko absurda. Zanimiv je tudi poskus »literarnega kubizma« v črtici Dan, pri kateri pa pogrešamo skrit, nepopovnljiv sistem, ki je pri kubistični umetnosti nepogrešljiv. V nekaterih črticah (Mrtvi bus, Nova cesta, Vojašnica) zanimiva ideja ostane skoraj brez učinka, začne se nam namreč vsiljevati občutek, da Kostanek v drugem stavku večkrat ne ve, kaj je napisal v prvem. Naj navedemo samo sledeče stavke: »Nekoliko nižje je bil zrak kakor veliko nejasno morje ptic. Bil je poln sivega zraka. Nekje med pticami in zrakom, je visela topa sekira meseca (stran 47). Zaradi prvih dveh stavkov izgubi učinek tudi tretji, čeprav vsebuje krepko surrealistično podobo. Zaradi pomanjkanja ustvarjalne samokontrole, saj bi večkrat lahko zamenjali začetek in konec (Tihožitje, Zemlja in vse druge zemlje), se vrinejo nekatere banalnosti, ki imajo v lirični črtici še posebno kričavo barvo, n.p. »Deklice so tukaj, ki domujejo na meni« (stran 36) ali »mogočni »valjki ravnin« (stran 19).

Je hotel biti Kostanek žongler slovenskega jezika? Je prevajal v mislih iz nemščine? Kako naj pravično razlagamo vse ponesrečene skovanke, jezikovne samovoljnosti, genitive genitivov, nemško popačene stavke in besede, med katerimi se le malokdaj zasveti pozabljena

beseda koroškega narečja. Niti z neslovenskimi šolami niti z življenjem v dvojezičnem okolju ni mogoče opravičiti tako slabega poznavanja materinskega jezika. Kostanka namreč te upoštevanja vredne življenjske okoliščine niso napravile previdnega in presojajočega zapisovalca svojih misli in občutij, nasprotno, ustvarjalna samokontrola se mu je vse preveč pogosto izmuznila iz rok kot nekomu, ki je iz nevednosti postal predrzen. Zato se »Mavrična deklica« te poezije ni mogla druge dvigniti s svoje diletantske osnove kakor tam, kjer se je avtor hote ali nehoče poskusil zavedeti pomena, ki ga ima v literaturi, v občutljivi in nepreizkušeni pesmi v prozi še posebno, prav vsaka beseda, pa če ima tudi en sam zlog! Naj navedemo par nesrečnih skovank: mladodadne dlani, ohlip mojega povratka, umegljen, uravnostrešen, in primer popačenega stavka, ki prav nič ne pomeni: »V sončno mehkovino so postiljali brazde in povlačili naoranino z dlanmi!« In takega blaga, ki bi ga morala zavreči tudi najbolj širokogrudna moderna poetika, kar mrgoli.

Kostanku ne odrekamo liričnega daru in sangvinično prozne asociativne domišljije. V prid njegovemu razvoju je tudi, da išče moderen izraz. Napačno pa bi bilo, če bi se odločil za eksperiment v literaturi in si zanj iskal izraz po liniji najmanjšega odpora. Vsako avtentično, resnično novo umetniško prizadevanje, vsako formalno eksperimentiranje, je vztrajnostni moment napora, ki je vnaprej nerazrešljiva krivulja, ker jo riše križanje zavestno-podzvestnih silnic prizadetega ustvarjalnega duha.

Milena Merlak Detela

Miško Maček : Ujeti krik

Miško Maček je za Kostankom drugi mladi koroški avtor, ki je s svojim knjižnim prvencem potrdil za vse Slovence razveseljivo ugotovitev, da nam na tem ogroženem delu slovenske zemlje raste nova literarna generacija, od katere bi si radi čim več obetali. Njegova pesniška zbirka *Ujeti krik* je izšla letos pri Mohorjevi družbi v Celovcu v estetski opremi ravno tako mladega koroškega slikarja Valentina Omana.

Zbirka je po tematiki razdeljena na pet delov, med katerimi ni bistvenih formalnih razlik. Pesnikov svet se razpenja med obzorji smisla in nesmisla. Ljubezenske pesmi, ki jih je največ v drugem ciklusu, izražajo razdvojen erotičen zanos (Poljub, Polnočni ples) in spoznanje tragične negotovosti in minljivosti, ki mečeta senco na vse človeške odnose (Filemon in Baulsis).

Jezik, posebno še jezik ljubezenskih in razpoloženskih pesmi (Nočna, Tihožitje, Pot skozi sneg) je nerazčiščen, pogosto stereotipen in ne vnaša v slovensko literaturo pomembnih novih metafor (Živklji kuštrajo lase bele breze, stran 22) in drugih poetičnih odkritij. Zdi se, da ni ravnovesja med avtorjevo težnjo po modernem izrazu in tem, kar nastane kot posledica te težnje. Prilastitev njenih zunanjih znakov, kot so opustitve interpunkcije, samostojnih naslovov, prosti verz, brezkrvno ponavljanje (Rjavi poljub, stran 26) še ne morejo ustvariti moderne poezije, ki je lahko dobra le takrat, kadar s posebno skrbjo za jezik, njegovo notranjo strukturo in avtentičnost svojih spoznanj in občutij oživlja tehniko izraza. Tu pa tako Maček kot Kostanek usodno popuščata. Brez interpunkcij lahko piše pesnik, ki bi to, kar je opustil, tudi nadomestil z velikim znanjem in čutom za jezik, za njegova toga pravila in prožne skrivnosti.

Pesnik Maček bi se moral v bodoče čim bolj varovati vsake slučajne ali nezavedne »modernizacije« slovenskih pesnikov polpretekle dobe (Pot, Na večer, Mamica je šla) in čim bolj poglobiti tisti del svojega pesniškega sveta, ki je v resnem stiku z neizogibno grozo človekove eksistence in v boju proti odtujenosti v človeških odnosih. Iz te notranje akcije črpa avtor Ujetega krika tudi svoje največ obetajoče pesmi, kot so: Telo, Žalosten sem, Molitev, Dež, Pred jesensko agonijo, Bela telesa.

Mladi nadarjeni koroški avtor bi se moral v bodoče čim bolj varovati površne fragmentarnosti, ki bi jo mogli očitati notranji strukturi marsikatero njegove pesmi, kajti tudi najkrajša pesniška enota teži po popolnosti.

Milena Merlak Detela

Polemika z monologom (o mednarodni grafični razstavi v Ljubljani 1965)

Zmedenost, nejasnost v pojmih je logičen pojav vrenja, neumornega iskanja, stehiniziranih raziskav, vsak dan novih spoznanj in odločitev sveta, ki proizvaja in porablja v viharinem vrtincu. V njem se poraja in deluje tudi umetnost, ki bi bila reakcionarna in bi neučinkovito obstajala zraven nas, ko bi se nahajala izven teh vsestranskih produktivnih sil. Ni se treba čuditi, da se včerajšnje rešitve in trditve danes izkazujejo za nepopolne ali celo za zmotne, še več, da vnašajo dvom v trdnost današnjih. Toda prav dosledno ugotavljanje novih spoznanj in globalen obračun z njimi lahko prenovita utrjeni okus in vkapljeni estetski odnos do merila likovne kvalitete. Registrirati aktualnost ne pomeni podlegovati vplivu trenutnih modnih muh in umetno forsiranih ciljev, temveč prispevati k polemiki nakazovanja, tako zdravih kot tudi nezdravih ustvarjalnih korenin.

Tu pa se postavi vprašanje o načinu delovanja in informiranja razstave, kot je letošnji ljubljanski bienale. Zdi se nam zastarelo še vedno vztrajati na obrazcu golega prikaza grafičnega ustvarjanja po narodnostnem kriteriju. Danes je umetnost kot nikoli poprej internacionalizirana — ob sodelovanju celotne informativne publicistike —, zato se le redko soočimo z učinkovitimi protislovji, vsebinskimi in tehničnimi, ki bi se porajali iz medsebojnega trčenja tako nacionalnih kot tradicionalnih značilnosti. Nikakor ne zanikamo pomena individualnih nastopov, Werner Haftmann pravi: »... Delo zraven dela, individualnost zraven individualnosti... Zakaj posamezne osebnosti se povezujejo, iz klica in protiklica posameznih glasov se izoblikuje zbor.« Zeleli bi pa da organizatorji opozarjajo na najnovejše likovne tokove tudi v obliki bolj ali manj obsežnega, v celoti zajetega vsebinskega premika.

Posebno teoretski voditelji nekaterih novih, značilnejših struj, ki izhajajo iz sociološke strukture moderne masovne družbe, iz avtomatizacije in kibernetike, zanikajo individualistični patos in se zavzemajo za kolektivno ustvarjanje in nastop, za serijsko proizvodnjo in demistifikacijo umetnosti. Prav ti predlogi so po drznem nastopu pop-arta postali naj-

izrazitejši v zadnjih letih in nujno je moralo priti do njihove registracije. Ne gre za to, ali te tokove sprejememo ali ne. Ne smemo pa jih ignorirati v celoti in jim odrekati aktualnosti.

Ne zahtevamo, da bi organizatorji letošnjega grafičnega bienala igrali vlogo sodnika pri likovnih debatah v vrtincu porajajočih se izmov. Pomembno je takojšnje, dinamično obveščanje občinstva, ne samo z razstavo posameznikov, temveč s prikazom radikalnega posega struje *kot take* v sedanost.

Bistvo ni v nagradah, kajti izkustva vemo, da podelitev nagrad ne pomeni še umetniške orientacije. Nagrade postajajo večkrat vidna in nezanesljiva oznaka uradno priznanega estetskega ugodja. Letos je prejel »veliko nagrado« Victor Vasarely, (zakaj stoji v katalogu pri naštevanju nagrajencev najprej priimek in šele nato ime, mi ni znano), nestor novih »kinetičnih« tendenc, kar je popolnoma upravičeno. Ne moremo pa se strinjati z dejstvom, da širšega občinstva sploh ne seznanjajo z novimi težnjami, ki so danes skupne umetnikom po celi Evropi, na katere Vasarely že skoraj trideset let vpliva in zaradi česar je verjetno tudi dobil nagrado. Podobno je bilo na prejšnjem grafičnem bienalu, ko je prva nagrada pripadla Rauschembergu (pop-art), ne da bi občinstvo zajelo v celoti problematiko tega gibanja.

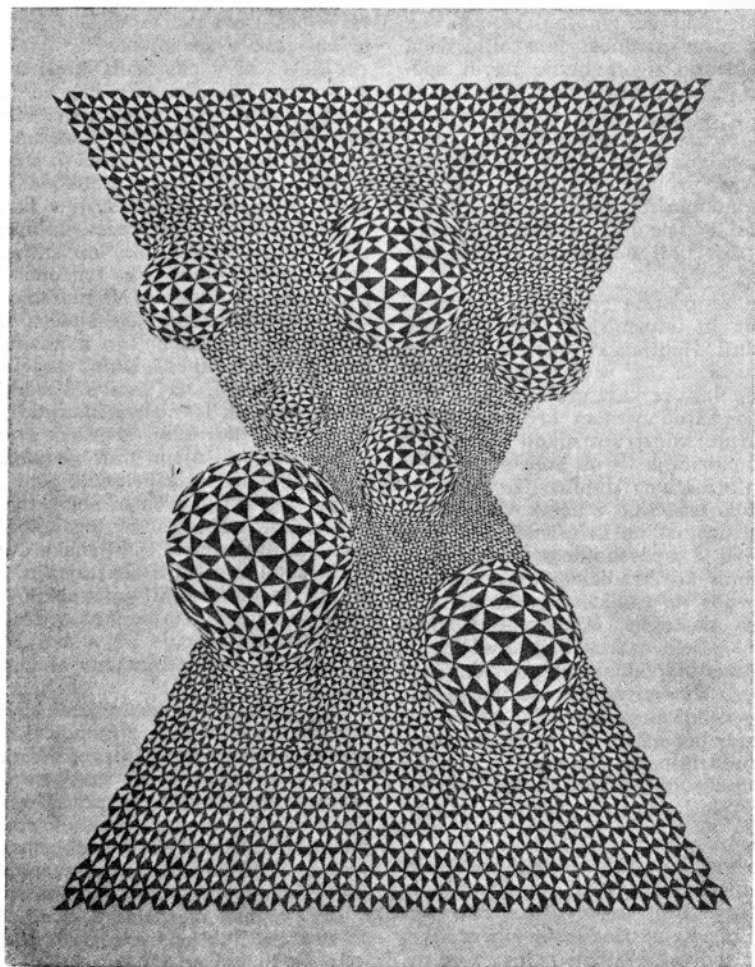
Če je torej smisel ljubljanske dveletke med ostalim slediti nastajanju, naraščanju in odmiranju umetniških tokov, ujeti spremembe takorekoč v trenutku, ko se porajajo, je cilj v neskladju z rezultatom in potemtakem anahronističen.

Nemogoče je ob razstavljenih delih polemizirati z monologi, z monološkimi doprinosi nešteti struj in prepričanj. Razstava ne zadene v sveže, zakaj neumorno prepletanje sedanjega in preteklega zmede in utruja, čeprav je odsev vseh teh monologov usmerjen k problemu človeškega bivanja, načrtanega v zgodovinskem fragmentu sedanosti. Vselej se ni mogoče otresti muzealnega in očetovskega značaja ljubljanskega grafičnega bienala. In tu naj poudarimo še enkrat, da funkcija vseh bienalov, trienalov, kvadrinalov, ni le povzetek problematike, ki se naslanja na razmotrivanje »večnih« dilem modernega uporabljanja, na mu-

mifikacijo kubistov, informalistov, neo-konstruktivistov itd. Dandanes je za te razstave bolj nujno, da bi se zavzemale za trezno, analitično ocenjevanje struje, ki prodre do aktualnosti, kot pa samo zajeti najizrazitejše umetniške osebnosti, peti slavošpeve raznovrstnosti mladih in apriorno malikovati zasidrane velikane.

Ce smo smatrali za uspešno, da je na V. grafičnem bienalu bila predstavljena »Ecole de Paris« (čeprav že velik del ob-

činstva pozna skoraj na pamet njene prispevke in vplive), je to sledilo upravičeni zgodovinski nujnosti, da se ta šola le enkrat predstavi na mednarodni razstavi s svojimi grafičnimi prispevki. Čemu pa se to letos ponavlja? Ali ni bolj nujno predstaviti n. pr. op-arta, kjer naj bi se gledalci seznanili s prvimi zametki toka v porajanju, z retrospektivo Bauhauša, Balleja, Tatlina, Duchampa, Vasarelyja, Munarija, Strzeminskija itd.? Ali pa z ozirom na predlansko nagrado

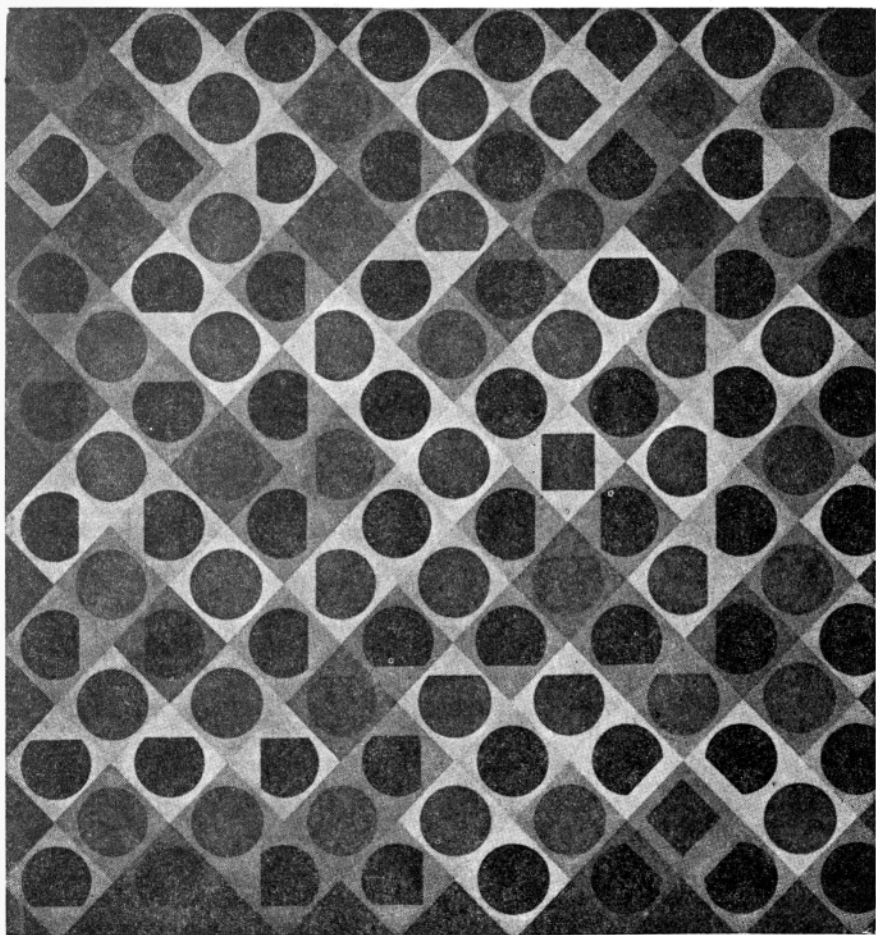
Mirosława Sutej — *Določena količina 2* (1965)
Svilotisk, Nagrada Moderne Galerije v Beogradu.

spomniti se na dadaiste Arpa, Schwittersa, Raya, Duchampa, Picabijo, itd.? Spomnimo se na Arganove pripombe: »...Samo takrat, ko se retrospektivne razstave nanašajo na nekaj, kar nastaja tukaj in zdaj, gredo v globino in nudijo neko perspektivo, in potegnejo črto, ki poveže preteklost s sedanostjo in ki daje smernice jutrišnjemu dnevu; v nasprotnem primeru ostanejo le medel in zbledel spomin in zmedenost pri razka-

zovanju sedanosti po nepotrebnem okuži in zmeša tudi preteklost.«

Ce ljubljanska grafična razstava noče doživeti usode beneškega bienala, ki ga je razjedla »uradna« kultura in moč test-makerjev, mora vnesti v svoj program več eksperimentalnega poguma in drznejše inventivnosti in se izogibati krojenja po tujih merilih pod vplivom že apriorno priznanih razstavljalnih kriterijev, v korist površnih aplavzov in lastnega samozadovoljstva.

Boris Podreka

Victor Vasarely (Francija): *Planetna folklor* — Barvni svilotisk.
Velika nagrada VI. Mednarodne grafične razstave v Ljubljani.

Pogovori na Proseku

ali nepotešeno pričakovanje nečesa povsem novega

Na Prosek sem se napotil z občutkom nemira. Pa ne da bi se bal srečanja s starimi in novimi prijatelji. Bil sem v razpoloženju, ko se čutiš nemočnega, kljub pripravljenosti, da najdeš tudi v najrazličnejši družbi neki skupni imenovalec načetim vprašenjem. Slutiš nevidnega pajka, ki bo misli in čustva tako zapredel, da ne boš dobil poti v odrešilni izhod.

Že del vasi, ki se širi tja proti Križu, je moje neprijetno vzdusje še bolj stopnjeval. Takrat ko človek zapusti stari Prosek, se odprejo pogledu slabo razporejene hiše, ki stoje na kar prostornih zemljiščih. Lega hiš in slab dostop s ceste kažeta, da ima naš tržaški tehnični urad precej čudne pojme o širjenju starih vasi, ki so postale pretesne. Pogled na morje, ki ga usmerjata dva grička, eden s starim kontovelskim naseljem, drugi s kraškim rastlinjem, ki pa se že meša z obmorskim, ovirajo te neprimerno razpostavljene hiše, ki pa tudi med sabo tekmujejo, katera bo vzela drugi več razgleda na morje. Takšno gospodarjenje z naravo mi še poveča nerazpoloženje. Ko vidim v vrtovih, kjer so prej stali skrbno negovani pašni, njivice in vinogradi, neokusne kompozicije, polne gladiol, dalij, cinij in ne vem še česa, ki pa so dobro služile svojemu namenu v kakem kotu ali ozki gredici borjača, se sprašujem, kje je tu tista nepopisna domačnost, ki jo čutiš v kraškem borjaču s širokim latnikom, oleandri, rožmarinom in kamenitim vodnjakom. Mislim si, da bi bilo treba samo malo negovati travo okoli hrastov, gabrov in jesenov, pa bi imeli tu novo, pristno domačnost, domačnost narave namreč.

Je že tako, da ni nikdar ena stvar taka, kot si jo želimo ali predstavljamo. Če gre za nepomembno stvar, tedaj je tudi razočaranje kratkotrajno. Teže pa je takrat, ko smo si predstavljali nekaj lepega in je ta predstava polnila naše ure in dneve z velikimi upi. Pri pogovorih je bilo namreč čutiti dosti čistega hrepenenja po novi zavesti samega sebe, mnogo dobre volje poiskati tudi na Tržaškem izgubljeno hotenje po nečem, kar bi nas družilo, kar pa ne bi smel biti kak oguljen mit, ampak nekaj, kar bi nas s spoštovanjem raznolikosti svetovnega nazora povleklo ven iz neperspektivne razbitosti. Bilo je dosti nepotešena pričakovanja nečesa, kar bi našemu delovanju dalo pravi smisel. Toda nad vsem tem je prežala neka temeljna brezizhodnost, ki ne pusti, da prideš stvarjem res do dna in dobiš zavest, kaj in kako je treba nekaj storiti.

Naj pogovori zdaj sami spregovorijo: »Najprej, da bo jasno, proti krščanstvu nimam ničesar, vendar si ne morem kaj, še zdaj sem neprijetno presenečen, kajti slišal sem iz ust nekega duhovnika, ki se je hudoval nad slabim obiskom cerkve, da bi bilo treba ljudi, ki ne gredo v cerkev, kaznovati. Politiko z gorjačo poznam, toda kako hočeš reagirati, ko ti isti ljudje pišejo, da so najboljši sinovi slovenskega naroda, da so si tudi oni želeli nov socialni red, da bo treba s komunisti in njihovimi sopotniki obračunati itd. Res ne vem, kam jih bo ta način pripeljal, ko je vendar jasno, da je danes potrebno premagati v sebi ostanke sovraštva, posebno zdaj, ko nam bije, kot manjšini zadnja ura. Poglejte samo število otrok v slovenskih šolah, in kako to izrabljajo tisti, ki še vedno zagovarjajo politiko vključevanja v italijanske napredne stranke. Ta politika trkanja na lastne prsi in bolj ali manj prikritih groženj vsakokrat, ko gre za kakor koli sodelovanje s socialisti in komunisti, koristi v resnici le plačanim političnim špekulantom, ki radi mečejo v isti koš »neasimilirane« levičarje in kristjane na splošno. Z nami mladimi seveda tega več ne morejo početi. Pa tudi naši slovenski komunisti, ki so vključeni v italijansko komunistično stranko, nam ne morejo več soliti pameti, ko pa je na dlani, da še zdaj niso prebavili krize iz leta '48, da iščejo pri raznih akcijah nas mladih samo svojo korist in da se pridružujejo našim pobudam le takrat, ko jim grozi, da bomo nekaj izpeljali tudi brez njih.«

Marij je ugotovil: »Kako čudno služijo nekateri Bogu. V resnici služijo tako eni kot drugi samo »svojemu bogu«, pa čeprav prisegajo, da hočejo služiti

človeku, graditi boljši in pravičnejši svet. Redno se konča tako, da služijo le svojim ozkim koristim, poglej kamorkoli hočeš, na vzhod ali pa na zapad. Eni vlečejo izkaznico s križem in ne vem še čim, drugi pa izkaznico s srpom in kladivom in rdečo zvezdo. Ja, resnica našega časa je ta »prekleta« izkaznica. Dokler ne bo prišlo do nečesa povsem novega, ker vemo, da vsi pričakujejo, ki bo pometlo s sleparijami in diskriminacijami, se mi mladi zavedamo, da nam ne preostane drugega, da kljub vsemu ostanemo Slovenci. Da se z raznovrstnimi pobudami, ki gredo od kulturnega in športnega udejstvovanja tja do plesa, prepričujemo, da ne živimo zaman. Po razočaranjih vseh vrst, je to postalo za nas osnovno dejstvo in vodeče ljudi bomo sodili po odnosu, ki ga bodo do nas zavzeli. Ne bodo pa nas mogli več slepiti s starimi frazami o edinozveličavni religiji, monopolizirani naprednosti in socializmu. Ta doba je mimo in upam, ne samo pri nas.«

23-letni Drago pa je vendar nad vsem tem izrazil svoje dvome: »Zakaj nekje se je vendar treba angažirati, drugače ostaneš izven dogajanja, na katerega ne moreš vplivati. Istočasno pa seveda ostaja problem odprt, da nas današnja politična situacija tako v domovini kot tu pri nas ne zadovoljuje, ker ni rešen problem neskladnosti med osebnim moralnim hotenjem in možnostjo ali nemožnostjo, da bi se to moralno hotenje po skupnem dobrem razširilo preko ozkih strankarskih okvirov, v katere nas tlači preživelo ideološko pojmovanje. Vsi dobro vemo, da bi bilo zares potrebno le eno, pošteno živeti. Nekje vendarle drži, kar nekateri pravijo, da bi moral kristjan res izkazovati, kar pridiga, komunist pa začeti revolucijo najprej pri sebi. Toda glej krščanstvo! Kakšen pohujšljiv zgled dajejo tisti, ki se imajo za kristjane! Zdi se mi pa, da je krščanski nauk prezahteven. Ne pušča nobene svobode. Bog je tiran, od nas zahteva nemogoče stvari.«

Pogovori so se ves večer sukali okoli naših tabujev in kompleksov. Bil sem vesel, da večina mojih sovrstnikov brez strahu pravi to, kar misli, in da se ne zadovoljuje z moralizirajočimi pridigami, od koderkoli že pridejo. Obenem pa me občutek nemoči ni zapustil, kajti čutil sem, da vsi iščejo formulo, ki jim jo nihče ne more dati, ker za ta vprašanja nimamo izdelanih odgovorov in obrazcev, ki bi jih kar tako stresali iz rokavov. Občudujem pa našega človeka, učitelja, grafika, računovodjo, študentko, strugarja ali pa akademika, ki pod površnim videzom modernega življenja začenja iskati odgovore lastnim problemom izven okrilja strank, veroizpovedi in zaprtih skupnosti, zadevajoč sam na vprašanja, ki so mu postala nujna. To je resnica naše mladine. Istočasno pa se vsi skupaj zgrozimo, ko dan za dnem opazujemo in zaznavamo, s kakšnim manjvrednim in cenenim blagom nas polni večina naših pridigarjev, politikov in ideologov. In zakaj? Ker v bistvu podcenjujejo, torej ne spoštujejo našega človeka hoteč se z njim samo okoristiti.

Povsem jasno postaja dejstvo in tega si ne domišljam, to slišim dan za dnem, da so mladi siti ljudi, strank in ekskluzivnih ideologij, ki se med sabo prepirajo in sovražijo, ki iščejo z vsemi sredstvi samo svojo korist in pri tem pozabljajo na naše resnične probleme. Vedno bolj postaja razvidna potreba, da se v tej dobi koristolovja najde kdo, ki služi ljudem povsem nezainteresirano, ki najde za vsako krivico in žalitev novo besedo sprave in ljubezni, novo možnost sodelovanja, ki ve, da ne smemo uporabljati več sredstev — in o tem je treba danes govoriti — kot so zvijače, zasliševanja, pripori, likvidacije, prikrito ali odkrito moralno in fizično uničevanje. Mimo romantičnih raključkov je treba reči, da velja to, kar v naši dobi simbolizira Janex XXIII., ki je tako učinkovito povedal in z dejanji pokazal, kaj je dobro za človeka.

V. V.

Mnenje štirih o manjšinskem vprašanju

KRAJ: Tam, kjer še slišiš govoriti slovensko.

PROSTOR: Pločnik, ki ne pozna diskriminacij.

OSEBE: Vsaka po svoje, ali kot znajo in morejo.

PRVA OSEBA: Seminarji o manjšinskih vprašanjih so lepa reč, dokler človek govori taktno.

DRUGA OSEBA: Kako to misliš?

PRVA OSEBA: Dobro veš, da niste pustili nadaljevati tistemu, ki je spregovoril o tem, da nas v Jugoslaviji slabo poznajo. Kdo je za to odgovoren, če vedno bolj pogosto srečujemo ljudi, ki nas čudno gledajo, ko slišijo, da se imamo za Slovence. Pravijo, da ni koristno se zavzemati za stvar, ki nima možnosti na uspeh. Njih bolj zanimajo cene igrač pri Upimu in bund na Ponterošu ali pa zadnja plošča Rite Pavone. Ko pa se kak predstavnik naših mladinskih krožkov napoti h komu, da bi posiljali knjige v prazne knjižnice naših krožkov — držijo pa jih zaprašene po skladiščih kot Amerikanci žito — ali pa, da bi največkrat neopremljenim klubskim prostorom poslali nekaj miz in stolov, te nahrulijo, kako da si kaj takega upamo v dobi, ko imajo sami problemov čez glavo. Ko pridejo delegacije dol v Trst, naj ne hodijo samo v razkošne prostore Kulturnega doma, ampak naj si tudi ogledajo okoliške domove. Kako se zanimajo Italijani za stanje svoje manjšine v Istri in na Reki. Pišejo razprave o vseh manjšinskih dejavnostih, celo radio spremlja dnevne dogodke, privatniki in podjetja zbirajo denar za kake nujne potrebe, ne da bi čakali na državo itd. Nočem delati nikomur krivice, zato tudi priznam, da je naša matična država še pred nekaj leti marsikaj storila. Moram pa reči, da vlada zadnje čase precejšnje mrtvilo, ki ji ni v čast.

DRUGA OSEBA: Ne trdim, da bi se o vprašanju ne smelo debatirati, toda bilo je neumestno postavljeno. Tako se ne dela. Mnogo bolj pametno je obračati se na pravo osebo.

PRVA OSEBA: Kako pa naj posameznik ve, kdo je prava oseba?

DRUGA OSEBA: Vedno znova je treba poskušati. Kakšna vrata pa se že bodo odprla. Potrebno pa bi bilo vključiti se v kako organizacijo, ki je v dobrih stikih z matično domovino.

CETRTRA OSEBA: To me zelo spominja na hlapca Jerneja, kako je hodil po cesarskem Dunaju in zaman trkal na vrata, dokler ga niso...

PRVA OSEBA: Te organizacije so pa bolj zaprtega tipa.

DRUGA OSEBA: Ni res. Glej tabornike. Hodijo v Jugoslavijo, kjer lepo ravnaajo z njimi. In vendar niso to samo levosmerjeni fantje in punce.

CETRTRA OSEBA: Tako stanje bi priznal za pozitivno, ko bi nekje bilo napisano, da so vanje vključeni tudi katoličani, če že govorimo o demokratičnosti.

DRUGA OSEBA: Katoliški skavtje kot taki pa z nami nočejo sodelovati. Sicer velja pri nas kot predpogoj priznavanje NOB in sedanjega socialističnega reda v Jugoslaviji.

CETRTRA OSEBA: NOB je vendar predstavljala skoraj ves slovenski narod, ne pa samo ene skupine, kot vi zdaj tako radi poudarjate. Vidiš, tu je problem. Vi govorite samo o eni skupini, kar ima za nujno posledico, da ni govora o manjšini kot bi bilo treba, pa čeprav današnja zgodovinska situacija to narekuje.

DRUGA OSEBA: O tem nisem poučen.

PRVA OSEBA: S čim pa se ukvarjajo taborniki?

DRUGA OSEBA: S tem, kar počenjaajo vsi taborniki. Ne zanemarjajo pa naše slovenske besede. Pripravljajo igrice in zgodbe iz partizanskega življenja.

CETRTRA OSEBA: Že prav. Toda v NOB so se borili naši očetje. S takimi igricami pa jih ne častimo pravilno, vsaj ne, kot bi zaslužili. Danes moramo

- pogledati stvarnosti v oči, se vprašati, če zadošča, če dovolj osmislijuje žrtve naših očetov. Kontinuiteto NOB moramo vendar obogatiti tudi s kritiko sedanjosti. Treba je postaviti vprašanje, če gradimo res boljšo družbo, in na pravih temeljih. Mladino bi bilo treba vedno znova vzgajati v kritičnost. Samo tako bo veličina številnih žrtev ohranila svojo vrednost.
- DRUGA OSEBA: Ne dvomim v koristnost kritike, toda ta mora priti od odgovornih ljudi, ki o zadevah, o katerih govorijo, tudi nekaj razumejo.
- PRVA OSEBA: Kako naj razumemo današnjo mlačnost okoli manjšinskega vprašanja? Če resno vzamem izrečene besede, potem pomeni, da so odgovorni ljudje zelo neresni.
- DRUGA OSEBA: Tudi to ne bo povsem držalo. Saj je vendar poskrbljeno, da rešuje italijansko-jugoslovanska mešana komisija vse proteste in želje, ki prihajajo s strani manjšine.
- PRVA OSEBA: Ta pa je lepa. Sestaja se enkrat na leto. Bavi se pa samo z malo-obmejnimi prometom.
- CETRТА OSEBA: Za določbe v Memorandumu se nihče ne briga. To bo trajalo tako dolgo, dokler ne bomo imeli ustreznega predstavnštva, ki bo združevalo vse naše politične skupine. Tako predstavnštvo bi učinkovito zastopalo naše manjšine tako v Italiji kot tudi v Jugoslaviji.
- DRUGA OSEBA: Saj bi to lahko imeli. Slovenska kulturna in gospodarska zveza zastopa vse Slovence ali bi jih lahko zastopala.
- CETRТА OSEBA: Nima potrebnih pogojev, ker lahko predstavlja samo določeno dejavnost manjšine, politične pa ne. Volitev se namreč ne udeležuje. Torej uradno manjšine ne zastopa. V demokraciji velja edinole politično predstavnštvo. SKGZ predstavlja kvečjemu neko interesno skupino.
- TRETJA OSEBA: Pravzaprav je za marksiste važna ideja. Mi komunisti mislimo, da je najboljši način obrambe slovenskih pravic in koristi vključitev in sodelovanje z italijanskimi naprednimi strankami. Ko pridejo te na oblast, takrat bodo reševale tudi naše probleme. To je edina pametna perspektiva.
- CETRТА OSEBA: Res, perspektiva smrti. V strankarskih krožkih naši ljudje vendar ne morejo govoriti slovensko, če je velika večina italijanske narodnosti. V strankarskih krožkih se po sili razmer navadijo samo enostranskega pogleda na stvari in dogodke. Znano je npr. dejstvo, da malokateri komunist bere Primorski dnevnik, da ne govorimo o drugih manjšinskih glasilih in da sploh ne spregovorimo o osrednjih. Marsikdo je izgubil odnos do slovenskega jezika, njih otroci še bolj. O tem bo treba zbrati statističen material. In da bi komunisti prišli na oblast v Italiji, ko pa je vendar Zapad v dobi gospodarske konsolidacije, Vzhod pa v dobi kriz in reform, ki ne uspevajo. O tem bi rad bral razpravo.
- TRETJA OSEBA: Če so komunisti sposobni iti na luno, bodo tudi sposobni priti na oblast v Italiji, kar bi že zdavnaj dosegli, ko ne bi bilo toliko verskih predsodkov.
- CETRТА OSEBA: Na vsak način, komunisti so v opoziciji. Slovenci, ki so vključeni v italijansko socialistično stranko lahko dosežejo le delne uspehe, čeprav jim ne gre zanikati pomembnosti. Toda za temeljito soddločanje Slovencev v Italiji je treba nečesa konkretnega, števila namreč. Samo tole zaleže. Razpršeni slovenski glasovi služijo samo volilnim frazam. Zgodovina pa ne beleži fraz, ampak dejanja.
- PRVA OSEBA: Napredni so zdaj tisti, ki stvarno rešujejo naše probleme, tisti, ki so sposobni sklepati sporazume, katerih se italijanske stranke morajo držati.
- DRUGA OSEBA: Reči, kar hočeš, toda Slovenska skupna lista ne vključuje naprednih ljudi.
- PRVA OSEBA: Motiš se, če misliš, da je naprednost vezana za vse večne čase na neko izkaznico in ime stranke. Naprednost je treba dokazovati dan za dnem v konkretnem dogajanju in delovanju.

CETRTRA OSEBA: To pa ni privilegij marksistov, čeprav zase trdijo, da delajo z znanstveno metodo. Jasno je treba reči, da je v znanosti več metod in tako tudi v politiki. Tisti, ki bi trdil nasprotno, bo zaman iskal dokazov. Politika je odkrivanje možnosti. V današnjem položaju bi Slovenci imeli možnosti, kot še nikoli prej. Današnja stvarnost je delovanje partnerjev, tako v znanosti, gospodarstvu kot tudi v politiki. Če danes italijanski komunisti govorijo o pluralizmu v socializmu, zakaj ne sme to veljati tudi za slovenske komuniste in socialiste v Italiji. V pluralistični slovenski skupnosti bi dobili vsi svetovni pogledi ravno tako učinkovito možnost obstoja in razvoja. Bodočnost je v pluralizmu, v soočenju idej in metod, v sodelovanju partnerjev, si čimer se edinole izognemo grobemu poenostavljanju in enostranskemu dožemanju stvarnosti, kakor tudi reševanju problemov. V skupnem delu bi lahko dokazali našo človeško zrelost in sposobnost. Nekaj desettisoč Slovencev lahko soodloča tam, kjer živijo, ne pa v Rimu. Zgleda pa, da nas Slovence vedno žrejo teorije.

TRETJA OSEBA: Jaz sem tudi zaveden Slovenec, a mislim, da je vključevanje v italijanske stranke bolj pametno.

CETRTRA OSEBA: Vsaka teorija mora dobiti tudi potrditev v praksi. Tako je vsaj v znanosti. To bi moralo veljati tudi v politiki, posebno še za znanstvene teorije. Kaj pa bomo mi dokazovali, ko nas ne bo?

DRUGA OSEBA: Na narodna vprašanja ne morem gledati tako ozko. Mi hočemo reševati predvsem socialna vprašanja.

PRVA OSEBA: Ali niso bili številni naši protifašistični borci tudi marksisti? Za razliko od današnjih pa so bili predvsem slovenski marksisti, ki so reševali to, kar je bilo najbolj nujno. V vprašanju manjšine niso čakali na direktive iz Rima, Moskve ali Beograda, ampak so poslušali svojo vest. Ker so bili pristni ljudje. Zato pa imajo vseslovenski in občečloveški pomen.

Vladimir Vremec

Kaj pa general Franco?

»Poglejte, señor Ridrejo,« je rekel general Franco in se zazibal v naslanjaču, v lovski obleki, z gamsovim čopom na klobuku. »Slovenska Sodobnost me zlovešče omenja. Nezaslišano. Takšen članek proti meni. Pa so drugače tako prijetni fantje. Mirni, trezni, nikomur ne ugovarjajo. Sploh ne razumem, da so se spravili nadme. Saj jim ničesar nočem. Celo ljubim jih. Prijateljsko in katališko. Taki fantje. Celo slovenskega jezika sem se naučil prav zaradi njih, čeprav sem se svoje dni pred Hitlerjem zaklel, da se s slovanskim boljšešvismom ne bom nikoli okužil. Sedaj jim pa kar rad prodam naše odvečne pomaranče, ki nam začenjajo gniti po skladiščih. Se razume, preko Pariza in po prijateljsko znižani ceni. Ja, s takimi fanti bi se dalo delati. To je drugače kot pri nas. Ti se ne upirajo. Poglejte, señor, tale revijica, kaj ni čedna. Tako umirjena, akademska, fina. Nobenih polemik, nobenih neobzirnih kritik. Celo o Bogu razpravljajo, čeprav ga pišejo z malo začetnico. Pa se bo tudi to spremenilo, boste videli, señor. Prav sedaj nekaj malega prevajam v španščino, tako za zabavo, veste, v večernih urah. Briljantno. Pravi bonbon. Od teh mož lahko še veliko pričakujemo. O, ko bi take imeli v Španji. Potem ne bi bilo treba polniti zaporov z uporniškimi nehvaležnimi intelektualci. O mati Španija! Ko bi se vendarle kaj spremenilo! Ko bi kdo od njih vendarle prišel k nam v vas, njihovo pisanje se mora obogatiti z našo slavno tradicijo, za Slovence mora postati še bolj španska vas. O mati domovina! O señor izgubljeni sin, ki se je vrnil. Živel Franco! Naprej Španija!

A. V.

Op.: Señor Ridrejo, španski politik, nekdanji Francov sodelavec, pozneje v emigraciji, sedaj spet v Španiji.

Samokritične glose

Vzbuja pozornost, da se H.P.R. tudi v drugem članku, ki ga je priobčil v *Sodobnosti*, in sicer v informaciji *Rehabilitacija Borisa Pilnjaka*, sklicuje na vire ruske emigracije v New Yorku. Ne gre torej za osamljen pojav, ko H.P.R. omenja M. A. Nariso. Morda je tudi druge podatke vzel iz teh virov? Vemo, da ruska emigracija v Zahodni Nemčiji in Ameriki ni objektivna do Sovjetske zveze. Vemo, kakšna je slovenska bela emigracija. Zato moramo biti v odnosu do pisanja emigracije vsaj previdni.

France Klopčič, *Sodobnost* 1964, št. 11

...Saj drugače Poljaki, vsaj literarnozgodovinsko, poljsko emigrantsko literaturo — s številnimi edicijami in revijami v Parizu, Londonu in drugod — vključujejo v svojo literarno dediščino. Prizboš je leta 1956 po radiu oficialno razglasil (v knjižni obliki objavljeno leta 1959): »Sodim, da je delitev poljske književnosti na domovinsko in emigrantsko literaturo umetna; tako lahko delijo dela besedne umetnosti samo enodnevni propagandisti, ne pa literarni zgodovinarji, kritiki in sami pesniki. Poljski pesnik ali pisatelj, pa naj piše kjerkoli, samo da ustvarja umetniška dela, ne pripada dvema različnima, ampak eni sami literaturi...«

Katka Šalamun, *Sodobnost* 1964, št. 11

Klopčič mi je vrgel v obraz tudi naslednje:

»Brezdomovinec ne more računati na uspeh, najmanj pa na učinek, ki si ga želi Hans Peter Rullmann...« Se danes so ljudje, za katere je stvar dostojnosti, da v določenih trenutkih zapustijo svojo domovino... Ivan — Razumnik, ki je res ruski emigrant, pa je v svoji knjigi *Pisateljskie sudby* opisal umor, ki je bil izvršen nad Pilnjakom. In rehabilitacija, ki jo je v Sovjetski zvezi pravkar doživela ta žrtev, dokazuje, da je imel ta emigrant popolnoma prav... Emigrantske literature vendar ni mogoče kar a priori obsojati, kot to počne Klopčič. Če se je lotimo kritično analitično, lahko zelo hitro ločimo zrnje od plev, propagandistično laž od uporabljivih prispevkov k zgodovini časa ali literature.

H.P.R., *Sodobnost* 1964, št. 12

Marginalije

PRILIKA O SLEPCIH IN SLONU

Nekoč je kralj ukazal enemu svojih služabnikov: »Pojdi in zberi vse od rojstva slepe, ki žive v našem mestu Savātthi.« »Tako bodi,« je rekel služabnik. Zbral je vse slepe, kolikor jih je bilo v mestu Sāvattthi in se je podal tja, kjer se je mudil kralj. »Tako ti pravim, pokaži slepim slona!« »Tako bodi gospodar,« je odgovoril služabnik. Slepim je pokazal slona, govoreč te besede: »To je, slepci, slon!« Nekateri so otipali slonovo kožo, medtem ko jim je razložil: »Slepci, to je slon.« Nekateri drugi so otipali ušesa, zopet drugi okel, tretji trobec, četrti trup, peti nogo, šesti hrbet, sedmi rep in nekateri čop na repu, medtem ko jim je služabnik govoril: »Slepci, to je slon.« Kralj se je podal tja, kjer so bili slepci, in ko je prišel tja, jim je rekel: »Slepci, so vam slona pokazali?« »Tako je, gospodar, slona so nam pokazali.« »Potem povejte, čemu je slon podoben!« Slepci, ki so otipali slonovo kožo so rekli: »Slon, gospod, je podoben loncu.« Tisti, ki so otipali ušesa, so rekli: »Slon spominja na sito.« Tisti, ki so otipali okel, so rekli: »Slon je podoben lemežu.« Tisti, ki so se seznanili s trobco, so rekli: »Slon je kot ročica na plugu.« Tisti, ki so otipali trup so rekli: »Slon je kot kašča.« Tisti ki so se dotaknili noge, so rekli: »Slon je kot steber!« Tisti, katerim so pokazali hrbet, so odgovorili: »Slon je kot možnar.« Tisti, ki so preiskali rep, so rekli: »Slon spominja na tolkač.« In tisti, ki so otipali samo čop na repu, so rekli: »Slon je kot metla.« In sprli so se med seboj in govorili: »Tak je slon,« »Slon ni tak.« »Slon ni tak, zakaj slon je tak.« Začeli so se suvati s pestmi, zaradi česar se je kralj zabaval.

Taki so tisti, o menihi, ki nimajo oči, da bi spoznali cilj in kar vodi stran od cilja. Ne poznajo pravega učenja in ne poznajo napačnega učenja. Pri njih, ki tega ne poznajo, rasteta boj in prepir. Resnično, taki so nekateri bramani in asketi, prepirajo se, ker so spoznali samo en del, ne pa celote.»

Budine pridige, Udāna, VI, 4 (p. 66-69)

KAJ PA DANES?

Komunistom gre danes vedno bolj na živce, da slovenska protikomunistična emigracija še živi, krepko živi, deluje, napreduje, v javnosti nastopa, je prisotna v raznih mednarodnih forumih, ima močan tisk, ki širi resnico o preteklih in sedanjih dogodkih doma. Zato poskušajo na vse načine, da bi to emigracijo razbili, uničili, spravili v medsebojne spore in borbe. V ta namen se poslužujejo najrazličnejših sredstev. Eno izmed teh je zopet — krščanski socializem.

Zopet naj krščanski socialisti opravijo, česar komunisti ne morejo. Krščanski socialisti naj razdvojijo slovenske kulturne delavce v zamejstvu, naj zlasti uničijo ugled in delovanje izrazito protikomunistične Slovenske kulturne akcije, Svobodne Slovenije, Katoliškega glasa, Mladike in dr. Krščanski socialisti napadajo in blatijo vodilne delavce slovenske protikomunistične emigracije, branijo Osvobodilno fronto in partizanstvo, pojejo slavospeve »krščanskemu socialistu« Kocbeku, ki je v vsem času komunistične revolucije sedel v izvršnem odboru O. F. in je torej sodeloval pri moritvah tisočev Slovencev in Slovenk in zlasti pri pokolju 12.000 vrnjenih domobrancev in drugih protikomunističnih borcev in njihovih družin.

Kje pa se javljajo krščanski socialisti v zamejstvu?

Svoje zatočišče imajo v tržaškem »Novem listu«, ki je pravi trojanski konj za primorske Slovence. Ta list že trinajst let spretno ruši idejno in organizacijsko edinost primorskih Slovencev, hvali in priporoča sovjetsko in jugoslovansko komunistično »stvarnost«, žolčno napada in smeši slovensko protikomunistično emigracijo, napada in smeši pa tudi sploh vso zapadno kulturno in politično delo.

Posebno pa se je »Novi list« razgalil ob aferi pri Sv. Križu pri Trstu. Njegov kulturni urednik Franc Jeza, znani krščanski socialist in bivši partizan, se je pri tej aferi odkrito postavil na partizansko stran, da so bili partizanski ideali pravi, in kdor žali te ideale, ta zaslepljeno vztraja na zgrešeni medvojni politiki.

Drugi list, ki se ga poslužujejo krščanski socialisti, je »Slovenska svoboda« v Monakovem. Pred seboj imamo njeno prvo številko. V več člankih je skrit, v nekaterih pa očiten strup, ki naj razje telo slovenskih protikomunističnih emigrantov. Ta list očita vodnikom teh emigrantov oportunitizem, hinavščino, strah, idejno senilnost. V posebnem članku pa dviguje »krščanskega socialista« Kocbeka do neba in trdi, da je Edvard Kocbek eden najodličnejših, če ne najodličnejši predstavnik sodobne slovenske literature.

In kaj naj rečemo o reviji »Most«? Zakaj je začela izhajati v Trstu nova kulturna revija »Most«, ko tam že izhaja taka revija (Mladika)? Kako je mogla objaviti v tretji številki popolnoma marksistično usmerjen članek Aleša Lokarja? Čemu napada našo najodličnejšo kulturno ustanovo — Slovensko kulturno akcijo? Čemu napada slovenske politike in jim podobno kot Jeza — očita zgrešeno medvojno politiko? Ali je morda borba zoper komunizem zgrešena politika?

Kakor smo že pred vojno in med njo trgali krinke z obrazov komunistov in njihovih sopotnikov, tako hočemo — v prepričanju, da je to naša sveta dolžnost — delati tuči sedaj.

RUDOLF SMERSU

»Svobodna Slovenija« 1965, št. 27

BUFET pri

Jožkotu

TRST - Ulica C. Ghega št. 3

ŽELEZNINA
IN GRADBENI MATERIAL

ALOJZ DANEU

OPČINE
PROSEŠKA UL. 13
TEL. 221044

Giacomo Vatovec Succ.

TRST - Ulica Torrebianca, 19
Tel. 23.587, 37.561

*Izvoža darilne pošiljke - kolesa
moto - na kolesa - gospodinjske
predmete - radioaparate - šivalne
stroje - kolo - ialno blago*

Bufet

Comažič

TRST Tel. 35301
Ulica Cassa di Risparmio št. 3

TRGOVINA NA DROBNO
IN NA DEBELO

Kerže

T R S T

Trg S. Giovanni, 1 - Tel. 35-019

Emajlirani štedilniki in peči najmodernejših oblik za vsa goriva. Popolne opreme za kuhinje, jedilnice, restavracije, iz emajla, nerjavečega (Inox) jekla, itd. Električni likalniki, sesalci za prah, pralni stroji, grelci za vodo, hladilniki, dekorativni predmeti umetne obrti od keramike do brušenega stekla. Lestenci ter vseh vrst električne luči klasične in moderne oblike

PRODAJA TUDI NA OBROKE

LESNA TRGOVINA

CALEA

BOGATA ZALOGA
GRADBENEGA LESA
MEHKIH IN TRDIH LESOV
FURNIRJA, PARKETA
IN LEPIL

TRST - VIALE D'ANNUNZIO, 24
TELEFON 90-441

GOSTILNA

Ostrouška

T R S T

Ulica S. Nicolò 1 - Tel. 37-918

Trgovina z optičnimi pripravami

TRST - Ul. Carducci, 15 - Tel. 29-656

DROGERIJA

PODOBNIK KARLO

OPCINE,

Proseška, 22 - Telefon št. 221-090

GOSTILNA

Emilija Sosič-Vremec

OPCINE

Narodna ulica, 65

Vse za šolo Vam nudi

Tržaška knjigarna

T R S T • ULICA SV. FRANČIŠKA, 20 — TELEFON 61-792